

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА
ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

ФинПис

ПРИРУЧНИК ЗА ПРЕДМЕТНЕ НАСТАВНИКЕ

Мр Мирјана Илић • Никола Варагић • Дарко Јованетић • Гордана Маринковић • Јелена Најдановић Томић, спец.

ФинПис

ПРИРУЧНИК ЗА ПРЕДМЕТНЕ НАСТАВНИКЕ

Пилот-пројекат „Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије“ (ФинПис)

Аутор и координатор пилот-пројекта: др Гордана Степић
Супервизор пилот-пројекта: Весна Недељковић

Београд, 2018.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Издавачи

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Београд, Немањина 22–24 · www.mpn.gov.rs

Завод за унапређивање образовања и васпитања
Београд, Фабрисова 10 · www.zuov.gov.rs

За издаваче

Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја
Мр Златко Грушановић, директор Завода за унапређивање образовања и васпитања

Ауторски тим Удружења „Одговорно живљење”

Мр Мирјана Илић, руководилац Ауторског тима

Никола Варагић
Дарко Јованетић
Гордана Маринковић
Јелена Најдановић Томић, спец.

Рецензенти

Проф. др Десанка Радуновић
Проф. др Драгица Павловић Бабић

Супервизори дела пилот-пројекта „Укључивање финансијској описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије” (ФинПис): први и други циклус основног образовања и васпитања (I–VIII разред основне школе)

Оливера Тодоровић, Завод за унапређивање образовања и васпитања
Весна Картал, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

Лектори и коректори

Наташа Ивановић
Иван Савић
Гордана Стаменковић

Прелом текста

Горан Лончар / СГС

Тираж

25 примерака

Штампа

Скрипта интернационал

Приручник је доступан у електронској форми на <http://finpis.mi.sanu.ac.rs/> и <https://efinpis.rs/> званичним порталима пилот-пројекта, као и на сајту партнера у реализацији пилот-пројекта: <https://www.odgovornozivljenje.org.rs>

ИСБН: 978-86-87137-70-7
Београд, 2018.

Приручник је својина Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и добро је од јавног значаја.

*Партнерску подршку илојд-пројекту
јружила је компанија VISA.*

Ставови и мишљења изнети у Приручнику не одражавају нужно ставове компаније VISA

Сви термини који се користе у Приручнику у граматичком мушком роду подразумевају мушки и женски пол особа на које се односе.

УВОД	5
Појам и значај финансијске писмености	5
Финансијска писменост и међународна заједница	7
Развој финансијске писмености у другим школским системима	10
ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	11
Досадашње иницијативе за увођење финансијске писмености у систем образовања и васпитања Републике Србије	12
Финансијска писменост као део нормативно-програмског оквира система образовања и васпитања Републике Србије	14
Анализа циљева, задатака, исхода и наставних садржаја наставних предмета Математика, Техника и технологија и Информатика и рачунарство, Техничко и информатичко образовање	15
ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ПРОГРАМЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА	17
ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У НАСТАВИ	21
Полазишта финансијске писмености у настави	22
Смернице за укључивање образовања за финансијску писменост у наставне и ваннаставне активности	24
Развој финансијске писмености кроз пројектни приступ учењу	25
ТЕКСТОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОБЛАСТ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ДРУГОМ ЦИКЛУСУ ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА	27
ПЛАНИРАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ ФИНАНСИЈАМА	29
НОВАЦ И ТРАНСАКЦИЈЕ	43
ФИНАНСИЈСКИ РИЗИЦИ	59
ШТЕДЊА, ОСИГУРАЊЕ И ИНВЕСТИЦИЈЕ	63
РЕЧНИК ТЕРМИНА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ	87
ЛИТЕРАТУРА	99
ПРИЛОЗИ	101

Dotted lines for writing on a page.

Појам и значај финансијске писмености

Савремено друштво суочено је с многобројним изазовима који захтевају брзе реакције и одговоре. У том смислу, ни финансијска област није изузетак, она се динамично развија, тако да оно што је важило јуче, данас више не важи. Због тога што је неопходно да компетенције које се развијају у школи одговарају потребама времена у којем деца одрастају и у којем ће живети, финансијско описмењавање ученика у школи је неизоставно.

Готово свакодневно слушамо или читамо како је нека светски позната личност банкротирала, како су неке због дугова одузели имовину, о томе како „пара никад нема довољно“. Као одговорно друштво, треба да се запитамо да ли ће од садашњих ђака настајати нове генерације дужника или ће се, напротив, са финансијама сналазити боље него ми. Имамо право да верујемо и обавезу да радимо на томе да садашњи ђаци сутра буду финансијски писменији од својих родитеља.

Шта је финансијска писменост?

Дефиниција има више. Финансијску писменост можемо посматрати као скуп компетенција (знања, вештина, вредносних ставова) које ће појединцу омогућити активну, одговорну улогу у друштву и лакше сналажење на тржишту финансија и уопште у савременом друштву. Финансијску писменост можемо још да дефинишемо као способност доношења одговорних финансијских одлука у стварном животу.

Шта је финансијско тржиште?

Унајкраће речено, то су сва она физичка и виртуелна места на којима се обављају било какве финансијске трансакције – у готовини или преко рачуна. Познавање правила и законитости који владају на финансијском тржишту може нам умногоме олакшати свакодневни живот и планирање будућности. Благовремено упознавање с достигнућима нових технологија омогућиће нам да будемо у току с динамичним променама у окружењу.

Зашто финансијска писменост?

Пре само двадесетак година, платне картице смо виђали углавном на филму. Како бисмо платили текуће обавезе морали смо да стојимо у непрегледном реду. Готов новац се подизао у банкама и у пошти, на благајнама предузећа, а најчешћа могућност плаћања робе на више рата били су тзв. чекови. Развој технологије донео је велике промене и на финансијском тржишту, које постаје све глобалније. Данас је могуће готово све дневне обавезе плаћати без готовине. Из удобности свога дома, осим што ћемо наручити доставу хране,

можемо се побринути за авионске карте, чак подићи и мањи кредит. Помоћу паметних телефона наручујемо робу из иностранства, градски превоз плаћамо СМС порукама, електронском поштом нас обавештавају о свим могућим попустима, новац с банкомата дижемо кад год пожелимо (наравно, под условом да га на рачуну имамо довољно).

У нашим медијима свакодневно имамо прилику да слушамо економске термине, који ученицима основних и средњих школа најчешће звуче као страни језик. Иако се ситуација постепено поправља, финансијска писменост у Србији спомиње се тек последњих неколико година, а млади и даље траже финансијске савете тек кад се суоче са проблемима везаним за њихов лични буџет.

Да би се ово закаснило и неформално образовање избегло, потребно је још у млађим разредима почети са учењем о томе како се новац троши и штеди, као и са упознавањем са основама финансијских услуга и производа. Од 2014. године више од педесет земаља развило је и имплементирало националне стратегије за финансијско описмењавање.

Елементарна финансијска писменост представља кључ за доношење рационалних одлука у области финансија. Финансијску писменост не смемо мешати с пуким зарађивањем новца, јер, ако неко није савладао потребна знања за управљање личним финансијама, врло лако може упасти у велике финансијске проблеме. Све финансијске одлуке носе са собом и велику личну одговорност. Требало би да сви, знатно пре пунолетства, почну са учењем како одговорно управљати личним финансијама и кућним буџетом и шта значи бити одговоран потрошач.

Финансијско образовање је непрекидан процес, који траје читавог живота. Свет око нас непрестано се мења, а нови друштвени контексти и непрестане новине на финансијском тржишту захтевају од нас другачије вештине и знања од оних који су били потребни нашим родитељима. Како финансије веома често представљају и извор других проблема, активан приступ финансијском описмењавању омогућиће ученицима да схвате важност доношења одлука, науче да планирају, науче да своје одлуке аргументују, развијају критичко мишљење, али и еколошку свест.

Са новцем се срећемо од раног детињства, али се о њему ништа не учи током школовања. Финансијска писменост као компетенција није до сада била препозната у нашем образовном систему. Стога ни наставници ову компетенцију нису развијали код ученика. Циљ овог приручника је да се наставници упознају са финансијском писменошћу, њеним значајем и последицама по једну државу уколико њени становници нису довољно финансијски писмени, односно ако се не понашају рационално при доношењу финансијских одлука. Намена овог приручника јесте да укаже наставницима на могућности за рад на развијању финансијске писмености ученика.

Финансијски писмено само 38% грађана Србије

Према истраживању које је у 140 земаља спровела агенција „Standard & Poor’s” (S&P), 38% одраслих становника Србије финансијски је писмено. Поређења ради, у Данској, која је на врху лествице, такву врсту писмености поседује 71% становника. На простору бивше Југославије, финансијски најписменији су Црногорци, њих 48%, у Словенији и Хрватској је 44% одраслих особа финансијски писмено, у Босни и Херцеговини 27%, Македонији 21%, а на Косову 20%.

Од земаља у нашем окружењу, Мађарска има највећи број финансијски писмених особа – 54%, следе Грчка са 45%, Бугарска са 35%, Румунија са 22%, док се Албанија са 14% финансијски писмених особа налази на дну лествице 140 земаља света. Истраживање је показало да финансијска писменост становника не зависи од снаге економије, па је тако у Јапану проценат финансијски писмених 43%, у Јужној Кореји 33%, У Кини 28%, Индији 24%. Финансијски најписменији су становници скандинавских земаља. У Данској, Норвешкој и Шведској 71% одраслог становништва финансијски је писмено, а у Финској 63%. S&P наводи да је на глобалном нивоу 35% мушкараца финансијски писмено, док је тај број код жена мањи и износи 30%. Појмови „инфлација” и „камата” били су разумљиви већини анкетираних, док је веома мали број испитаника разумео значење појма „диверсификација ризика”, каже се у извештају „Standard & Poor’s”.

(Извор: интернет страница Бизнис и финансије, www.bif.rs)

Финансијска писменост и међународна заједница

Како је све почело?

Организација за економску сарадњу и развој – ОЕЦД (Organisation for Economical Cooperation and Development) основана је шездесетих година двадесетог века и организована је по принципу чланства земаља које су оријентисане на тржишну привреду. Организација броји 34 земље чланице и сарађује са више од 70 других земаља, промовишући економски раст, просперитет и одрживи развој. У основне циљеве ОЕЦД-а убрајају се: подршка економском расту, раст запослености, подизање животног стандарда, одржавање финансијске стабилности, помоћ економском развоју других земаља и допринос порасту светске трговине.

Пројекат финансијског образовања у ОЕЦД-у

Пројекат финансијског образовања у оквиру ОЕЦД-а започет је још 2003. године, као реакција земаља чланица на негативне последице ниске финансијске писмености грађана. Економска криза, која је уследила 2008. године, значајно је утицала на ставове представника ОЕЦД-а у погледу неопходности финансијског образовања грађана, које се од тада не третира само као скуп знања потребних за живот, већ и као темељан фактор укупне финансијске стабилности.

Конкретни кораци у циљу што успешнијег финансијског образовања учињени су 2008. године стварањем *Међународне мреже за финансијско образовање – ИНФЕ (International Network on Financial Education)*, чији основни циљ јесте управо подизање свести на гло-

балном нивоу о значају и важности финансијског образовања, као и подршка државама чланицама у стварању националних стратегија финансијског образовања и васпитања. Још 2008. године ОЕЦД је створио међународни интернет портал за финансијско образовање (International Gateway for Financial Education – IGFE), који представља прву међународну базу података за финансијско образовање. Ова база садржи више од 120 програма финансијског образовања у више од 70 земаља света и функционише као међународни информациони центар у овој области (www.financial-education.org).

Дефиниција финансијског образовања у ОЕЦД-у

Организација за економску сарадњу и развој дефинисала је финансијско образовање као процес у којем корисници финансијских услуга/инвестициони унапређују своје разумевање финансијских производа, њиховог значења и ризика које производи носе, зајим уз помоћ добијених информација, инструкција и/или савета развијају вештине и способности да препознају и разумеју финансијски ризик, као и да на основу тих информација доносе одговарајуће одлуке, али и да су у стању са њим да зајраже помоћ или како да предузму све кораке у циљу унапређења своје финансијске писмености.

Према финансијска криза која је 2008. године потресла Европу и свет не потиче само из једног узрока, финансијска (не)писменост свакако је одиграла своју улогу. Несумњиво је да највећи део одговорности за кризу носе неприхватљиви потези финансијских институција и слаб надзор регулаторних тела, али олако упуштање становништва у ризичне подухвате, с често несагледивим последицама по њих саме, представља јасан показатељ слабе финансијске писмености.

Финансијску писменост можемо да дефинишемо као способност доношења одговорних финансијских одлука у стварном животу.

ОЕЦД је још 2005. године објавио публикацију *Унапређење финансијске писмености*¹, која је показала да чак и у најбогатијим земљама света грађани нису довољно упознати с основним финансијским производима на тржишту. Истовремено, организација је идентификовала неколико основних разлога због којих је у савременом свету неопходно финансијско образовање.

На првом месту, то је растући степен ризика по финансијски бољитак који се преноси на појединце и домаћинства, потом софистицираност финансијског система и с њим спојене несигурности и, на крају, веома ниска финансијска писменост у већини земаља.

¹ Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies: Analysis of Issues and Policies, December, 2005.

Основне препоруке ОЕЦД-а за финансијско образовање у школама

Препоруке ОЕЦД-а за имплементацију финансијског образовања у школама² настале су као резултат праћења праксе у школама земаља које су у том смислу најнапредније.

Препоруке ОЕЦД-а за финансијско образовање у школама

- Финансијско образовање у школама требало би да **буде саставни део координиране државне стратегије**. Ова стратегија подразумева јасно одређене координаторе у образовању, а то су влада, одговарајуће министарство и сл., који су уједно и гаранти имплементације финансијског образовања и васпитања у школски систем. Истовремено се подразумева сарадња координатора и педагога.
- Неопходно је установити **оквир који утврђује циљеве, изворе (наставна средства и помагала) и приступ настави** који укључује садржаје и очекиване исходе. Основно постигнуће финансијског образовања не би требало да буде оријентација у чињеничној проблематици, већ способност формирања вредносних судова и ставова.
- Претпоставка за покретање пројеката јесу обезбеђени **финансијски услови**.
- Финансијско образовање требало би да буде **обавезно и да покрива читав процес школовања**, од предшколског узраста до краја средње школе.
- Финансијска писменост требало би да буде **самосталан наставни предмет или да буде интегрисана у традиционалне предмете**, као што су нпр. Математика или Грађанско васпитање.
- Посебну пажњу треба посветити наставницима, како би усвојили додатна знања и стекли сигурност у овој релативно сложеној и широкој области. **Семинари** посвећени овој теми морали би да потенцирају важност и неопходност финансијског образовања, затим да препоруче методе, укључујући и наставна средства и помагала за одговарајући степен школског образовања. С обзиром на то да су финансијски производи и финансијско тржиште у непрекидном развоју, јавља се потреба да учитељи и наставници стекну основна знања о овој материји, али и да их развијају у форми целоживотног образовања.
- **Укључивање спољних сарадника** – стручњака из финансијских институција, настави може донети низ практичних аспеката. Настава се на тај начин актуелизује, што може позитивно утицати на повећање заинтересованости код ученика. С друге стране, треба осигурати да асистенција у настави не постане платформа за пропагирање одређених финансијских производа, нити да даје препоруке за одређени тип понашања на тржишту финансија (коришћење кредитних картица, потрошачких кредита, специфичних инвестиционих или осигуравајућих продуката). Са методичког становишта би, из тог разлога, настави увек требало да присуствује одговарајући педагог.
- Постигнућа ученика требало би проверавати **методом тестова или испита** с одговарајућим завршним сведочанством или сертификатом.
- Финансијско образовање треба **промовисати посредством најразличитијих пројеката и такмичења**.

² Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness; Recommendation of the Council, July 2005.

Развој финансијске писмености у напредним школским системима

Како *џо раге друи*?

У већини европских земаља финансијско описмењавање остварује се кроз релативно нов наставни предмет, који је у школске системе појединих земаља уведен у последњих десет година. У неким земљама у свету, као што су Јапан, Холандија или Јужна Кореја, то је учињено још раније. Тај предмет се у већини земаља изучава у основној и средњој школи, с тим што у Америци, Великој Британији или Аустралији прва знања у овом смислу деца добијају још у предшколском узрасту.

Као самосталан наставни предмет, кроз који се остварује финансијско описмењавање ученика, финансијска писменост је заступљена само у неколико земаља, док је у осталим интегрисана у садржаје предмета као што су Математика, Рачуноводство, Социологија и сл. Самостални уџбеници за овај предмет углавном не постоје, а основне изворе наставног материјала за учитеље и наставнике представљају приручници, материјали с интернета, дидактичке игре, презентације, семинари и конференције – дакле, све оно што се на ову тему у одређеној земљи објављује или организује.

У Холандији се ови садржаји у школама изучавају још од осамдесетих година. Главни координатор је њихово министарство просвете, које одређује садржаје у односу на циклус образовања, док школе самостално одређују дужину трајања наставе и потребне материјале. Наставне материјале, потом, обезбеђују разна потрошачка удружења, друге непрофитне организације, али и регионалне институције и банке.

У Енглеској овај предмет није обавезан. Министарство просвете истиче потребу финансијског описмењавања још од пете године живота, а настава се остварује кроз предмет *Лично, социјално и здравствено образовање* (Personal, Social and Health Education – PSHE).

У Сједињеним Америчким Државама (САД) финансијско образовање интегрисано је у основе школског образовања и васпитања. Свака појединачна америчка држава одређује обим и садржај наставе – на државном нивоу је прописано да школе својим наставницима морају да обезбеде једносеместрални курс из финансијског образовања с основним стандардима, на којем се наставницима и учитељима предочавају упутства за стварање сопствених наставних планова. Године 2008. установљен је и саветодавни орган председника САД за финансијско образовање, јер су узроци економске кризе једним делом приписани и недовољној финансијској писмености Американаца.

**ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ
У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Досадашње иницијативе за увођење финансијске писмености у систем образовања и васпитања Републике Србије

Сви најважнији аспекти промена које се на глобалном плану појављују као последица текуће информационе и технолошке револуције јасно се уочавају и у нашем домаћем окружењу. Код нас су се, као и у неким другим земљама, глобалним трендовима придружиле и последице транзиције. Оне намећу много виши ниво индивидуалне одговорности, јер је на плећа појединца пренет највећи део онога за шта су донедавно биле задужене држава и њене институције. Преношење разних видова одговорности са државе, њених институција и послодаваца на појединца (нпр. пословних и других ризика, разних видова краткорочног и дугорочног материјалног осигурања и сл.) ствара ситуацију у којој појединац доноси неупоредиво већи број важних финансијских одлука, и то на ранијим животним узрастима и у сложенијем и захтевнијем финансијском и социјалном контексту.

Потреба да се образовање прилагоди овим променама препозната је и код нас. Са различитим успехом и ефектима, разноврсне иницијативе ка осавремењивању и унапређивању образовања нижу се и на системском и на парцијалним нивоима, од самог почетка новог миленијума.

Како је показала анализа наставних програма, односно програма наставе и учења за одабране предмете, која је обављена у оквиру пилот-пројекта *Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије*, финансијско описмењавање наших ученика још није у фокусу састављача наставних програма, односно програма наставе и учења. Препоруке које се односе на финансијско образовање ученика и деце у предшколском узрасту, које су у оквиру дугорочног пројекта ОЕЦД-а формулисане још 2005. године, у нашим прописима и програмима још нису нашле пун одјек, иако и код нас, као и другде у свету, има много разлога за забринутост због могућих последица недовољне финансијске писмености популације у целини, а младих нараштаја посебно. Међутим, у динамичној, креативној, пројектно оријентисаној и квалитетно планираној и реализованој настави, неки од постојећих предметних циљева, задатака и исхода могли би знатно да допринесу развоју и унапређивању финансијске писмености наших ученика, иако се на њу углавном не односе директно, већ посредно. Осим тога, у законским и подзаконским актима експлицитно су дефинисане категорије општих и међупредметних компетенција, што омогућава да им се придружи и финансијска писменост, а састављачима програма отвара простор да програм обликују тако да се осигура њено успостављање и развој.

Забележене су и неке иницијативе, углавном у облику пројеката реализованих у неким деловима образовног система, усмерене ка унапређивању финансијске писмености наших ученика. Оне су значајно допринеле постепеном померању фокуса ка овој компетенцији, која је већ препозната као једна од основних компетенција за успешан живот и рад у савременом свету и у будућности. Издваја се иницијатива Савеза учитеља Републике Србије (СУРС), који је препознао важност развијања финансијске писмености код оних који раде са децом, па је, у сарадњи са компанијом „Дунав осигурање”, почетком 2012. године покренуо пројекат под називом „Одговорно живљење”, чији је циљ био да учитеље и васпитаче подстакне на размишљање о темама као што су: вештине потребне за живот у 21. веку, важност психолошког имунитета у времену убрзаних промена и повезаност емоционалне са финансијском писменошћу. Током 2012. и 2013. године одржане су бројне трибине и радионице у више од 40 места у Србији, које је похађало око 17 000 наставника и васпитача. Истовремено, спроведено је и истраживање о ставовима учитеља и васпитача у вези са потребама финансијског описмењавања деце, чији резултати недвосмислено указују на потребу да се деца што раније финансијски описмењују.

У току овог пројекта настали су приручници за ученике, родитеље и наставнике „Ако штедиш – више вредиш: први кораци финансијске писмености”, објављени 2014. године. Народна банка Србије је у 2005. години започела едукацију ученика у основним школама, пре свега о улози централне банке у финансијском и монетарном систему земље, историјату новца, електронском банкарству, осигурању, платним картицама итд.

У 2010. години Народна банка је организовала и акредитовала семинар „Динар – наш новац”, за наставнике основних и средњих школа, намањен подизању компетенција наставника у области финансијске писмености.

Увиђајући значај и потребу да се становништво финансијски описмењава, на иницијативу представника СУРС-а у Националном просветном савету Србије, финансијска писменост је кроз циљеве и исходе образовања регулисана Законом о основном образовању и васпитању, који је Народна скупштина Републике Србије усвојила у јуну 2013. године (члан 21, став 2 и члан 22, став 3, „Службени гласник РС”, бр. 55/2013). У новом Закону о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС”, бр. 101/2017), финансијска писменост се препознаје међу очекиваним циљевима и исходима основног образовања (Исходи, члан 22, став 1, тачка 3).

Финансијска писменост као део нормативно-програмског оквира система образовања и васпитања Републике Србије

Циљеви образовања и васпитања у основној школи и циљеви појединачних наставних предмета не могу се посматрати одвојено од општих циљева и исхода образовања и васпитања. Законом о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС”, број 88/2017) дефинисани су општи принципи, циљеви и исходи образовања и васпитања, који илуструју општа начела и вредности на којима почива систем образовања и васпитања и који се конкретизују кроз остала нормативно-програмска документа за поједине нивое образовања и васпитања. У публикацији „Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу”, насталој у оквиру пилот-пројекта „Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије”, приказана је детаљна анализа нормативно-програмских докумената из перспективе рада на развијању финансијске писмености ученика у основним школама. Овај приручник, део истог пројекта, у највећој мери ослања се на налазе и предлоге презентоване у публикацији, са идејом да им дâ практичну димензију применљиву у настави у постојећим нормативно-програмским оквирима.

У Публикацији (Илић, М. и сар., 2018) изложено је да, иако у дефинисаним општим принципима, циљевима и исходима образовања и васпитања није експлицитно поменуто *финансијска писменост*, у Закону има доста упоришних тачака које дају основ за рад на развоју финансијске писмености. Оријентисаност на *припрему ученика за активно учешће у савременом друштву које се мења, доношење одлука, прихватање промена, преузимање иницијативе, одговорност, вештине постављања и остваривања циљева и ефикасно управљање собом и социјалним активностима* представља значајну могућност за увођење финансијске писмености, као свеобухватне компетенције. У прилог таквом ставу говори и чињеница да су Законом из 2017. године у наш образовни систем први пут уведене опште и међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања. Већина њих је у директној вези са финансијском писменошћу: компетенција за учење, одговорно учешће у демократском друштву, предузимљивост и оријентација ка предузетништву, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, дигитална компетенција. Опште међупредметне компетенције које се развијају током школовања треба да се испоље у реалном животном контексту, а једна од најважнијих димензија тог контекста је управо свет финансија. Како се током процеса учења развој међупредметних компетенција обезбеђује њиховим практиковањем у реалним и симулираним животним ситуацијама, финансијска писменост јавља се као једна од међупредметних компетенција које је могуће и важно развијати паралелно са другим, како међупредметним тако и предметним компетенцијама.

Анализа циљева, задатака, исхода и наставних садржаја наставних предмета Математика, Техника и технологија, Информатика и рачунарство и Техничко и информатичко образовање

У већ поменутој публикацији „Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу“ анализирани су програми предмета Математика, Техника и технологија, Информатика и рачунарство и Техничко и информатичко образовање у другом циклусу основног образовања. Анализа је вршена према ОЕЦД-овој дефиницији финансијске писмености³, како би се уочили они елементи важећег наставног програма који непосредно или посредно доприносе развијању финансијске писмености ученика. У **петом разреду** су анализирани програми наставе и учења предмета **Математика, Информатика и рачунарство и Техника и технологија**, а у **шестом, седмом и осмом разреду** анализирани су наставни програми предмета **Математика, Техничко и информатичко образовање и Информатика и рачунарство**.

Програм **Математике**, која је један од темеља за развој финансијске писмености, ни у једном од разреда у другом циклусу није директно усмерен на циљеве, исходе и садржаје за развијање финансијске писмености. Ипак, део циљева наставе математике у петом разреду, који се односи на примену стечених знања и вештина у решавању проблема из свакодневног живота, потенцијални је оквир за развијање финансијске писмености, јер су финансијски проблеми неоспорно део свакодневног живота на који је потребно применити математичка знања. Радна математичким појмовима садржаним у прописаним циљевима, исходима и програмским садржајима (разломци у 5. разреду, процентни начин изражавања у 6. разреду, практична примена директне и обрнуте пропорционалности у 7. разреду, тумачење података представљених различитим дијаграмима и табелама, уочавање функционалне зависности и приказивање на различите начине у 8. разреду) отвара могућност развоја финансијске писмености. Иако развој финансијске писмености у оквиру предмета Математика од 5. до 8. разреда основне школе није довољно подржан циљевима, задацима, исходима и садржајима програма, рад на њеном развоју није само могућ, већ је и пожељан. Иако можда недовољно видљив у циљевима, исходима и садржајима, овакав став је подржан експлицитно у делу програма за 5. разред, под насловом „Остваривање наставе и учења“, у области „Разломци“, где пише: „Веома важан део ове теме су проблемски – текстуални задаци у којима се користе разломци и децимални запис разломака, помоћу којих се подстиче развој логичког начина мишљења. Могу се обрадити и разни проблеми из свакодневног живота, нпр. **планирање кућног буџета**, којим се,

³ Финансијска писменост представља познавање и разумевање основних финансијских појмова и ризика, као и умења, мотивацију и поуздање у примени знања и разумевање при доношењу ваљаних одлука у различитим ситуацијама, унапређивање сопствене и шире друштвене финансијске ситуације и учешће у економском животу (PISA 2018 Framework, OECD).

поред увежбавања операција са децималним записом бројева, ствара и основа за развој финансијске писмености, а има и своју васпитну улогу.”

Техника и технологија у петом, а **Техничко и информатичко образовање** у 6, 7. и 8. разреду основне школе, индиректно могу да се користе за развој финансијске писмености, али нема циљева, исхода и програмских садржаја који се директно односе на финансијску писменост. Овај предмет усмерен је на развој техничко-технолошке писмености, одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, предузимљиво и иницијативно понашање, оспособљавање за представљање идеја и акционих планова уз коришћење савремене информационо-комуникационе технологије и софтвера (5. разред), израду презентације (7. разред), коришћење интернета (8. разред). Ово су неки од важних елемената који чине основ за развој финансијске писмености и, ако би се на њиховом развоју радило у контексту проблема из финансијске сфере живота, могли би значајно да допринесу развоју финансијске писмености. Ипак, пошто нису подржани одговарајућим програмским садржајима, у овом тренутку њихов потенцијал ће вероватно искористити само посебно мотивисани и креативни наставници.

У оквиру Информатике и рачунарства (нови обавезни предмет у 5. разреду) и **Информатике и рачунарства** (изборни предмет у 6, 7. и 8. разреду), циљеви, исходи и садржаји такође могу само индиректно да се односе на финансијску писменост. Управљање информацијама, безбедна комуникација у дигиталном окружењу, производња дигиталних садржаја и креирање рачунарских програма за решавање различитих проблема (5. разред), вештине примене рачунара у свакодневном животу (6. разред), безбедно коришћење интернета (7. разред), рад са формулама и функцијама и израда графикона (8. разред) важни су ослонци за развој финансијске писмености.

Анализа показује да се кроз ове наставне предмете, у њиховом актуелном облику, углавном не подржава развој финансијске писмености ученика и она се може развијати само на посредан начин, уколико су наставници заинтересовани за то. Чак и нови наставни предмети, као што су **Информатика и рачунарство** и **Техника и технологија** у петом разреду, не нуде могућност за директан развој финансијске писмености као међупредметне компетенције.

С обзиром да је у току преобликовање наставних програма ових предмета у 6, 7. и 8. разреду, потребно је и могуће појачати њихов капацитет у погледу развоја финансијске писмености. То се може учинити дефинисањем предметних тема, садржаја и исхода који су директно усмерени на финансијско описмењавање ученика.

**ПРЕДЛОГ МОДЕЛА
ЗА УКЉУЧИВАЊЕ
ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ
У ПРОГРАМЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА**

ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ПРОГРАМЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА⁴

У публикацији „Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу“ представљен је модел заснован на кроскурикуларном приступу укључивања финансијске писмености у програме наставе и учења. Интегрисање финансијског образовања и васпитања у званичне наставне програме предмета једно је од најважнијих средстава за развој финансијске писмености грађана. Постоји читав спектар приступа интегрисању финансијске писмености у наставне програме. На једном крају спектра је дефинисање посебног наставног предмета који ће се односити на ове садржаје, док је на другом крају интегрисани кроскурикуларни приступ.

Укључивање финансијског образовања и васпитања у наставне програме заснива се на идентификовању потенцијала сваког наставног предмета да омогући ученицима стицање знања и вештина из овог аспекта образовања. Програм наставе и учења може да носи директан потенцијал за финансијско описмењавање ученика. То су најчешће садржаји из Математике, који се баш односе на финансијску писменост. Програм наставе и учења такође може носити индиректни потенцијал за укључивање финансијске писмености, јер је могуће искористити делове наставног програма који немају директне везе с овим садржајима, али се с њима посредно могу довести у везу. На пример, садржај у наставном програму Ликовне културе који предвиђа да ученици креирају/цртају постер, може се користити за креирање постера који се односи на штедњу и сл.

Једноставно укључивање тема које се односе на финансијску писменост у наставне програме других предмета није гаранција да ће ученици добити кохерентно и систематично финансијско образовање и васпитање.

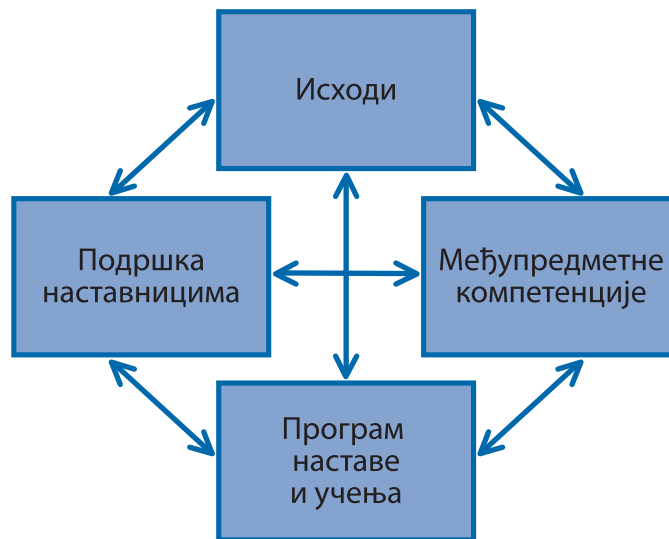
Код оваквог приступа постоји опасност да се ова тема од предмета до предмета третира изоловано и неповезано, без оквира и механизма који омогућавају да се оно што се учи у оквиру једног предмета објашњава, проширује или допуњује с аспекта другог предмета. Наставници појединих предмета могу организовати свој део програма који се односи на финансијску писменост не обраћајући пажњу на садржаје који се изучавају у другим предметима, ускраћујући на тај начин ученицима да откривају било какве међупредметне везе. У том смислу је важан професионални развој наставника, који има за циљ развијање свести наставника о повезаности програма финансијског образовања и васпитања, без обзира на то што се елементи финансијског образовања и васпитања налазе у оквиру различитих предмета.

⁴ Илић, М. и сар. (2018). Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС и Завод за унапређивање образовања и васпитања.

Наш предлог за укључивање финансијске писмености у програме наставе и учења јесте управо кроскурикуларни модел. У том смислу смо и предузели кораке који би омогућили овакав приступ, то јест, проучили смо глобалне акције укључивања финансијске писмености у образовање и васпитање, анализирали смо постојеће наставне програме, одредили њихове потенцијале (директне и индиректне), исходе и дефинисали оне који недостају, допунили садржај, дидактичко-методичке смернице за рад наставника и издвојили међупредметне компетенције које се односе на финансијску писменост.

Сви наведени кораци били су основа за припремање и реализовање подршке наставницима, у виду организоване обуке и приручника за наставнике који је пред вама.

Оквир за укључивање финансијског образовања и васпитања у групи циклус основног образовања и васпитања

Изградња синергије између предмета, када је у питању финансијска писменост, подразумева стварање флексибилнијих предметних граница и удаљавање од предметне територијалности од стране наставника. У том смислу је пројектна настава, која је чак предвиђена планом наставе и учења у првом циклусу основног образовања и васпитања, облик образовно-васпитног рада веома погодан за финансијско описмењавање ученика. Много је феномена и проблема с којима се ученици свакодневно сусрећу, а који су финансијске природе. Зато овим темама погодује пројектна настава која се бави реалним, животним питањима из непосредног окружења ученика.

Делови овог модела су и предлог исхода и садржаја који се односе на финансијску писменост за поједине наставне предмете и предлог међупредметне компетенције финансијске писмености у другом циклусу основног образовања и васпитања, који се налазе у прилогу публикације.

A series of horizontal dotted lines for writing.

**ФИНАНСИЈСКА
ПИСМЕНОСТ
У НАСТАВИ**

ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У НАСТАВИ

Новац је одличан слуја, а најјори јосјодар.

Френсис Бекон

Иако тренутно у наставним програмима, односно програмима наставе и учења практично нема циљева, садржаја и исхода који се директно односе на развој финансијске писмености, постоји простор унутар важећих програмских докумената који отвара могућност за рад на развоју наставних садржаја у смислу финансијске писмености ученика. Наставници имају одређени степен аутономије приликом избора садржаја помоћу којих ће ученици изграђивати одређена знања, вештине и компетенције, тако да могу изабрати садржаје који се односе на финансијску писменост. У предложеном моделу већ је истакнуто како се кроз одређене, програмом предвиђене теме, може радити и на остваривању исхода финансијског образовања⁵.

Полазишта финансијске писмености у настави

Настава финансијске писмености веома је специфична. Савремена тржишта финансија се динамично развијају и мењају, тако да често оно што је важило јуче, данас више не важи. Учитељи и наставници би стога требало да прате све промене у вези с финансијским тржиштем, законским прописима, правима и обавезама појединаца и институција, да актуелизују своје знање како би код ученика развијали вештине које им могу омогућити боље сналажење у свакодневним финансијским изазовима. При томе, наставник би требало да има на уму да он није финансијски саветник који решава проблеме ђака или људи из њихове ближе околине. Настава која се односи на финансијско образовање и васпитање усмерена је на развијање знања и вештина које ће ученику омогућити да боље разуме поступке и правила која владају на финансијском тржишту и практично их примени у свакодневном животу.

С обзиром на то да се финансијска писменост испољава првенствено у реалном животном контексту, настава финансијске писмености нужно је заснована на партиципативном и искуственом учењу. Други важан ослонац на коме почива настава финансијске писмености јесте потреба да ученици стекну различите врсте знања: теоријска, практична, процедурална, јер ће тек тада бити заиста финансијски компетентни. Већ је наглашено да финансијска писменост не може да се подучава изоловано, нарочито у погледу других међупредметних компетенција, које су често основ за развој финансијске писмености.

5 Илић, М. и сар. (2018). *Значај финансијској образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС и Завод за унапређивање образовања и васпитања, Поглавље: ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ПРОГРАМЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.

Поред стицања знања у специфичним областима, као што су: штедња, потрошња, задуживање и улагање, ученици морају развити вештине у решавању проблема, истраживању, доношењу одлука, критичком мишљењу у вези са финансијским питањима. У складу с тим, део финансијског оснаживања ученика јесте и развој свести о себи, сопственим добрим и лошим навикама и понашањима. Настава финансијске писмености нужно је повезана са васпитањем, нарочито његовим друштвеним и моралним аспектима.

Доношење финансијских одлука у великој мери зависи од окружења у којем се те одлуке доносе, па је и приликом подучавања о финансијској писмености неопходно узети у обзир окружење, односно локални финансијски контекст. У наставу финансијске писмености препоручљиво је укључити и партнере из локалне заједнице, који ће омогућити ученицима искуствено стицање знања на реалним примерима и случајевима.

На крају крајева, иако су деца практично од рођења у додиру с новцем, нарочито у културама као што је наша, где је устаљен обичај да се дете по рођењу дарује новцем, поставља се питање у ком узрасту треба започети са радом на развоју финансијске писмености и који садржаји су примерени ком узрасту.

У УНИЦЕФ-овој публикацији, под називом „Друштвено и финансијско образовање деце и младих“⁶ предложен је развојни модел оквира финансијског образовања, односно теме које одговарају одређеном узрасту ученика.

1. НИВО 0–5 година	Вредност новца, цене, штедња, својина
2. НИВО 6–9 година	Жеље и потребе, план штедње, зарада, банке и финансијске услуге
3. НИВО 10–14 година	Информисани потрошач, краткорочно у односу на дугорочно планирање, финансијски ризици, утицај рекламе
4. НИВО 15+ година	Преговарачке вештине, куповна моћ, каматне стопе, финансијски злочини

Из перспективе подучавања и учења, деца узраста 5–7 година требало би да створе представу о томе да се новац може добијати из различитих извора и користити на различите начине. У узрасту 7–11 година требало би да почну да се старају о личном новцу и схвате да своје жеље у будућности могу реализовати помоћу штедње – дакле, да науче да штеде. Код узраста 11–14 година треба се посветити томе да деца развијају компетенције за управљање сопственим средствима. У узрасту 14–16 година требало би их обучавати

⁶ Child Social and Financial Education (2012). UNICEF. https://www.unicef.org/publications/files/CSFE_module_low_res_FINAL.pdf, приступљено 15. 2. 2018.

да користе појединачне основне финансијске производе и услуге, саставе буџет и продубљују раније стечена знања.

Смернице за укључивање образовања за финансијску писменост у наставне и ваннаставне активности

Како је основна претпоставка за квалитетну и успешну наставу да наставници добро познају садржај који предају, односно који ученици савлађују, управо су они ти који најпре треба да разумеју и савладају теоријски оквир проблематике финансијског образовања. Тек онда ће моћи да донесу одлуку на који начин ће наставу финансијске писмености реализовати у школи, у оквиру којих предмета, које материјале и методе ће у настави користити.

Као што је у приказаном моделу истакнуто, рад на развоју финансијске писмености код ученика може се одвијати кроз скоро све наставне и ваннаставне активности. Поред већ поменутих предмета и ЧОС-а, и остали наставни предмети могу бити погодни да ученици упознају појмове из ове области, дебатују о њима, практикују активности које развијају вештине и компетенције и усвајају вредности које су у основи финансијске писмености.

У наредном поглављу налазе се текстови који се односе на кључне појмове финансијске писмености за ученике у другом циклусу основног образовања. Њихова намена је информативна, а погодни су и за наставни и ваннаставни рад. Наставници ће препознати везу ових текстова са садржајима појединих наставних предмета и њихов потенцијал за укључивање у наставни рад, нпр. у предметима: Српски језик и књижевност, Историја, Географија, Биологија итд. Они се могу користити у целости или делимично и повезати са актуелним наставним градивом или са активностима које се организују у школи. Низ је могућности за њихово укључивање у рад: као мотивационо средство у уводном делу часа, тема за дебату или дискусију ученика, задатак за истраживачки рад ученика, домаћи задатак, материјал за радионицу, идеја за пројекат и сл.

Питања и задаци за ученике, који се налазе на крају сваког текста, само су једна од могућности како се ови текстови могу искористити у настави.

Инвентивни наставници, који увиђају значај финансијског образовања ученика, пронаћи ће начин за рад на развоју ове компетенције код ученика. Креативан приступ настави подстаћи ће креативност код самих ученика, актуелне и блиске теме мотивисаће их да учествују у дискусији, интердисциплинарност ће допринети бољем разумевању осталих наставних садржаја, док ће пројектна настава пробудити њихов истраживачки дух и усмерити их да што објективније вреднују своје поступке и поступке других, развијајући притом критичко мишљење и објективно сагледавање стварности, као и способност доношења ваљаних одлука.

Развој финансијске писмености кроз пројектни приступ учењу

Иако идеја о пројектној настави или пројектном приступу учењу није нова, она је и даље веома актуелна, јер задовољава већину захтева у вези са учењем које је потребно да би се постигли жељени исходи. Наиме, давно је прошло време када су задовољавајући исходи учења представљали само теоријска знања; данас се од школе очекује да код ученика развија компетенције које су интергисана знања, ставови и умења, а које се испољавају у ситуацији у којој треба нешто урадити, односно решити неки проблем. Да би ученици развили компетенције, они током процеса учења морају бити у прилици да их вежбају. То ће најбоље урадити ако самостално истражују, постављају хипотезе, пореде податке, доносе закључке, аргументују своје ставове, критички процењују и сл. Све ове вештине, а и многе друге, могу да се вежбају кроз пројектну наставу. Кроз пројекат ученици уче чињењем, игром, откривањем и истраживањем.

Постоји много дефиниција пројектне наставе, али већина њих обухвата самосталну истраживачку координисану активност групе ученика, усмерену на решавање неког проблема из реалног животног контекста, у одређеном времену, која на крају доводи до резултата.

Неке од карактеристика пројекта у настави су:

- ослања се на наставне садржаје једног или више предмета, чије усвајање омогућава постизање одређеног циља,
- одликује га отвореност у процесу учења,
- конципиран је тако да процес учења није унапред установљен и фиксиран одозго, него реализација пројектних активности одређује врсте учења које су потребне,
- настаје и реализује се на основу одговорности ученика,
- у вези је са ваншколским активностима, произилази из ученичког искуства,
- води ка конкретним резултатима.

Најчешће се помињу следеће глобалне фазе пројектне наставе: одређивање теме/проблема, планирање рада и подела задужења, спровођење и праћење пројектних активности, презентација добијених резултата и продуката и вредновање и самовредновање. У пројектно оријентисаној настави ангажовање наставника треба да буде што је могуће мање. Акценат треба да буде на активирању потенцијала ученика.

Финансијска писменост је директно везана за свакодневни живот, али је заснована на знањима, вештинама и компетенцијама које ученици стичу или би требало да стичу у школи. Комплексност ове писмености и реални контекст нужен за њено испољавање намећу пројектну наставу као природан избор за рад на развијању ове компетенције.

У наредном поглављу, после текстова који се могу користити за рад на развоју финансијске писмености, понуђени су и пројекти који се могу применити у раду са ученицима. Понуђени пројекти могу се реализовати у целини, али је могуће сваки од предлога прилагодити, изменити, додати/смањити активности, међусобно повезати и слично, а све у складу са узрастом ученика, контекстом и карактеристикама одељења.

**ТЕКСТОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ
НА ОБЛАСТ ФИНАНСИЈСКЕ
ПИСМЕНОСТИ У ДРУГОМ ЦИКЛУСУ
ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА**

ТЕКСТОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОБЛАСТ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ДРУГОМ ЦИКЛУСУ ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА

У публикацији „Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу“ предложене су следеће области финансијске писмености које би требало изучавати у другом циклусу основног образовања и васпитања: **планирање и управљање финансијама, новац и трансакције, штедња, осигурање и инвестиције, финансијски ризици.**

**ПЛАНИРАЊЕ
И УПРАВЉАЊЕ
ФИНАНСИЈАМА**

ПЛАНИРАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ ФИНАНСИЈАМА

Доношење одлука

Како бисте објаснили изреку: *Шт̄о не йла̄йиш на мос̄у, йла̄йићеш на ћӯрији? Или изреке: Скӯља дара не̄о мера? Даш један динар да ућеш, два да изаћеш?*

Мудре одлуке могу довести до бољег коришћења времена, новца и других ресурса. Доношење одлука значи размишљање о изборима и предвиђање последица. Понекад то значи преузимање ризика или одустајање од ствари које желимо.

Одговорно доношење одлука приликом куповине често захтева време, сакупљање свих расположивих информација и упоређивање цена и понуда. Јасно је да је једна од главних особина одговорног потрошача стрпљење. Карактеристично је да многи људи куповини прилазе импулсивно и одлуке доносе понесени тренутком, без много размишљања. Такви **им̄улсивни й̄о̄рошачи** троше новац на краткотрајни тренутак задовољства, који често може да буде праћен кајањем и „оним горким сузама после“.

Процес доношења исправне и одговорне одлуке приликом куповине одвија се кроз неколико фаза:

1. разликовање да ли се ради о стварној потреби или о жељи,
2. прикупљање свих корисних информација,
3. упоређивање квалитета понуде и пратећих цена,
4. чин куповине,
5. осећање после куповине.

Огроман број фактора утиче на потрошаче, а чест је случај да на неке од њих уопште не можемо да утичемо. Због тога се неретко дешава да људи крену у продавницу решени да купе само оно што им је неопходно, а да се кући ипак врате с пуним кесама ствари, немајући притом јасан одговор зашто се то десило. Досетљиви продавци су тога и те како свесни, па увек настоје да обичан чин куповине претворе у нешто више. У супермаркетима се увек чује музика, осветљење је јако, а роба је тако распоређена да само за основне намирнице морате да пређете продавницу с једног краја на други, чиме вас увек стављају у искушење да купите нешто што нисте планирали. Уосталом, често вас у супермаркетима ословљавају са „комшија“. У делу где се налази пекара увек се шири неодрљиви мирис свежег пецива, будећи у вама глад и жељу да купите више хране него што вам је потребно. Често се производи које једемо или пијемо заједно са другима налазе једни поред других. На пример: поред пива се налазе чипс, кикирики и неке друге слане грицкалице; поред чајева се постављају тегле са медом итд. Такво постављање производа зове се *унакрсно*

излајање, а њиме се купци подсећају да купе и производе које нису намеравали, јер они иду заједно...

Ако смо гладни приликом куповине хране често се дешава да узимамо далеко више него што нам је потребно. Такође, уколико смо нерасположени, дешава се да донесемо исхитрену и непромишљену одлуку.

Нико није имун на импулсивну куповину. Како би се предупредила сама могућност непланираног и импулсивног трошења новца, можемо предузети неколико корака:

- куповину би требало увек добро унапред планирати, како бисмо избегли импулсивно понашање;
- пожељно је направити списак ствари пре одласка у продавницу и строго га се придржавати. Веома је важно суздржати се од порива да поседујете најновији уређај одмах по њиховом појављивању (телефон, таблет, лаптоп итд.). Треба бити стрпљив и мало причекати. По законима тржишта, извесно је да ће им цена пасти после неког времена и тад ће бити приступачнији.

У тренутку куповине се запитајте: Да ли ће ми живот бити бољи? Колико ће потрајати задовољство када добијем то што желим? Искрено преиспитивање себе увек је најбољи одговор на питање да ли вам нешто треба или не.

ЗАНИМЉИВОСТ

Када су 1938. године измишљена прва колица за супермаркете, она су била далеко мања него данас. Празна колица подсвесно утичу на људе тако што у њима буде жељу да их напуне.

Маркетинг

Прво што вам пада на памет када чујете реч маркетинг вероватно је рекламирање или промовисање неког производа. Некада су на телевизији рекламе најављиване скраћеницом ЕПП (е-је-је). Расширајте се код старијих укућана о њеном значењу.

Иако су рекламе и промоције његов важан део, маркетинг је много више од тога.

У корену речи маркетинг је германска реч маркет, тј. Markt, која има више значења: трг, пијаца, вашар, сајам, тржница, курс, промет итд. Уочавате да су сва значења, на овај или онај начин, повезана с куповином или продајом на тргу. Нешто слободније, **маркетинг** бисмо могли да преведемо као „стављање на тржиште” или „стварање тржишта”, „тржишне шансе”, „пословање на тржишту” итд. Постоји на десетине различитих дефиниција маркетинга.

Најједноставније: маркетинг је пословна активност која повезује произвођаче и потрошаче, понуду и потражњу. Он настоји да предвиди и задовољи потребе и жеље купаца, узгред доносећи зараду произвођачу. Маркетинг представља читав низ међусобно повезаних процеса: препознавање неиспуњених потреба и жеља које одређени производ може да задовољи, одређивање циљне групе, одлучивање о цени, одређивање погодних тржишта, осмишљавање његовог изгледа, планирање и пласирање реклама у медијима итд.

Сви производи и услуге који нам стоје на располагању, међу њима и они који су предмет наших жеља, нису ту случајно. Они су резултат дугог планирања и проучавања навика потрошача, које обављају тзв. маркетиншки стручњаци. Знатан број људи сматра да не наседа на рекламе и да је то за друге, да су то све саме лажи и обична гомила глупости која служи да наведе људе на трошење новца. Међутим, нико – посебно не они који их увек исмејавају – није имун на дејство реклама.

Да ли њашике носе шџебе или шџи носиш њих?

Реч **бренд** потиче од старе нордијске речи *брандр*, у значењу спалити или ударати жиг усијаним гвожђем. Дакле, жиг који су сточари ударили на своју стоку, чиме се стављало до знања ко је власник, био је претеча бренда. Није претерана тврдња да је брендирање старо колико и људска друштва.

У древном Египту на циглама је стајала ознака фараона, како би се знало за време чије власти је нешто изграђено. У старој Грчкој и Риму сличне ознаке налазимо на грнчарији, а нешто касније, Викинзи су посебно обележавали своје пиратске бродове. У средњем веку, занатска удружења тражила су од својих припадника да означе своје производе, као вид заштите од сличне робе лошег квалитета. Током ренесансе, велики немачки уметник Албрехт Дирер на све своје слике стављао је иницијале АД. То је први случај у историји уметности да један уметник „брендира“ своје име. Велика поама брендирања одиграла се у Сједињеним Америчким Државама у 19. веку.

ЗАНИМЉИВОСТ

Назив кока-кола настао је 1866. године, за напитака који је продавао један апотекар из Атланте, када су надрелекари зарађивали огроман новац варајући грађане. Напитака је рекламиран као истински подстицај за интелект – чак су га називали и „интелектуални напитака“ – који лечи све „нервозне“ афекте: главобољу, неуралгију, хистерију, меланхолију итд.

Пример кока-коле убрзо су пратили сви остали. Крајем 19. века појављује се велики број огласа за „лековите водице“, дуван, аутомобиле итд. Седамдесетих година прошлог века маркетиншки стручњаци почињу с представљањем животног стила богатих као пожељ-

ног модела понашања – за живот „као са рекламе“ довољно је поседовање одређених брендова које везујемо за луксуз и живот „на високој ноzi“. Последица тог приступа – да се стил и идентитет могу куповати, да брендови одеће и обуће коју носимо говоре пуно о нама – јесте појава конзумеризма. Не би требало дозволити маркетиншким стручњацима да одређују наш стил, а нарочито не би требало мислити да поседовање оног што је **на нама** (гардероба, обућа, накит итд.) говори о ономе што је **у нама** (идентитет, стил, какви смо као особе).

Данас живимо у свету у коме се све рекламира, а одређене робне марке постале су толико доминантне и свеprisутне да их прихватамо као део наше свакодневице.

Пре него што је постала ознака животног стила и идентитета, **марка** је представљала реч (или више речи), симбол или грб који везујемо за неки производ и тако га разликујемо од његове конкуренције. Временом, одређена марка купцима постаје комбинација свега наведеног, али и синоним за квалитет. Марка је тако све оно што потрошачи помисле или осећају кад је реч о неком производу. У ширем смислу, марка је све оно што потрошачи везују за неки производ (асоцијације, осећања, мисли).

ЗАНИМЉИВОСТ

Батина цена

Довитљиви чешки произвођач обуће Томаш Бата одлучио је 1920. године да сва обућа у његовим радњама буде продавана по ценама које на крају имају деветку. Дакле, уместо да ципеле коштају, на пример, 100 круна, коштале су 99. Тај феномен постао је познат у свету економије као „Батина цена“. „Магични број 9“ откривен је захваљујући луцидности једног произвођача обуће, а данас се скоро све цене завршавају деветком. Нимало случајно: доказано је да деветка на крају цене доноси за целих 24 одсто бољу продају од нуле! Генијална Батина идеја о деветки на крају цене представљала је увод у проучавање „психологије потрошача“ и осмишљавање нових техника за психолошко манипулисање купцима.

ЗАНИМЉИВОСТ

Нема бесплатног ручка

У време такозване „златне грознице“ на чувеном америчком Дивљем западу копачи злата проводили су слободно време по кафанама, тј. „салунима“. Пошто се њихов боравак у кафанама углавном сводио на тешко опијање, често је долазило до избијања туча које су умеле да доведу до потпуног уништавања локала. Један лукави власник дошао је на генијалну идеју: свима који би наручили више од два пића служио је бесплатан ручак. Радио је то како би предупредио брзо пијанство својих гостију. Наравно, свима се у почетку чинило да је ручак бесплатан. Када су гости касније открили да је власник локала наизглед бесплатне ручкове финансирао вишим ценама пића, сковали су чувену фразу „Нема бесплатног ручка!“ („There is no such thing as a free lunch“). Фраза о бесплатној ручку нас учи да ништа није бесплатно, тј. да све има своју цену и да се мора платити пре или касније.

Могућа питања и задаци за ученика

Да ли сте приметили да су воће и поврће увек изложени на самом улазу у продавницу? Да ли је то случајно? Шта мислите зашто?

Купци свеже намирнице повезују са здравом храном, а доказано је да здрава храна, јарке боје и пријатни мириси утичу на повећање попродаје.

Да ли сте уочили да се у супермаркетима одмах на улазу, поред воћа, налази цвеће? Шта мислите зашто?

Тиме нам се сујерише да се осећамо као код куће: омиљено и пријатно, као да смо кренули код суседа на кафу.

Знате ли за неку нашу изреку сличну изреци „Нема бесплатног ручка“?

Да ли сте некад уз купљени производ добили и „поклон“? Шта мислите, зашто? Када сте поново куповали исти производ, да ли сте купили производ произвођача који вам је дао поклон? Да ли сте упоредили цене тог производа код различитих произвођача?

ПРОЈКТНА ТЕМА: РЕКЛАМА И КУПОВИНА

Тема пројекта	РЕКЛАМА И КУПОВИНА
Област	ПЛАНИРАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ ФИНАНСИЈАМА
Време реализације	Према оперативним плановима наставника (део активности се одвија на часовима, а део код куће)
Наставни предмети са којима је тема повезана	Информатика, Математика, Српски језик и књижевност, Ликовна култура, Грађанско васпитање
Циљ пројекта	Оспособљавање ученика за одговорно доношење одлука о куповини
Исходи пројекта	Ученик ће бити у стању да: • разликује информацију о производу од промоције и рекламе производа и препознаје неетичку рекламу • доноси одлуку о куповини засновану на поузданим и релевантним информацијама, упоређујући неколико карактеристика више производа (цена, величина, рок трајања, карактеристике материјала од којег је производ направљен и сл.) • користи интернет да упореди цене истих производа на различитим местима • анализира податке с тржишта, уочава трендове – дискутује и аргументује своје ставове и доноси финансијске одлуке
Носиоци активности	Ученици, наставници
Методе рада	Разговор, практичан рад, демонстрације, писани радови, презентације
Материјално-техничка основа	Рачунари, текст <i>Планирање и управљање финансијама</i> , ППТ, ученички радови
Начин праћења и евалуације	Посматрање, ППТ, дискусија, фотографисање активности

Образложење пројектне теме/разлози за покретање пројекта

Планирање и управљање финансијама је у непосредној вези са куповином. Често нисмо свесни шта све утиче на наше одлуке о куповини. Велика изложеност рекламама доводи нас у ситуацију да не прикупљамо довољно информација о производима, јер нам се чини да су нам познати, да о њима већ све знамо.

Циљ активности је оспособљавање ученика за одговорно доношење одлука о куповини.

Могући примери конкретизације пројектне теме кроз пројектно учење

Отварање пројекта

Ова фаза пројекта може се реализовати на различите начине, један од њих је следећи:

Сваки ученик добија текст *ПЛАНИРАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ ФИНАНСИЈАМА*. Када ученици прочитају текст увод у рад почиње питањима: Да ли вам је познат мото „Just do it”? Знате ли који бренд користи тај мото? Ако чујете „Impossible is nothing”, који бренд вам пада на памет? Нека свако од вас запише у свеску један познати рекламни слоган (оно што је чуо или видео на реклами).

Прочитајте шта сте записали и размислите о следећем: Шта нам поручују? Чему служе? Да ли нам саопштавају истините чињенице о производу? Којих рекламних слогана има највише? Шта мислите зашто? Ученици дискутују о питањима.

Ученици се деле у 5 група у којима ће радити до краја пројекта, а наставник им каже да ће се у даљем раду бавити истраживањем о томе како доносимо одлуке о куповини.

Развијање пројекта

1. Активност: Осмишљавање производа

Задатак сваке групе је да осмисли неки свој производ.

Кораци

- Осмислите свој производ и опишите га: какав је, чему служи, колико кошта.
- Истражите на интернету шта се подразумева под описом производа и како направити добар опис производа.
- Посебну пажњу посветити цени производа. Погледајте на интернету колико коштају исти или слични производи (ако постоје). Анализирајте зашто су неки скупљи од других и запишите закључке.
- Осмислите како бисте представили свој производ: његов назив, чему служи, колико кошта и зашто би га требало купити. Смислите рекламни слоган којим бисте рекламирали свој производ.

2. Активност: Презентација производа и рекламних слогана

Кораци

- Групе презентују своје производе и рекламне слогане за њих. Посебно образлажу цену производа, тј. зашто је њихов производ скупљи или јефтинији од сличних (ако постоје). Док једна група презентује, друге групе могу да траже додатне информације о производу. **Задатак за друге групе** је да пажљиво прате презентације производа, траже додатне информације уколико су им неопходне и предложе свакој групи начине за унапређење свог производа.

- Дискусија се води у вези са начином формирања цена и факторима који утичу на нашу куповину. Разговара се и о односу описа производа и рекламе за њега.

3. Активност: Електронска аукција

Кораци

- Групе на основу коментара других група унапређују свој производ. Свака група прави ППТ презентацију свог производа на 3 слајда (1. слајд – рекламни слоган, 2. слајд – опис производа, 3. слајд – шифра производа, цена и начин продаје/ куповине, мејл адреса за куповину производа).
- Групе приказују ППТ на часу.
- Уколико има могућности (рачунари у учионици), организује се електронска куповина. Сваки ученик бира један од 4 производа других група, шаље мејл на адресу назначеној на презентацији. Уколико такве могућности у школи нема, свако са свог кућног рачунара шаље мејл. У предмету мејла наводи се жељени производ, односно његова шифра. Производ који је добио највише мејлова је најскупљи. Број мејлова је његова цена. Ученици праве топ-листу производа на основу броја добијених мејлова.
- Ученици образлажу зашто су изабрали одређени производ.

Дискусија на крају

Како доносимо одлуке приликом куповине? О чему смо све размишљали? Које смо информације прикупили? Шта су нам саопштиле рекламе? Да ли су информације из реклама биле довољне да се одлучимо за куповину?

Затварање пројекта

Презентација пројекта

Примери ППТ презентација постављају се у виду изложбе на одељењски пано.

Анализа процеса и резултата рада на пројекту

Наставници и ученици анализирају и описују како је текао процес рада на пројекту, активности које су реализовали у оквиру пројекта. Присећају се како су долазили до података и слично, описују проблеме или препреке на које су наилазили и које су решавали током пројекта. Наводе шта им је било посебно занимљиво.

Шта су сазнали и научили?

Ученици наводе неколико (нпр. три) главна налаза или закључка рада на пројекту и поткрепљују их аргументованим примерима.

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ

Пројекти се могу организовати и током једног школског часа, уз одговарајућу претходну припрему ученика и наставника. Такође, пројекти могу бити засновани на индивидуалном истраживачком раду ученика, усмереном на решавање неког конкретног животног проблема. Пример који следи успешно је реализован током једног школског часа у Републици Чешкој и применљив је, уз прилагођавања, и у нашој наставној пракси.

Преузето и прилагођено из приручника Финансијска писменост у настави, издање чешког Националног завода за образовање. Праг, 2011 (оригинални назив: Mgr. Alena Hesová, RNDr. Eva Zelendová: Finanční gramotnost ve výuce, metodická příručka, NUV, Praha 2011).

КУПОВИНА АУТА

Опис пројекта

Сагледавање предности и мана куповине одређеног производа није нимало лако. Зато би често веома сложен поступак доношења финансијске одлуке било корисно обрађивати и у школи. Практичан пример из живота може бити, рецимо, куповина аута. Учешћем у пројекту „Куповина новог или половног аутомобила“ ученици истражују када је повољније купити нов, а када полован ауто. За релевантно одлучивање на располагању су им важни параметри који се тичу два аутомобила. Циљ пројектне активности је упоређивање планираних трошкова и процењивање у каквим околностима је погоднија куповина старијег аутомобила.

Примена теме у настави

Осми разред основне школе, предмет: Човек и свет рада

Временски оквир пројектних активности на часу⁷

5 минута – мотивациони разговор, подела задатака и одговарање на питања

20 минута – индивидуални рад

10 минута – заједничка провера резултата

10 минута – разговор о предности куповине

Помоћна средства и помагала

Радни листићи са задацима, калкулатори

⁷ Пројекат је започео припремним активностима на претходном часу и наставио се кроз активности које су ученици радили код куће као домаћи задатак, али су у Приручнику детаљно приказане само активности током часа. И то време је део времена потребног за реализацију пројекта.

Циљеви

А) Циљ на нивоу Стандарда финансијске писмености

- сагледати повољност понуде
- утврдити неопходне издатке

Б) Циљ на нивоу наставног предмета

- поштовање основа привређивања
- избегавање ризика у пословима који се тичу новца
- спровођење једноставних операција рачуноводства у домаћинству

Методичка зајажња

Наставна активност је базирана на методи ирања улоја и истраживачкој методи. Наставник ираи ситуацију из позадине, стварајући простор за откривање новој и уживљавање у проблемску ситуацију.

Припрема

На претходном часу ученици су читали о различитим искуствима у вези с куповином аутомобила и закључивали шта претходи куповини возила. За домаћи задатак добили су да истраже најважније параметре за један нов и један полован ауто (цена аута, потрошња горива на 100 км, актуелна цена горива, промене на ауту с обзиром на његову старост и сл.).

Методичка зајажња

- У оквиру предмета Човек и свети рада користе се метода у којој ученици током целе школске године раде у изв. моделима породице (сваки ученик има улоју у породици, свака породица свој буџет).
- Методу ирања улоја је моуће користити и у краћем временском интервалу – моделе породице је моуће усановити и у случају само једне, конкретне наставне ситуације.
- Домаћи задатак активира ученике и мотивише их за ситуацију кувине аутомобила.
- Истраживање важних параметара о аутомобилу осигурава ученичку оријентацију у понуди на тржишту, води уређивању возила и избору примера за пројектну наставу.
- Приремљени подаци се користе тек у следећој, надовезујућој активности; проблемску ситуацију ученици најпре решавају на моделу – примеру.

Реализација пројекта – поступци и методе

Ова активност била је реализована као део веће целине, у којој се наставник с ученицима посвећује проблематици куповине сопственог аутомобила. Ученици треба да утврде да ли је повољније купити и користити нов или полован аутомобил. На почетку активности, наставник је ђаке мотивисао следећим питањима:

- Шта бисте најпре волели да приуштите себи када напуните 18 година?
- Шта је финансијски исплативије – куповина новог или полног аутомобила?
- У које сврхе вам је потребан ауто? За шта бисте га све користили?

Методичка зајажња

Мотивациони разговор се наговезује на проблемску ситуацију. Омоућава уживљавање у ситуацију и размену личних ставова ученика. Истовремено, омоућава презентацију сазнања до којих су ученици дошли радом код куће.

По завршетку разговора, наставник је ученицима поделио радне листиће с параметрима два различита аутомобила:

	Нов ауто (шкода фабија, 2010)	Полован ауто (шкода фелиција, 2001)
Потрошња горива на 100 км	6 литара	15 литара
Пређени км за месец дана	800	800
Просечна цена бензина (1 л)	35 кч	35 кч
Цена аутомобила	290 000 кч	40 000 кч

Методичка зајажња

- Корисно је да ученици најпре појединачно решавају један проблемски задатак са сличним параметрима. Тек кад схвате постојећу решавачу проблему, методом истражања улога ћаци откривену стратегију примењују на куповину „породичној“ аутомобила.
- Ученике би требало упозорити да је висина потрошње горива код старије аутомобила увећана у односу на реалну потрошњу, како би се укључили трошкови који се тичу старости аутомобила и употребе возила. Ради поједностављења, нису узети у обзир трошкови у вези са осигурањем возила.

Ученици су добили следеће задатке:

1. Утврдите годишње трошкове куповине и одржавања новог и половног аутомобила.
2. У којем временском периоду ће се трошкови изједначити?
3. У којим околностима је повољније купити старији ауто?

Методичка зајажња

- Добро формулисано питање или добро постављена проблемска ситуација кључ је успеха у раду с хеурисичком методом. Веома су поодна отворена питања, која побуђују активност и на које ученици не могу одмах да одговоре. Питање је мотивација за откривање решења.
- Тражење решења може почети наћањем резултата. У завршној фази пројекта добро је упоредити представке са стварним решењем и анализирати зашто се они разликују.
- Сложенији проблем се може представити скупом питања. Постојеће тражење одговора на постављена питања осигурава наговезивање фаза у решавању проблема.

Ученици су самостално рачунали годишње трошкове куповине и одржавања аутомобила, док је наставник контролисао рад, помагао и усмеравао. Тачни резултати су потом исписани на табли и укратко је представљена методологија поступка.

- Најпре се израчунавају годишњи трошкови куповине бензина за сваки ауто, а онда се они додају продајној цени аутомобила. На овај начин ученици добијају податке о укупним трошковима куповине и одржавања аутомобила у првој години. Годишњи издаци за гориво могу се израчунати на следећи начин:

$$\frac{\text{Цена за 1 л бензина} \times \text{потрошња бензина на 100 км} \times \text{број пређених километара за један месец}}{100} \times 12 \text{ месеци}$$

- Потом се за сваку годину на цену аутомобила додају годишњи трошкови за гориво. Овај поступак се понавља све док се укупни новчани износи за нов и полован ауто не изједначе. У ту сврху може добро послужити табела, како би се подаци једноставније упоређивали:

	Нов ауто	Стари ауто
Потрошња бензина на 100 км	6 л	15 л
Пређени км за месец дана	800	800
Просечна цена бензина (1 л)	35 кč	35 кč
Цена аутомобила	290 000 кč	40 000 кč
Годишњи издаци за бензин	20 160 кč	50 400 кč
Укупни издаци за 1. годину	310 160 кč	90 400 кč
Укупни издаци за 2. годину	330 320 кč	140 800 кč
Укупни издаци за 3. годину	350 480 кč	191 200 кč

Методичка зајажња

- Корисно је омогућити ђацима простор да сами проналазе поступке у решавању и дају самостална решења. Наставник не саопштава резултате ниши суерише поступак, већ одговарајућим питањима усмерава ученике ка томе да решење пронађу сами. Алтернативни начини решавања су ипак добродошли.
- Радну табелу наставник показује искључиво у случају ако ученици не успеју да пронађу идеју за поступак решавања овог задатка.
- У оваквом примеру велики појенцијал има метода рада с прешкама. На прешкама се у овом случају највише учи, а наставник је ту како би се укључио у правом тренутку и указао ђацима на исправан поступак који води ка решењу.
- Исправан поступак решења потребно је увек утврдити и истаћи појединачне фазе.

Затварање пројекта

Закључци до којих су дошли ученици

Поређење предности куповине новог или половног аутомобила било је за ученике веома привлачно. Коришћене појмове (потрошња бензина, просечна цена бензина, годишњи издаци за бензин) ученици су добро разумели. Многи ђаци су, међутим, имали потешкоћа с математичким рачуном, у чему им је наставник помогао упућујући их на појединачне поступке. Ученике је веома занимало која куповина је повољнија и после колико година ће се трошкови куповине и одржавања оба возила изједначити.

У настави је корисно указати да би висина потрошње горива код половних аутомобила у стварности била знатно нижа. У случају овог пројекта, та вредност је измењена ради поједностављивања – како би указала на старост и коришћеност возила и како би истовремено обухватала трошкове за одржавање и поправку аутомобила. Из истих разлога, у издатке нису укључени трошкови у вези са осигурањем возила. Трошкови куповине и одржавања возила могу се обрачунавати и другачије. На пример, у табели се могу навести стварни подаци о потрошњи горива, а наредна ставка могу да буду самостални подаци о трошковима одржавања и поправке аутомобила, као и трошкови осигурања. Овакав поступак је захтевнији за припрему и рад, али је ближи реалним условима.

Наредне активности

После решавања пројектних задатака уследила је активност приликом које су ученици могли да искористе већ научену стратегију. Сваки члан породице имао је на располагању жељени аутомобил – један нов, један полован, и код сваког су били утврђени параметри као у претходном пројектном примеру. У породици се потом појавило неколико предлога. Ученици су научену технику рачунања издатака применили на изабраним аутомобилима. Потом се у породици дискутовало о томе који је аутомобил за породицу најповољнији. Приликом ове активности развијане су не само математичке компетенције, већ и комуникацијске и социјалне вештине.

На сличан начин може се поступати у настави финансијског образовања и васпитања приликом обрађивања теме Трошкови живота. Ученицима се може поставити питање да ли је повољније живети у изнајмљеном стану или купити сопствени стан. Колики су годишњи издаци за закуп стана уколико га изнајмљујемо? Који су годишњи издаци приликом куповине сопственог стана? У ком ће се временском периоду трошкови изједначити? У којим условима је повољније живети у изнајмљеном стану, а у којим је боље обезбедити властиту некретнину?

**НОВАЦ И
ТРАНСАКЦИЈЕ**

НОВАЦ И ТРАНСАКЦИЈЕ

Банка

Модерно банкарство настаје у ренесансној Италији током 15. века. Ренесансни мењачи новца некада су свој посао обављали на јавним местима, трговима или пијацама, стојећи за столом или тезгом (италијанска реч за сто је *banco*). Од италијанског назива за сто настаће име институције где се позајмљује новац – **банка**.

Ничега отменог није било у њиховом банкарском послу јер су се они надметали ко ће гласније викати своју понуду: „Нудим 50 флорина, да ми се врати до Божића!“ Ти фирентински трговци новцем били су прве претече модерних банкара. Наравно, такво позајмљивање новца грађанима са собом је носило огроман ризик, па су они често пропали. Када би се то десило, имали су обавезу да на пијаци церемонијално слома своју тезгу (на италијанском *banca rotta* – сломљена тезга) и тако пред свима објаве своју финансијску пропаст или **банкроџ**.

Зеленаши и банкарџи

Често можеће да чујете како се говори да банке у Србији позајмљују новац по зеленашким каматама. Знајте ли ко су зеленаши и шта значи кад је камата „зеленашка“?

Зеленаши су људи који прибављају несразмерну имовинску корист искоришћавајући нечију невољу, неискуство или лакомисленост. Порекло речи потиче од куповине жита „на зелено“, дакле пре него што је оно сазрело. То се обављало у пролеће, неколико месеци пре жетве, када су земљорадници због потребе за новцем били приморани да склапају уговоре с трговцима новцем, тј. зеленашима. Зеленаши су често до крајњих граница обарали цену при куповини зеленог жита, али су на себе преузимали ризик да ли ће година бити родна, да ли ће неко невреме уништити род или каква ће бити цена жита на берзи. Данас реч **зеленаш** има нешто шире значење, па означава сваког ко позајмљује свој новац уз превисоке камате, што је противно закону.

Прве банке у Србији настају за време владавине кнеза Михаила Обреновића 1862. године, управо као вид борбе против свеприсутног зеленашења, како би „задуженом народу омогућио пут да се лакше одужити може“. Тада се говорило да се „зеленашки кредити могу сузбити само незеленашким каматама“. Кредити су одобравани до половине заложених непокретности, с годишњом каматом од 6 одсто и роком отплате на 20 година. Ипак, велики проблем за већину сељака представљао је члан закона који је прописивао да је минимум земље за добијање кредита 5 хектара. У то време, чак 60 % сељака није могло да испуни тај

услов. Тако су новчана средства из првих банака углавном завршавала у рукама имућних трговаца и владиних чиновника – управо оних који су се бавили зеленашењем – који су захваљујући овом новцу смањили своју зеленашку камату са 20 на 12 одсто.

Могућа питања и задаци за ученика

Зашто су први банкарски често пропадали? Коју још реч знате за готов новац или готовину? Да ли сте некад чули за реч „шушка“? Шта мислите зашто појединци тако говоре о новцу? Какав однос људи уопште могу имати према новцу? Наведите примере.

У тексту се говори о једној старој људској делатности, која је у данашње време противзаконита. О којој делатности је реч? Објасните однос појмова сразмерно и несразмерно? Шта за вас значи „несразмерна корист“? Зашто би требало избегавати позајмљивање новца од зеленаша? У чему је предност позајмљивања новца код банака?

На пијаци је цена за један килограм јабука 100 динара. Међутим, јабуке је могуће купити и у џаковима од пет килограма по цени од 400 динара. Шта је исплативије? Због чега? Да ли увек штедиммо кад потрошимо више?

ЗАНИМЉИВОСТ

Банка за сиромашне

Мухамед Јунус, банкар који долази из једне од најсиромашнијих земаља света – из Бангладеша – својевремено је направио истинску револуцију са својом банком „Грамин“. Његова банка ни најмање не личи на традиционалне банке: „Грамин“ даје кредите најсиромашнијим грађанима, онима који нигде другде не могу да добију позајмицу нити било какав други вид институционалне подршке, иако је често реч о малим, готово симболичним износима (најчешће су то износи до 150 долара). Због малих позајмица које банка „Грамин“ даје, често се говори о „микрокредитирању“. Корисници „микрокредита“ су обично најсиромашнији грађани, који често немају никакву имовину којом би могли да гарантују за кредит. Зато се позајмице у Јунусовој банци дају „на реч“ – довољно је само обећање да ће кредит бити враћен! „Микрокредите“ успешно враћа преко 90 одсто корисника. Прву позајмицу од 27 долара Јунус је дао из свог џепа двома сиромашним женама које су правиле намештај од бамбуса. Данас је његов метод прихваћен широм света као најбољи вид борбе против сиромаштва. „Сиромаштво није у човеку, већ у систему“, тврди Јунус, који је 2006. године добио Нобелову награду за економију.

Валуће и девизе

Новац који се у једној земљи користи као средство плаћања назива се **валућа**. Готово све државе издају папирни и ковани новац у својој валути. Почетком овог века већина земаља Европске уније одлучила је да оформи заједничку валуту, познату као евро (EUR). Од 2004. године, када је званично уведен евро, могуће је једном валутом плаћати у великом броју земаља (еврозона), чиме је пословање значајно олакшано.

Валута Републике Србије је **динар**. За штампање новца одговорна је Народна банка Србије, унутар које послује Завод за израду новчаница и кованог новца. Динар је у Србији једино законито средство плаћања. Стране новчанице и кованице називамо **сѝраним валуѝама**.

У међународним плаћањима користе се светске валуте, као што су: амерички долар (USD), евро (EUR), швајцарски франак (CHF), британска фунта (GBP), јапански јен (JPY), канадски долар (CAD) итд. Када новац у иностраној валути чувамо на банковном рачуну, говоримо о **девизама**.

Курсна листѝа

Новац мењамо из једне у другу валуту у мењачницама или банкама. Однос вредности двеју валута назива се **курс**, а листа која показује вредности страних валута у односу на домаћу је **курсна листѝа**⁸.

Назив земље	Ознака валуте	Куповни курс	Продајни курс
ЕМУ	EUR	118,4896	119,2026
Аустралија	AUD	77,0163	77,4797
Канада	CAD	78,1232	78,5934
Кина	CNY	15,1879	15,2793
Данска	DKK	15,9185	16,0143
Јапан	JPY	89,2443	89,7813
Норвешка	NOK	12,0200	12,0924
Руска Федерација	RUB	1,7110	1,7212
Шведска	SEK	11,9143	11,9861
Швајцарска	CHF	101,9440	102,5576
Велика Британија	GBP	134,4029	135,2117
САД	USD	100,4660	101,0706
Турска	TRY	26,1884	26,3460

⁸ Курсна листа Народне банке Србије на дан 19. 12. 2017.

Могућа питања и задаци за ученика

Да ли сте путовали у иностранство? Која валута вам је потребна кад путујете у Грчку или Црну Гору? Набројте земље у окружењу и наведите којим валутама се служе.

Примећујете да курсна листа садржи два курса. Међутим, када уочите називе курсева, помислићете да је неко заменио називе и – бићете у праву. Називе су, према својим потребама, направиле банке и мењачнице новца. Кад продајете 100 евра, по курсу из табеле, добићете 11.805 динара, али када купујете 100 евра платићете 70 динара више.

Због чега је то случај? Ко коме продаје, а ко од кога купује валуте? Да ли сте некад чули за појам разлика у курсу? Ко зарађује на тој разлици? (Банке и мењачнице наступају на тржишту новца као и сваки други трговац: заправо купују новац по једној цени и продају га по другој, незнатно вишој цени, уз одређену зараду.)

Инфлација – узроци и последице

Папирни новац је имао своје успоне и падове током историје јер се, услед економских промена, веома брзо мењала и његова вредност. Када се велика количина новца налази у оптицају, тј. када новца има превише на тржишту, цене расту, а куповна моћ новца опада. Таква појава назива се **инфлација**.

Инфлација је негативна појава, јер због раста цена опада куповна моћ грађана. Држава и нарочито Народна банка воде рачуна да до инфлације не дође. Народна банка води рачуна о стабилности цена, спречава њихов раст и брине о томе како да сачува вредност нашег новца.

ЗАНИМЉИВОСТ

У време велике економске кризе у Немачкој, 1923. године, требало је 726 милиона марака за ствар која је 1918. године могла да се купи за једну марку! У то време је једна немачка домаћица користила новчанице да би потпалила ватру у свом шпорету. Било јој је јефтиније да спали папирни новац него да купи дрва за огрев. Светски рекордер у висини инфлације је Србија, која је 1994. године забележила месечни ниво од 313 563 558 одсто!

Током велике кризе у Србији 1993. године, штампана је новчаница од петсто милијарди динара! Међутим, после само 24 часа чак ни с том новчаницом нисте могли да купите више од једне жвакаће гуме. Тада је векна хлеба коштала четири милијарде, а литар млека девет и по милијарди динара.

Плаћне картице

Платне картице, као средство плаћања, настале су далеке 1949. године захваљујући Американцу Френку Мекнамари. Мекнамара је отишао на вечеру, али је новчаник заборавио код куће. Срећом, његова супруга је понела новчаник, па је она платила рачун. Мекнамара

је тада обећао себи да му се то више никада неће поновити. Наредне године, он се вратио у исти ресторан и платио картонском картицом – био је то први случај плаћања картицом, из којег ће се развити плаћање картицама какве се данас користе. Испрва су само неки ресторани и хотели прихватили такве картице за одабрану клијентелу, радило се о око десет хиљада припадника њујоршке пословне елите, чији рачуни су били плаћани на крају сваког месеца. Шездесетих година прошлог века, уместо картонских, у употребу улазе пластичне картице, које убрзо постају универзално средство плаћања.

Плаћне картице данас издају банке. За њихово добијање и коришћење потребно је имати отворен **текући рачун** у некој банци. **Текући рачун** је могуће отворити у било којој банци. Уколико сте млађи од 18 година, рачун вам могу отворити родитељи или старатељи. Текући рачун нужен је због примања уплата и исплаћивања новца. Људи углавном користе текуће рачуне за примање плата или пензија.

За одржавање картице плаћа се симболичан месечни износ. Кад отворите текући рачун, банка ће вам издати платну картицу коју можете да користите за обављање безготовинских плаћања. Платне картице могу да се користе на свим продајним местима, на банкоматима и шалтерима банака. При сваком коришћењу картице добија се рачун, као при плаћању папирним новцем. Посебна погодност коју картице пружају јесте могућност плаћања преко интернета.

Постоје две основне врсте платних картица: **дебитне** и **кредитне**.

Дебитна картица омогућава располагање само новцем који имамо на рачуну. Дакле, да бисте користили дебитну картицу, на банковном рачуну морате имати покриће, тј. довољно новца да се покрије рачун који плаћате. Безготовинско плаћање картицом не разликује се битно од готовинског плаћања због тога што код дебитних картица важи правило: „Купуј сада, плаћај одмах!”

Кредитна картица дозвољава задуживање преко износа који је на рачуну, али под строго договореним условима са банком. Код кредитних картица важи правило: „Купуј сада, плаћај касније!”

Уз картицу се добија и бројчана шифра, тзв. **ПИН** (лични или персонални идентификациони број), без којег је немогуће користити картицу. Тај број је потребно откуцати на тастатури банкомата када се подиже новац или на каси (тј. на ПОС терминалу) приликом куповине. Међутим, нико вам не може тражити да му саопштите ваш ПИН. Тај број сме да зна искључиво корисник картице. Папирић са записаним ПИН-ом никако не треба носити заједно са картицом!

ЗАНИМЉИВОСТ

VISA – КОРПОРАЦИЈА ЧИЈИ ПРОИЗВОД ЈЕ КООРДИНАЦИЈА

Први програм кредитних картица за потрошаче покренула је Банка Америке 1958. године, издавањем славне BankAmericard – кредитне картице опште намене с лимитом од 300 долара. До појаве ове картице, типична америчка породица из средње класе имала је тзв. револвинг рачуне у више продавница, што је подразумевало посебну картицу за сваки рачун. То је било незгодно, често и скупо, јер је на крају месеца сваки рачун морао да се измири засебно.

Већ наредне године, Банка Америке је издала чак два милиона кредитних картица, међутим, тада почињу и проблеми са злоупотребама, који ће озбиљно угрозити тржиште „пластичног новца“. Политичари и медији критиковали су нови производ Банке Америке, посебно због неповољних услова које су трпели клијенти приликом превара: све трошкове су сносили сами. Проблеми с великим бројем лажних картица и лошом законском регулативом потрајали су десетак година, све до појаве човека који је заувек изменио тржиште кредитних картица.

Ди Хок је током своје каријере увек имао проблема с кредитним картицама због прекомерног задуживања; кад је добио треће дете, зарекао се да ће „исећи све своје картице“ и да ће убудуће трошити само онолико колико има на рачуну. Хок се крајем шездесетих година пријавио на конкурс за посао који је расписала Банка Америке – иако се зарекао да више неће користити картице, добио је место директора одељења кредитних картица.

Његов план био је да нови систем буде заснован на међусобној сарадњи финансијских актера, као и на дигиталној технологији, која је тада била у повоју. У тренуцима кад се о томе само шапутало, он се упустио у авантуру и предвидео могућност трансфера новца током 24 часа, сваког дана у недељи, без папирологије. Ипак, да би остварио овај револуционарни систем морао је да уништи постојећи и приволи све учеснике на сарадњу. Систем се више неће базирати на лиценцама и међубанкарској конкуренцији – већ на партнерству међу банкама приликом финансијских трансакција из било ког дела света. Тек након неког времена, испуњеног преговорима, претњама и неповерењем, Хок је успео у својој намери и основао је National Bank – Americard Incorporated (NBI), као кровну, независну организацију. Нова организација постала је позната као „корпорација чији производ је координација“.

Хок је 1973. године покренуо први електронски систем плаћања, који је време ауторизације картице смањено са пет минута на мање од минут. Увео је и магнетну траку на полеђини картице, која је служила за брзи трансфер новца и проверу стања на рачуну. Пошто је међународни систем користио више различитих назива кредитних картица, Хок је захтевао само један заједнички бренд који би олакшао пословање. Његов предлог назива био је VISA, као симбол слободе кретања преко граница. VISA звучи исто на свим језицима, што је имало сјајан одјек на међународном тржишту. Године 1983, под геслом „Увек и свуда“, компанија VISA уводи мрежу банкомата широм света, који обезбеђују готовину током 24 сата дневно. На прелазу у нови миленијум VISA стиже до броја од једне милијарде издатих картица, а 2000. године уводи „Политику нулте одговорности“, која штити кориснике картице у случају превара. Данас се у свету 50% финансијских трансакција обавља VISA картицама.

Ди Хок, на крају, није одржао реч и није исекао своје пластичне картице. Уместо минуса, данас су на њима милиони долара.

Литература:

<https://www.fastcompany.com/27333/trillion-dollar-vision-dee-hock>

https://rs.visa.com/about-visa/our_business/history-of-visa.html

Зорица Жарковић, „Човек који је мрзео картице“, маџазин „Бизнис и финансије“, 2012, доступно на <http://bif.rs/2012/09/tvorac-visa-international-kartice-covek-koji-je-mrzeo-kreditne-kartice/>

Како се заштитити од превара приликом коришћења плаћних картица?

У целом свету непрекидно се ради на заштити корисника безјовинској плаћања, али постоје неколико ствари које свако може сам да предузме ради боље заштите.

Ваша банка вас никада неће звати телефоном и затражити од вас вашу лозинку или ПИН. Потенцијални преварант позваће вас телефоном, представити се као запослени у некој фирми и тражити број ваше платне картице, нудећи вам, на пример, „повраћај новчаних средстава“. Може се представити као радник банке или осигуравајуће куће и тражити од вас да уплатите новац на неки непознат рачун. Можда ће тврдити да је ваш рачун угрожен и да је неко „провалио“ у сигурносне шифре ваше банке. Без обзира на то колико уверљиво вам то звучало, **ни у ком случају не смете да одајете број ваше платне картице или ПИН.** То је податак који чувате само за себе!

Не смете веровати сваком телефонском позиву, свакој СМС поруци нити електронској пошти која стигне на ваш имејл. Обично преко електронске поште добијате линкове ка другим адресама, где вас „очекује сигуран добитак“ или нека награда. Немојте отварати те адресе и чувајте се лажних садржаја који вам стижу у сандуче. Чест је случај да отвара те небезбедне сајтове у потрази за најновијим филмом или музиком. Највећи број тих сајтова захтева од вас регистрацију, а том приликом вас наводи да унесете и број платне картице, уверавајући вас, притом, да је све бесплатно. Ни случајно не треба остављати број картице, јер се касније увек појаве неки скривени трошкови за које нисте знали приликом регистрације.

Биткоин

У последње време у медијима се често помињу криптовалуте или дигиталне валуте. Шта би то могло да буде и чему служи?

Дигиталне валуте функционишу као електронски записи о неким вредностима похрањеним у тзв. електронским валутама на сајтовима који пружају такве услугу.

Најпознатија дигитална валута је **биткоин**. Њиме се тргује на интернету, као и сваком другом валутом, али вредност му је изразито променљива. Почетком 2015. године 1 биткоин могли сте да купите за 217 долара. У марту 2017. вредео је 1286 долара, а почетком децембра исте године биткоин је премашио вредност од 15 000 долара! Због вртоглавог раста ове валуте (само у 2017. његова вредност порасла је преко 20 пута!), популарност биткоина све је већа, али и њему, као и било којој другој валути, вредност може да падне.

ЗАНИМЉИВОСТ**Прва новчаница у Србији**

Прва новчаница издата у Србији везује се за почетак рада Привилеговане народне банке Краљевине Србије, која је 1884. издала новчаницу од 100 динара. За српску валуту одлучено је да се зове динар, јер је у средњем веку деспот Стефан Лазаревић ковао новац под тим именом. Дотадашња употреба углавном кованог новца код најширег слоја становништва у Србији водила је до изразитог неповерења према папирном новцу. Људи су новчанице одмах на шалтерима банака мењали за злато. Тек је са издавањем новчанице од 10 динара 1885. године међу грађанима порасло поверење у папирни новац.

Могућа питања и задаци за ученика

У данашње време, продавац на каси или конобар у ресторану обично нас пита да ли желимо да платимо готовином или картицом. Наведите неке њихове називе. Шта мислите да су предности, а шта недостаци коришћења платних картица?

Да ли сте чули да неко у вашем окружењу користи биткоин или некакав други електронски новац? Шта мислите зашто је вредност биткоина толико порасла од 2015. године? Да ли бисте ви мењали ваш новац за биткоине? Шта је предност, а шта недостатак употребе биткоина?

Шта мислите због чега грађани тадашње Краљевине Србије нису имали поверења у папирни новац када се појавила прва новчаница? Истражите различите изворе и повежите информације са оним што сте учили на часовима историје.

Живоӣ без папирно̄ новца

Може̄те ли да замислите да храну на њијацӣ плаћа̄те мобилним телефоном? Да новине и жваке на графицӣ кујӯјете једнос̄тавним прислања̄њем ваше̄ телефона уз уређај за плаћање рачуна?

Овакве ствари не морате да замишљате у Кини, јер су тамо постале свакодневица за многе грађане. У великим кинеским градовима све више људи користи своје мобилне телефоне за плаћање. До пре пар година, Кинези су, као и други људи у свету, у редовима чекали да плате своје рачуне, а сада им је мобилни телефон постао замена за новчаник. Захваљујући великом порасту мобилног банкарства, у Кини је за само 3 године тржиште мобилног плаћања достигло вредност од 5 500 милијарди долара (у 2016. години), што је и разумљиво с обзиром на број становника Кине.

Данас је сасвим извесно да ћемо, у не тако далекој будућности, живети у свету без папирног новца. У многим европским земљама ограничени су износи које је могуће платити готовином. Шведска је била прва европска земља која је увела папирни новац, а ускоро ће бити прва земља у свету у којој ће у потпуности бити укинута готовина. У Шведској

већ постоје банке које више уопште не исплаћују новац, а трговци имају право да одбију готовину.

Осим што штеди време, плаћање електронским путем и укидање готовине има још неколико предности: улично цепање и плаћање банака неће имати смисла, банке би биле ослобођене високих трошкова трансјорња и чувања новца, а државе би вероватно зауставиле лоше појаве, као што су утаја пореза и крађе новца.

Електронско плаћање са собом носи и неке опасности по грађане и друштво: људи и институције који чувају поверљиве податке грађана стекли би огромну моћ, а увек би био присутан страх од губитка приватности; саварији грађани не могу лако да се навикну на мобилно банкарство и прашеће апликације, иако да би један део грађана дословно био одсечен од таквих финансијских услуга.

Електронско банкарство

Електронско банкарство (енглески: e-banking) омогућава кориснику да брзо и лако приступи свом рачуну у банци, независно од радног времена банке, 7 дана у недељи, 24 сата дневно. За коришћење електронског банкарства неопходно је да имате рачунар, таблет или телефон са приступом интернету.

Електронско банкарство штеди време корисницима јер не морају да иду до банке и чекају банкарског службеника да прими њихову уплатницу. Уз то, плаћање преко електронског банкарства је јефтиније, јер је накнада коју банка узима нижа од плаћања готовим новцем на шалтеру. Сва плаћања остају забележена у електронској форми на корисниковом рачуну и увек могу да послуже као доказ о уплати.

Коришћење електронског банкарства је безбедније од ношења новчаника са собом. Пре коришћења ове услуге увек се приступа вишеструкој провери идентитета корисника. Да бисте се пријавили (улогвали) на свој налог потребно је да вам банка одобри стварање налога и шифре, а додатно вас осигурава тако што вам путем СМС поруке на ваш (регистровани) број телефона шаље КОД, који морате унети у предвиђено поље. На такав начин сигурност вашег корисничког налога се вишеструко увећава.

Мобилно банкарство

Мобилно банкарство (енглески m-banking) представља најновији тренд у развоју електронског банкарства, који омогућава плаћање путем мобилног телефона. Предност ове услуге је у аутоматском и тренутном повезивању с банком и једноставној употреби.

Корисници мобилних телефона могу да инсталирају апликацију банке за електронско банкарство, која им пружа исте могућности као да је користе на рачунару. Поред услуга плаћања, корисницима су доступне и бројне друге услуге: курсне листе, информације у вези са локацијом банкомата, информације у вези са тржишним каматним стопама, извештаји о акцијама, новим производима банке, каматним стопама итд.

ПРОЈЕКТНА ТЕМА: У СВЕТУ ДЕВИЗА

Тема пројекта	У СВЕТУ ДЕВИЗА
Област	НОВАЦ И ТРАНСАКЦИЈЕ
Време реализације	Према оперативним плановима наставника (део активности се одвија на часовима, део код куће, део у локалној заједници)
Наставни предмети са којима је тема повезана	Математика, Информатика и рачунарство, Техника и технологија, Грађанско васпитање, Српски језик и књижевност
Циљ пројекта	Истраживање повољности промене новца код различитих привредних субјеката који обављају мењачке послове
Исходи пројекта	Ученик ће бити у стању да: • анализира податке с тржишта, уочава трендове • дискутује и аргументује своје ставове и доноси финансијске одлуке • користи интернет за претрагу и приступање онлајн сервисима, за упоређивање цена истих производа на различитим местима • разликује скривене од приказаних трошкова • анализира и критички процењује информације прикупљене од људи који се баве одређеним занимањима • користи математичке операторе за израчунавање • активно учествује у прављењу финансијског плана за реализацију конкретне активности у школи или породици • схвати важност и предност штедње и одговорног односа према новцу • открије могућности за зараду или уштеду у свом породичном и школском финансијском плану • представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремене информационо-комуникационе технологије
Учесници пројекта	Ученици, наставници, родитељи, локална заједница
Методе рада	Разговор, групни рад, индивидуални рад, практичан рад, истраживачки рад, писани радови, презентације
Материјално-техничка основа	Рачунари, интернет, понуде различитих субјеката који се баве мењачким пословима, ППТ, ученички радови, фото-апарат или мобилни телефон за фотографисање и снимање
Начин праћења и евалуације	Посматрање, разговор, дискусија, фотографисање и снимање активности, ППТ

Образложење пројектне теме/разлози за покретање пројектне теме

Као последица сиве економије и инфлаторних удара из деведесетих година, у нашем друштву, поред званичне валуте – динара, у свакодневици паралелно функционише и евро, као незванична монета различитих финансијских трансакција. Многи привредни субјекти (туристичке агенције, одређене банке и сл.) своје производе индексирају у еврима, ређе и у другим страним валутама, али се сва плаћања и у тим случајевима врше у динарској противвредности.

Још у најранијем узрасту деца у нашем окружењу остварују контакт с девизним валутама, најчешће у виду новчаних поклона које добијају од припадника породице или породичних пријатеља. Многи међу њима штеде управо у еврима.

С обзиром на повољност туристичких аранжмана, данас деца у већој мери путују с родитељима у иностранство, углавном на летовања и зимовања, где у туристичким центрима и сами обављају једноставније финансијске операције (куповина слаткиша, улазница за забавне паркове, различите спортске активности и сл.). С друге стране, у нашим градовима постоји релативно велики број мењачница у којима становништво свакодневно обавља трансакције с девизним новцем. Мењачке послове такође обављају банке и пошта.

Циљ овог пројекта јесте да ученици истраже повољности промене новца код различитих привредних субјеката који нуде мењачке услуге и схвате, између осталог, да им права и правремена информација може омогућити незанемарљиву уштеду новца.

Могући примери конкретизације пројектне теме кроз пројектно учење

Отварање пројекта

С обзиром на то да је тема пројекта повезана с више наставних предмета, могуће га је реализовати на нивоу једног одељења или свих одељења једног разреда, комбиновањем два или више разреда (у школама где постоји мањи број ђака у једном разреду) и активним учешћем више предметних наставника.

Активносћ: Мотивациони разговор

Отварање теме наставник може започети питањима: Да ли вам је у госте долазио неки странац или рођак који живи и ради у иностранству? Који новац је донео са собом? Како је дошао до динара? Постоји ли у месту где живите мењачница? Када идете на море, којим новцем плаћају ваши родитељи? Који се новац користи у Црној Гори? Који у Грчкој? Знате ли, можда, који се новац користи у суседној Бугарској? Штедите ли динаре или неки други новац? Који страни новац још познајете?

Активносћ: Мотивациони задатак

Наставник потом ученицима може поделити радне листиће с текстом за допуњавање. Ученици читају и уз наставникову помоћ (асоцијације, сугестије и сл.) попуњавају празна поља.

Новац који се у једној земљи користи као средство плаћања назива се _____ т а. Готово све _____ р _____ издају _____ и ковани новац у својој валути. Почетком овог века већина земаља Европске уније одлучила је да оформи заједничку _____ а _____ т _____ познату као _____ (EUR). Од 2004. године, када је званично уведен евро, могуће је једном валутом _____ л _____ т и у великом броју земаља, чиме је пословање значајно олакшано _____ о.

Валута Републике Србије је _____ . За штампање новца одговорна је Н _____ нк Србије, унутар које послује Завод за израду новчаница и кованог новца. Динар је у Србији једино законито _____ плаћања. Стране новчанице и кованице називамо страним валутама. У међународним плаћањима користе се светске валуте, као што су: амерички _____ (USD), евро (EUR), швајцарски _____ (CHF), британска _____ (GBP), јапански јен (JPY), канадски д _____ (CAD) итд. Када новац у иностранству _____ чувамо на банковном рачуну, говоримо о д _____ в _____ з _____ м _____ а.

Новац мењамо из једне у другу валуту у м _____ или у _____ . Однос вредности двеју валута назива се **курс**, а листа која показује вредности страних валута у односу на домаћу је **к _____** . К _____ а листа обично садржи три колоне. Једна представља куп _____ курс. То је износ у динарима за који банка, м _____ или пошта откупљује девизе. Друга к _____ л _____ представља средњи к _____ . То је курс који одређује Н _____ банка и који служи за обављање различитих трансакција, нпр. п _____ платним к _____ ма у иностранству и сл. У трећој колони је тзв. п _____ курс. То је износ у динарима за који ће вам банка, мењачница или пошта продати одређене д _____ .

Решења: валута, државе, папирни, валуту, евро, плаћати, олакшано, динар, Народна банка, средство, девизе, долар, франак, фунта, долар, валути, девизама, мењачницама, банкама, курсна листа, курсна, куповни, мењачница, колона, курс, Народна, плаћање, картицама, продајни, девизе.

Активност: Пројектни задаци

Након уводних, мотивационих активности, наставник пред ученике износи конкретне задатке који се могу реализовати по групама. У случају да је у пројекат укључен цео разред, појединачна одељења могу представљати пројектне групе.

Пројектна група А има задатак да се информише о курсу у мењачници, тј. да прибави податке о висини куповног, продајног и средњег курса евра у мењачници. Веома је важно утврдити да ли мењачница обрачунава провизију за своје услуге и у којој висини. Уколико у месту живљења ученика из ове групе постоји више мењачница, ученици бирају најповољнију од највише три мењачнице и израђују презентацију свог истраживачког задатка, у којој ће приказати читав истраживачки поступак. Презентација треба да садржи назив мењачница, податке о сва три курса, висину евентуалне провизије и упоредни табеларни приказ добијених података.

Пројектна група Б има задатак да се информише о курсу евра и провизији у најмање три банке и да добијене податке презентује на исти начин као група А.

Пројектна група В иде у посету пошти, где такође прибавља податке о висини курса евра и евентуалној провизији. Такође, ова група има задатак да на интернету потражи информације о висини

средњег курса евра за период последњих десет дана и направи графички приказ промене вредности евра у овом периоду. У овом задатку је корисно потражити помоћ наставника математике.

У овом задатку, приликом обиласка поменутих привредних субјеката, помоћ родитеља је неопходна. У оквиру једне групе ученици могу поделити задатке, тако да нпр. свако с родитељем обиђе једну мењачницу, једну банку. Родитељи, такође, могу бити од велике помоћи у другом делу задатка групе В, при изради графикана.

Могуће варијације у задацима: Уколико се школа налази у сеоској средини, у којој нема ниједног привредног субјекта, у договору с родитељима може се организовати посета граду, где би ђаци обавили потребне задатке. Како банке, пошта и већина мењачница имају своје интернет странице, задаци се могу решавати и помоћу интернета.

Тежина задатка се може подићи на захтевнији ниво ако се пред ученике постави следећи задатак: Пред одлазак на Црно море у Бугарску, четворочлана породица је понела 500 евра за трошак. Како се нису ваљано информисали о дестинацији, доласком у Бугарску схватили су да је у овој држави у оптицају валута која се назива лев и да евре морају променити за леве (евре су претходно купили за динаре у мењачници/банци/пошти). Друга породица, коју су упознали у хотелу, стигла је у Бугарску с левима које су за динаре купили у мењачници у Београду (имали су износ који одговара висини). Под претпоставком да су обе породице понеле исти износ новца за трошкове, ђаци треба да утврде која је од ове две породице приликом трансакције уштедела више новца. Ако претпоставимо да је после летовања обема породицама остало по 200 бугарских лева, ученици могу да истраже шта је најповољније учинити с преосталим новцем – променити га у евре или у динаре.

Затварање пројекта

Активносџ: *Евалуација пројекта*

По обављању пројектних задатака групе приступају изради заједничке презентације, којом ће приказати све фазе рада и добијене резултате. Пожељно је да представљање презентације изводи што више ученика, онако како су учествовали у пројекту. На овај начин ученици вежбају говорништво, као део језичке културе, која је саставни део Програма наставе и учења за Српски језик и књижевност у другом циклусу основне школе.

По завршетку презентације наставник дели ученицима анкетне листиће, а потом заједнички, у виду процентног рачуна, обрађују добијене податке.

Анкетни листић за евалуацију пројекта

1. На скали од 1 до 5 оцени своје утиске о пројекту у којем си учествовао/ла:

А) Пројекат је био успешан 1 2 3 4 5

Б) Пројекат је био занимљив 1 2 3 4 5

В) Пројекат је био користан 1 2 3 4 5

Г) Током овог пројекта научио сам/научила сам нешто ново 1 2 3 4 5

Д) Задовољан/а сам сарадњом с друговима из одељења на овом пројекту 1 2 3 4 5

Ђ) Задовољан/а сам својим учешћем у овом пројекту 1 2 3 4 5

Е) Свака група је квалитетно обавила свој задатак 1 2 3 4 5

Ж) Општа оцена успешности пројекта 1 2 3 4 5

Три најважније ствари које сам научио/ла током овог пројекта:

Могућа питања и задаци за ученика

У будућности вероватно неће бити папирног новца. Шта мислите да су предности, а шта недостаци плаћања без новца, односно електронског плаћања?

Јесте ли некада обратили пажњу на огромне редове за плаћање у пошти? Да ли бисте се одлучили за чекање у реду или за електронско плаћање рачуна? У многим државама у Европи подизање новца на шалтеру се наплаћује, за разлику од подизања новца путем банкомата. Ако им је доступна услуга електронског плаћања, зашто људи и даље чекају у редовима пред шалтерима поште?

Сазнали сте шта су људи некад користили уместо новца, када и где је настао папирни новац и када су се појавиле платне картице. Данас се већ увелико прича да ће картице заменити једноставније плаћање преко телефона. Покушајте да замислите који би то могао да буде следећи, још модернији, начин плаћања и поразговарајте с наставником и другарима из разреда о томе.

ФИНАНСИЈСКИ РИЗИЦИ

ФИНАНСИЈСКИ РИЗИЦИ

Кредит и дуг или Дуг је зао друг

ЗАНИМЉИВОСТ

Ни по бабу, ни по стричевима

Лаза Пачу је по многима био најбољи српски министар финансија у 20. веку. У народу је остао упамћен као велики тврдица и неумољив порезник, али и као непоткупљив и поштен министар, који је умео да каже не и краљу и председнику владе, о чему сведоче бројне анегдоте о њему. Лазина шкртост у очима народа попримала је комичне размере, па се чак причало да министар спава стојећи – да му не би испао који динар из џепа ако легне на кревет! Чувена је прича о томе како је Краљу Петру I Карађорђевићу „итно“ било потребно двеста хиљада динара. Послао је секретара код министра Пачуа да му унапред исплати ову суму од владареве плате. Др Лаза саслуша секретара, кисело се осмехне и каже: „Не може!“ Згранутом секретару своју одлуку објаснио је овако: „Умре краљ, не дај Боже, а смртан је као сви ми. Ко ће онда да врати дуг државној каси? Зна се, Лаза. Или, политичари натерају краља да абдицира. Ко ће да плати дуг? Опет Лаза. Него, брате, да мене не би болела глава, иди ти у Кредитну задругу, они дају зајам. Знаш те, поштен си човек, бићу ти жирант на меници, код њих узми тих 200 000 динара. Овде не може! И квит!“ Секретар се вратио на двор необављеног посла, али се краљ није наљутио.

Дуг

Могућност да приликом одласка до продавнице платите робу једноставним провлачењем картице понекад је превише примамљива. Менталитет „троши сад, плати касније“ често почиње у детињству и касније га је тешко променити.

У неким ситуацијама дугови су zgodно средство за постизање одређених циљева јер помажу људима: без компликованих дугорочних кредита велики број грађана не би имао куће и станове у свом власништву. Мало ко има довољно новца да без позајмице себи купи нови аутомобил. Понекад је немогуће започети приватни посао без кредита итд. Све ово су примери „добрих“ дугова. Особине добрих дугова су: ниска камата, услови под којима нема неочекиваних накнада, могућност превременог враћања без плаћања пенала/додатних казних трошкова (Lawless, 2010). Важно је увек имати на уму да добар дуг може да постане лош у случају злоупотребе. Добар дуг никада не може бити онај који је немогуће отплатити или који угрожава нечије пословање. Позајмица за одлазак у кладионицу или коцкарницу ни у ком случају не може бити добар дуг. Добар дуг је добар само уколико је добијен под повољним условима, паметно уложен и не оптерећује корисника.

„Лош“ дуг се може препознати по високој камати, пеналима за случај превремене отплате, могућности повериоца да промени услове кредита итд. Један од најпознатијих примера

лошег дуга је дуг на кредитној картици. Због дуговања на кредитним картицама огроман број људи сваког месеца плаћа камате које су вишеструко веће од обичног потрошачког кредита. Банке охрабрују своје клијенте да користе њихове нове „производе“ (разне врсте кредитних картица, кредита, дозвољени минус итд.), иако то за потрошаче најчешће значи да ће само плаћати камате на дуговања. Потрошачи су најчешће у могућности само да месечно отплаћују камате, док се основни дуг не смањује. Људи који се затекну у овоквој или сличној финансијској изнудици требало би добро да размотре да ли живе у складу са сопственим могућностима. Плаћање камате на лош дуг угрожава остваривање буџета и онемогућава штедњу.

Дозвољени минус

Дозвољени минус по текућем рачуну (назива се и позајмица по текућем рачуну, дозвољено прекорачење итд.) један је од најраспрострањенијих – и најскупљих! – видова кредитирања од стране банака. Минуси по текућем рачуну одобравају се на основу редовних месечних примања, најчешће у висини једне или више месечних зарада. Пошто је минус по текућем рачуну најскупљи кредит, требало би га користити са великом дозом опреза и темељним познавањем свих трошкова приликом оваквог начина кредитирања. Камате на дозвољени минус или минус на кредитној картици два до три пута су више од камата за кредите грађана. Приликом коришћења дозвољеног минуса требало би водити рачуна да дуг не стигне до максималног дозвољеног износа јер се лако може догодити да се упадне у „недозвољени минус“ (случај кад корисник нема новца на текућем рачуну за измирење месечних камата), а годишња камата у том случају често износи од 80% до 100%. Дозвољени минус требало би користити само кад је то заиста неопходно, у случају неких ванредних трошкова или кашњења редовне месечне зараде итд. Чак и у тим случајевима, дозвољени минус не треба користити дуже од неколико дана. Пошто се камата на дозвољени минус обрачунава на дневном нивоу, најбоље је смањивати дуг кад год је то могуће.

Ипак, ако се промишљено користи, дозвољени минус има и неких предности у односу на друге кредите: увек је доступан и за њега нису потребне посебне процедуре приликом одобравања, дуг се у сваком тренутку може измирити без накнада за превремену отплату. Такође, корисник није у обавези да сваког месеца плати део дуга. Уз то, у већини банака дозвољени минус углавном нема никаквих додатних трошкова.

Кредитна историја

Пре него што потрошачима одобри кредит, свака банка проверава њихову **личну кредитну историју**. У великом броју случајева банка неће ни узети у разматрање нечији

захтев за кредит у случају неуредне кредитне историје. Кредитна историја показује да ли је неко био уредан платиша, да ли је каснио са плаћањем дугова. У случају лоше кредитне историје тешко је добити кредит, јер банка такве кориснике сматра „клијентима високог ризика“. Такви клијенти тешко добијају кредите или их добијају под изузетно неповољним условима (висока камата, кратак рок отплате итд.). Лоша кредитна историја банкама показује да одобравање кредита неком клијенту долази са одређеном дозом ризика, али ту цену платиће сам клијент.

Инструмент који банке користе за проверу кредитне историје потрошача назива се **кредитни биро** – то је национални регистар о преузетим новчаним обавезама и уредности њиховог плаћања према банкама, у коме се могу видети лични подаци свих грађана са отвореним рачунима у банци. Сматра се да је клијент неуредан дужник у случају да касни (ту појаву банке називају **доцња**) са плаћањем своје редовне месечне обавезе дуже од 60 дана. Подаци о доцњи (кашњењу) чувају се наредне три године, а за то време шансе да се добије нови кредит јако су мале.

МОГУЋА ПИТАЊА И ЗАДАЦИ ЗА УЧЕНИКЕ

Разговарајте о тексту „Ни по бабу, ни по стричевима“. Сазнајте из додатних извора још нешто о Лазару Пачуу! Шта су о њему мислили савременици? Да ли је министар поступио одговорно? Да ли је Лазин потез био храбар? Како је краљ реаговао? Чему нас учи ова анегдота из живота чувеног српског министра финансија? Ко је на крају финансијски писменији, министар или краљ? Објасните.

Да ли вам је познат наслов претходног текста? Одакле? Како поруку народне песме о Марку Краљевићу можемо довести у везу с Лазаром Пачуом? Свој избор образложите и аргументујте деловима текста.

ШТЕДЊА, ОСИГУРАЊЕ И ИНВЕСТИЦИЈЕ

ШТЕДЊА, ОСИГУРАЊЕ И ИНВЕСТИЦИЈЕ

ШТЕДЊА

***Не толико колико зарадиш, већ то колико сачуваш,
одређује вашу финансијску будућност.***

Брајан Трејси

Сви добро знамо колико је новац заиста важан у животу свакога од нас. Такође смо много пута чули и да су најважније ствари у животу бесплатне и да нам за њих није потребан новац. И заиста је тако, јер љубав, мир, породица, здравље, осмех немају вредност нити цену која се може изразити новцем. Али истина је да се без новца никад није могло. Вероватно да зато Роберт Киосаки каже: *„Свако ко каже да новац није важан очигледно није био без њега дуже време.“*

Довољно новца људима омогућава боље услове становања, боље образовање, здравији начин живота, веће могућности да имају бољу здравствену заштиту, веће могућности да задовоље своје културне и духовне потребе, али и оно најважније – да сачувају своје достојанство и независност.

Никада није било лако стећи новац, али је неупоредиво било теже сачувати га. Није довољно само зарадити новац. Од великог значаја је и како га трошити, како штедети и како управљати њиме. Највећи број људи данас зарађује новац напорним радом, али га ипак нема довољно. Разлог томе је, поред објективних разлога, и наш став према новцу, како према ономе који сами зарађујемо тако и према новцу који наследством или на други начин добијемо. Познато је да постоји велики број људи који су изненада добили велики новац на лутрији и веома брзо остали без њега и вратили се претходном начину живота, али се често дешава и да оно што једна генерација мукотрпно стекне, нека следећа олако потроши.

Штедња у основи представља одрицање од текуће потрошње ради остварења неких циљева које смо унапред дефинисали, јер штедимо у садашњости за потрошњу у будућности.

У времену у коме живимо штедња је за многе људе превелики изазов, јер им на крају месеца готово увек недостаје новца за покриће елементарних трошкова. Али и у таквим условима могуће је почети са штедњом, јер је штедња, пре свега, питање упорности, стрпљивости, дисциплине, па тек онда великих или малих прихода. Већ само стицање навике да штедимо је сасвим довољно за почетак.

За шта све штедимемо?

Најчешћи разлози за штедњу јесу изненадни и непредвиђени трошкови, али и обезбеђење сопствене и будућности наше деце.

Сваком од нас се у неком периоду живота десе изненадни и непредвиђени трошкови за које нам треба много више новца него што то дозвољавају наши приходи (квар неког апарата или аутомобила, болест члана породице, елементарна непогода или пожар и др.). Уколико имамо уштеђевину, онда је такве ситуације лакше превазићи, али уколико је немамо, можемо се наћи у великим неприликама и бити принуђени да се задужујемо под неповољним условима у банци или неком другом врстом неповољне позајмице.

Поред тога што је готово уобичајено да својој деци помажемо у важним периодима њиховог живота као што је образовање, куповина стана или покретање неког посла, важно је обезбедити и себи услове за нормалан живот онда када дођу позне године, јер се многим људима дешава да остану сами, а уз то још и болесни и без новца.

На које начине можемо штедети?

Чување уштеђеног новца код куће или „у сламарици“, како се обично каже, најмање је безбедан начин штедње. Увек је доступан нама самима кад затреба, доступан је и крадљивцима, али изложен опасности од пожара, поплаве и сл. Осим тога, временом губи вредност јер га инфлација обезвређује или је подложен промени курса, ако новац штедимемо у девизама.

Штедња новца у виду депозита у банци за одређени временски период је најчешћи облик штедње. Данас, када су камате на овај вид штедње мале, на овакав начин штедње најчешће се одлучују они којима је сигурност новца на првом месту.

Штедња новца куповином животног осигурања је један од бољих начина штедње јер тиме стварамо финансијску сигурност за нашу породицу уколико се нама нешто догоди, али и штедимемо за себе када истекне уговорени период осигурања. Овај вид штедње данас доноси већу камату него штедња у банци.

Штедња у добровољним пензијским фондovima је дугорочна штедња која нам омогућава додатни приход у старости и тренутно представља најисплативији начин штедње, с обзиром на сигурност улагања и остварену добит.

Једно је сигурно, који год облик штедње да изаберемо, важно је да почнемо што раније, а штедња треба да буде дугорочно опредељење.

Џепарац или Из џеџа и у џеџ

Првобитни џеџови нису били ушивани с унутрашње стране одеће, као што је то случај данас. Некада се новац носио у врећицама које су висиле закачене за појас или оџрслук. Међушим, како се временом повећавао број лојова и сецикеса (касније ће бити названи „џеџарошима“), људи су почели да праве отворе у својој одећи, како би сачували вреће са новцем. Како се мода мењала, кројачи су имали све већи проблем да ушију вреће за новац у мушке каџуше јер су постјали превише ујадљиви. Наредни корак био је да се „вреће“ за новац шију с унутрашње стране у каџушима и сакоима. Дубоки џеџови на панталонама дизајнирани су тек 1938. године, као нови део револуционарне униформе за британску војску.

Џепарац подразумева мању количину новца коју родитељи дају својој деци, дневно или недељно, за њихове трошкове. Ипак, требало би имати у виду да већина препорука за давање џепарца долази из развијених земаља, где је таква пракса уобичајена, али у земљама у развоју чест је случај да родитељи не знају ни да ли ће добити плату на време, тако да је понекад тешко говорити о давању џепарца. У Холандији чак 95% деце добија недељни џепарац, у Немачкој и Великој Британији 94%, у Аустрији 91% итд.

Мишљења о томе када је најбоље почети са давањем џепарца су подељена: једни мисле да је то могуће већ у предшколском узрасту, док други тврде да је право време трећи или четврти разред основне школе, јер деца тек тада могу да разумеју вредност новца. У једном се ипак слажу: најбоља школа је искуство – да би неко научио да располаже новцем прво мора да га има.

Пензија или Пишаће нас староси иде нам је била младоси

Данас мало ко памти пословицу која нас учи да није важно знати како зарадити новац, већ како га задржати. У суштини, пензија представља новац који запослени – кроз обавезно државно осигурање или добровољне пензијске фондове – одвајају за старе дане, када због старости и физичке немоћи више неће моћи да раде. Заправо, може се рећи да се запослени припремају током целог радног века за дане када више неће моћи да раде.

Пензије какве ми познајемо данас постале су део државне социјалне политике тек крајем 19. века. Ипак, још у старом Риму војници су добијали земљу по окончању војне службе, као накнаду за то што су служили држави. У 17. веку у неким немачким државама су постојали фондови за удовице свештеника и за учитеље. Државе током 18. века нису биле ни најмање заинтересоване за социјалну заштиту радника, због чега су радници сами оснивали удружења за узајамну помоћ у случају повреде на раду, болести, изнемоглости, па чак и смрти. Половином 19. века јача моћ њихових организација (оснивају се први

синдикати, касније и радничке партије), а под њиховим притиском држава преузима на себе бригу о правима запослених, са чим почиње историја социјалног осигурања.

Први модерни облик обавезног социјалног осигурања настао је у Немачкој крајем 19. века. Немачка добија први федерални закон о пензијама за време „Гвозденог канцелара“ Ота фон Бизмарка 1889. године, по коме сви радници старости преко 70 година имају право на државну пензију. Бизмарков модел пензије био је добро решење за то доба, због чега је убрзо постао општеприхваћен у целој Европи. У основи, модел је био крајње једноставан: сви запослени издвајаће мали део своје зараде за оне који услед старости више не могу да раде. Пошто је однос запослених и пензионера био 7:1 (на једног пензионера долазило је чак 7 запослених!), то је било лако спровести у дело. Бизмарков модел заснива се на принципу међугенерациске солидарности по систему „Pay as you go“ финансирања текућих расхода. Запослени плаћају доприносе од своје зараде у заједнички фонд, из кога се исплаћује новац пензионерима. У суштини, одрживост система државних пензија директно зависи од односа броја запослених и пензионера. Тадашњи немачки економисти тврдили су да је модел одржив док однос запослених и пензионера не дође до 4:1, када се систем мора променити, а да постаје неодржив ако тај однос буде 3:1. Индустриски најразвијенија и далеко најбогатија земља света тог доба, Енглеска, добија закон о државној пензији тек 1908. године⁹.

Три најпознатија модела пензијског система су немачки (Бизмарков), швајцарски и чилеански. Немачки модел је, као што смо видели, заснован на обавезном државном јавном фонду пензијског осигурања по PAYG методи, док је приватно осигурање у другом плану. Швајцарски модел такође се заснива на обавезном државном фонду пензијског осигурања, али уз њега је присутно и приватно пензијско осигурање.

Чилеански модел је заснован на потпуној доминацији обавезног приватног пензионерског фонда, са малим учешћем државног фонда. У овом моделу јавни фонд пензијског осигурања служи за помоћ сиромашнима.

У Србији се користи немачки модел, али због тога што је однос запослених и пензионера 1,06:1, извесно је да је он дугорочно неодржив. У Србији је пре 30 година на 3,5 запослених долазио 1 пензионер, али због неповољних демографских трендова он се три пута смањио за три деценије. Становништво Србије, са просечном старошћу од 40,7 година, спада у групу најстаријих на свету. Треба додати да криза система националних пензија није карактеристична само за Србију, јер се све европске земље – у мањој или већој мери – суочавају са истим проблемима. Животни век људи у време кад је Бизмарк

⁹ Одсуство социјалне заштите и небрига за сиромашне били су типични за сва европска друштва све до 19. века. Ипак, у нехуманом поступању према радницима и сиромашнима Енглеска је отишла најдаље, јер је таква политика добила и институционални оквир. Све до 20. века сиромаштво је третирано скоро као злочин. Један закон с краја 15. века прописивао је затварање просјака, а током 16. века просјаци су сматрани за морално дегенерисане особе.

увео модел у Немачкој био је 40 година, а данас је дужи за око три деценије. Такође, данас се рађа знатно мање деце. С друге стране, немачки модел државног пензионог осигурања постао је прескуп за државе, а често недовољно висок да омогући грађанима пристојан живот у старости.

ЗАНИМЉИВОСТ

Године 1833. кнез Милош Обреновић је потписао решење првом српском пензионеру Илији Марковићу, на износ од 100 аустријских талира. Две године после тога донето је решење о првој породичној пензији, а њен корисник била је Карађорђева удовица Јелена Ћ. Петровић. Износ пензије био је 500 талира. Прву уредбу о пензијама за чиновнике донео је кнез Михаило Обреновић 1841. године, а први закон о пензијама Србија добија 1850. године.

ОСИГУРАЊЕ

Боље је сиречији него лечији.

Историја осигурања у свету и Србији

Човека и његову заједницу одувек су угрожавале најразличитије опасности претећи да их униште, повреде, угрозе живот, здравље или имовину, доводећи у питање чак и њихов опстанак. Разни облици заштите који су примењивани морали су се непрекидно усавршавати будући да су настајале и нове опасности, односно ризици. Сем потребе за заштитом сопствених добара од природних непогода или од туђих радњи, јављала се и потреба за заштитом од последица сопственог деловања којим се може нанети штета туђим (или и својим) добрима. Појединац сопственим снагама није могао обезбедити овакву заштиту. Стога се врло рано у развоју људског друштва, а пре свега појавом приватне својине, појавила потреба неопходне заштите преко механизма којим ће појединци, угрожени истом опасношћу, својим натуралним или, касније, новчаним доприносима обезбедити накнаду онима које опасност погоди.

Појавом трговине, посебно оне која се одвијала речним или прекоморским путевима, јавила се потреба за одређеним начином осигурања поморских превоза од штета и губитака на мору, било да је реч о природним непогодама или нападима гусара. На прве такве примере, још пре више од 4 000 година, наилазимо код древних Кинеза при транспорту робе великим кинеским рекама, попут Јангцеа. Слична пракса је постојала и у Вавилону, па тако писане трагове о осигурању можемо наћи и у чувеном Хамурабијевом закону из 1750. године п.н.е., у виду уредбе о међусобној обавези учесника трговачког каравана да

надокнаде штету која би настала у случају пљачке, а касније и код старих Грка и Римљана. У раном средњем веку под јаким утицајем католичке цркве пракса осигурања се губи и до XI века не наилазимо на трагове организованог осигурања.

Откривање Америке довешће до изражене потребе за поморским осигурањем као обезбеђењем од великих ризика којима је поморска трговина била изложена. Поморско осигурање се брзо ширило по Европи, па су настале и прве писане збирке поморских обичаја.

Прве полисе писане су на латинском језику, а прва полиса на италијанском пронађена је у Енглеској 1547. године.

Интензиван привредни развој и појава нових ризика убрзали су и развој осигурања. Осигурање од пожара настало је у Немачкој 1591. године, када је организовано прво удружење за заштиту од пожара (Feuer Kasse). Пожар у Лондону 1666. године, са катастрофалним последицама, довео је до формирања Fire office Николаса Барбона већ 1680. године. Прво друштво за осигурање од пожара у САД основао је Бенџамин Френклин 1752. године под називом *Филаделфијско удружење за осигурање сџамбених објеката од шћеиће узроковане ђожаром*.

ЗАНИМЉИВОСТ

У Лондону су се власници бродова, продавци и купци робе која се превозила бродовима састајали у кафанама, такозваним „кофи-шоповима“, где су договарали поморско осигурање, а једна од таквих кафана, власника Едварда Лојда, издвојила се и постала водећа. Прва осигуравајућа компанија у области поморског осигурања и носи назив по Едварду Лојду. Актом Британског парламента из 1871. године удружење осигуравача Lloyd's добило је званични статус корпорације осигуравача. На тај начин службено је основана Лојдова берза. Lloyd's данас није компанија, већ представља модерно тржиште осигурања.

У XVII веку постављене су математичке основе одређивања животне ренте. Прво модерно друштво животног осигурања, Друштво за осигурање удоваца и удовица у Лондону, основано је 1699. године.

Почетке осигурања у Србији налазимо још у Душановом законику (XIV век), који помиње колективну одговорност за накнаду штете, али се осигурање у правом смислу на нашим просторима среће тек половином XIX века (тзв. кошеви Милоша Обреновића). Први домаћи осигуравајући завод основан је 1897. године. Оснивачи су били Лука Ђеловић и Ђорђе Вајферт, а радио је као Одељење за осигурања Београдске задруге. До почетка Првог светског рата у Краљевини Србији основана су још три осигуравајућа друштва са домаћим капиталом – „Србија“, „Шумадија“ и „Југославија“.

ЗАНИМЉИВОСТ

Прве послове осигурања у Краљевини Југославији обављала су страна осигуравајућа друштва, те је и први закон о осигуравајућим друштвима био њима посвећен. Доношење Уредбе о надзору над осигуравајућим друштвима 1. марта 1937. године, била је прекретница за развој осигурања у Краљевини Југославији. Повод за њено доношење био је банкрот бечке осигуравајуће куће „Феникс“ у пролеће 1936. године, куће која се бавила искључиво осигурањем живота, са највећим портфељом животног осигурања и значајним премијским резервама.

Уочи Другог светског рата у Југославији било је 23 осигуравајуће компаније.

Појам и значај осигурањаЗАНИМЉИВОСТ

Најчешће коришћен реkvизит у маркетиншким кампањама осигуравајућих кућа јесте кишобран. Можда због чувене *изреке Осигурање је као кишобран - никада се не зна када вам може заштитити.*

Сама реч осигурање означава сигурност, поверење у нешто, обезбеђење и изражава сврху осигурања која се уопштено састоји у пружању неке сигурности.

Осигурање нам пружа финансијску заштиту од штетних дејстава и финансијских поремећаја до којих долази када настане осигурани случај, тј. када се оствари ризик. Основна претпоставка постојања осигурања заправо и јесте присуство ризика. Само ако постоји одређена опасност, односно ризик, настаје и економска потреба за његовим покрићем путем осигурања. Тај ризик се може односити на наш живот, као и на ствари које поседујемо, односно на нашу имовину. Ризик је само опасност да ће наступити неки економски штетан догађај (пожар, земљотрес, саобраћајна несрећа, повреда), а не и сам тај догађај, односно ризик је опасност која прети некој имовини или лицу. Реализовањем те опасности настаје **осигурани случај**.

У смислу осигурања, ризици могу бити различитог карактера, а најчешће су подељени у три групе:

- **имовински ризици** – то су финансијски губици због физичког оштећења, уништења, крађе имовине,
- **лични ризици** – то су ризици који доводе до смањења или губитка финансијске сигурности, а последица су смрти, болести или старости,
- **ризици од одговорности** – то су ризици који доводе до штете на имовини, здрављу или животу неког другог лица.

Осигурање у суштини представља удруживање свих оних који су изложени истим опасностима, са циљем да заједнички поднесу штету која ће задесити само неке од њих. Ово удруживање представља начело узајамности и солидарности на коме осигурање почива од својих прапочетака до данас.

Врсте осигурања

С обзиром да постоје многобројни ризици који могу угрозити нашу имовину или нас саме, осигуравајућа друштва су се прилагодила тој чињеници и креирала различите врсте осигурања која можемо поделити на:

- **неживојна осигурања** – осигурање имовине, осигурање моторних возила, осигурања од незгоде, здравствено осигурање, осигурање усева, плодова и животиња и др.
- **живојна осигурања** – осигурање за случај смрти и доживљења или мешовито осигурање, ризико осигурање и осигурање за доживљење.

Неживотна осигурања

Већина неживотних осигурања је добровољна и закључује се вољом оних који су препознали потребу да заштите своју имовину или здравље.

Осигурање од аутоодговорности је најмасовније неживотно осигурање и једно од малобројних које је обавезно. Да би наше возило могло да буде учесник у саобраћају, морамо да купимо полису осигурања од аутоодговорности, јер је она услов за регистрацију возила у Министарству унутрашњих послова. Осигурање од аутоодговорности представља врсту обавезног осигурања којом се власник моторног возила осигурава од одговорности за штету коју, употребом моторног возила, причини трећим лицима. Уколико неко претрпи материјалну и/или нематеријалну штету од моторног возила (путничко и теретно возило, аутобус, тролејбус, трамвај, прикључно возило, мотоцикл итд.), има право на накнаду штете од друштва за осигурање код кога је то возило било осигурано. Дакле, куповином полисе аутоодговорности првенствено штитите имовину других учесника у саобраћају. Да бисте заштитили свој аутомобил од одређених ризика као што су крађа, удар грома, пожар, олуја, град, пад или удар неког предмета, поплава и др. морате купити полису **ауто-каска осигурања**.

Осигурање имовине

Одговорност према сопственој имовини је једна од најважнијих ствари коју можемо учинити за себе. Имовину најчешће стичемо целога живота и њен губитак због пожара,

земљотреса или неке друге непредвиђене природне катастрофе, несреће или пљачке може представљати значајан финансијски губитак за целу породицу.

Према подацима Републичког завода за статистику, чак 87,5 одсто грађана наше земље има стан или кућу у власништву, док рецимо, више од половине Швајцараца има статус подстанара, односно живи у изнајмљеној кући или стану. Међутим, тек 8 одсто грађана Србије осигурава своје некртенине. Ни после катастрофалних поплава из 2014. године, када је висина укупних штета процењена на 1,7 милијарди евра, стање се није битније поправило.

ЗАНИМЉИВОСТ

Ураган Харви похарао је крајем августа америчку савезну државу Тексас и делове Луизијане и биће „најскупља“ временска непогода у историји САД са укупним износом штета од 190 милијарди долара, односно 1% америчког БДП-а, који укупно износи 19 хиљада милијарди долара, процењују у AccuWeatheru. Харви је тада, поред огромне штете, великим поплавама потпуно паралисао Хјустон, четврти град по величини у САД. Мексико су у истом месецу погодила два снажна земљотреса у којима је живот изгубило више стотина људи. Swiss Re процењује да ће укупни осигурани губици индустрије, проузроковани овим догађајима, износити приближно 95 милијарди долара.

Многи наводе као разлог што не осигуравају своју имовину низак животни стандард грађана, уверење да је осигурање кућа, станова или пословних објеката скупо или чувену мисао „неће ваљда опет“. Заборављамо притом да је цео свет суочен са климатским променама које за последицу имају појаву разорних урагана, поплаве великих размера, шумске пожаре, земљотресе и друге природне катастрофе.

Морамо имати на уму да упаљена цигарета, остављена укључена рингла или грејалица, али и неисправне електричне инсталације могу у трену однети цео наш животни капитал.

Друштва за осигурање нуде различите комбинације и нивое покрића по наведеним ризицима. Од ових ризика можемо осигурати породичну кућа, стан, помоћне објекте, економске објекте, викенд-куће, као и подне и зидне облоге, стакла на вратима и прозорима, уграђене инсталације, бојлере и санитарне уређаје у тим објектима, ствари домаћинства, новац и драгоцености, уметничке предмете и сл., такође се може осигурати и имовина правних лица и предузетника (објекти, постројења, опрема, залихе и новац).

Осиурање пољопривреде (усева, њлогова и животиња)

Сведоци смо бројних временских непогода које су у претходном периоду направиле велике штете пољопривредним газдинствима. Нажалост, климатски услови су се, због

глобалног загревања, знатно променили, па ће у будућности вероватно бити много више непредвидивих непогода на које човек, врло често, не може да утиче.

Међутим, оно што сваки пољопривредник може и треба да уради да би заштитио своје усева и животиње јесте да их – осигура. Поједине осигуравајуће куће нуде и одређене погодности за власнике регистрованих пољопривредних газдинстава. Плаћање премије осигурања усева и плодова олакшано је и субвенцијама које даје држава, тј. Министарство пољопривреде Републике Србије. Осигурањем животиња обезбеђује се финансијска заштита од различитих врста ризика који су везани за сточарство. Осигурањем су покривени ризици угинућа или принудног клања као последице несрећног случаја или болести животиња. Као и код осигурања плодова и усева, плаћање премије осигурања животиња олакшано је и субвенцијама које држава даје регистрованим пољопривредним газдинствима.

Међутим, и поред добрих услова за осигурање и субвенција које даје држава, свега 10 одсто пољопривредника има полису осигурања.

Корисни савешти

Пре него што закључимо осигурање које желимо:

- треба пажљиво изабрати она осигурања која су нам заиста потребна,
- треба се распитати код више друштава за осигурање о условима осигурања и висини премије,
- треба пажљиво проучити услове осигурања пре него што потпишемо уговор (полису),
- треба пажљиво одмерити своје финансијске могућности у погледу плаћања премије, јер нередовно плаћање за последицу има раскид уговора о осигурању.

Животињно осигурање

Смисао осигурања живота је заштита од различитих ризика који угрожавају наш живот и здравље. Осим ризика смрти и доживљења, полисом осигурања живота можемо се осигурати и за случај инвалидности, озбиљне болести, боравка у болници и слично.

Избор закључења животног осигурања најчешће је мотивисан жељом да заштитимо финансијски интерес чланова породице у случају да се нама нешто деси, или да захваљујући овом осигурању уштедимо одређени износ који нама може бити додатни извор средстава у позним годинама или нашој деци за решавање важних животних питања (школовање, стан, покретање бизниса и др.).

ЗАНИМЉИВОСТ

Фудбал је одавно престао да буде спорт, више је бизнис у коме се врте огромне суме новца. Доказ за то је потез Реала, који је пре Европског првенства у Француској осигурао ноге прве звезде, Кристијана Роналда, на невероватних 103 000 000 евра.

Постоје три основне врсте животних осигурања, а на тржишту се нуде и многе комбинације животног осигурања креиране за посебне намене (за школовање деце, тзв. стипендијско осигурање, осигурање за венчање и сл.)

Основне врсте животног осигурања су:

- мешовито осигурање за случај доживљења и смрти,
- ризико осигурање само за случај смрти и
- осигурање за случај доживљења.

Обично се каже да захваљујући животном осигурању остварујемо два важна циља – штедим и осигурани смо. Треба рећи да штедња није примарни циљ животног осигурања, мада оно штедном компонентом добија на квалитету који нема ниједан банкарски облик штедње. На пример, у случају смрти особе која штеди у банци, законски наследници наслеђују дотад уплаћени износ и приписану камату. Да је та иста особа закључила полису животног осигурања (мешовитог или ризико), у случају њене смрти корисник осигурања или законски наследници добили би пун износ уговорене осигуране суме и евентуално приписану добит, независно од износа дотад уплаћене премије осигурања.

ЗАНИМЉИВОСТ

Светске звезде на врхунцу славе имају различите идеје и жеље, а неке од њих осигуравају делове свог тела, и то углавном код познатог британског осигуравајућег друштва „Lloyds“. По овоме се посебно истиче америчка певачица Мараја Кери, која је ноге осигурала на милијарду долара, док цело тело једног од најпопуларнијих фудбалера света, Дејвида Бекама, вреди 200 милиона долара. Не може се знати тачна сума колико вреди десна рука, раме или леђа Новака Ђоковића, али можемо веровати да је то много или да се поведемо претпоставкама. Ипак, ми то нисмо радили, него смо питали компанију „Lloyds“ и убрзо је стигао одговор.

- Када би надлежни из осигуравајуће куће процењивали његову вредност, вероватно би у обзир узели Новакову прошлогодишњу зараду од тениса и помножили са бројем година које му предстоје до 33. рођендана - изјавио је за „24 сата“ Том Фокстон, задужен за медије у лондонској компанији. То би онда значило да је Новакова тренутна вредност око 100 милиона долара. Он је прошле сезоне од турнира зарадио 11 019 803 долара, а до 33. године му је остало девет година, а када се ове две вредности помноже, добијемо суму од 99 178 227 долара. Наравно, уколико Новак Ђоковић настави са успесима и већом зарадом, и ова сума ће порасти.

Приликом закључења животног осигурања важно је изабрати ону врсту која највише одговара нашим циљевима. Уколико се оно закључује ради обезбеђења финансијске сигурности чланова породице у случају смрти осигураног лица, онда избор може бити мешовито или ризико животно осигурање. Ризико осигурање живота често се закључује и ради гаранције приликом подизања кредита у банци. Осигурање се закључује на износ подигнутог кредита (најчешће стамбеног), а банка постаје корисник осигурања у случају наше смрти. Поседовање овакве полисе може умногоме да олакша ситуацију породици јер се наплатом осигурани суме од стране банке истовремено отплаћује и стамбени кредит.

Уколико је циљ штедња, с обзиром да је тренутно каматна стопа већа у осигурању него у банкама, онда се треба одредити за осигурање за случај доживљења.

Квалитет полисе животног осигурања може се побољшати и закључењем допунских осигурања, као што су осигурање за смрт несрећним случајем и инвалидност услед повреда несрећним случајем.

Животно осигурање не може се закључити на период краћи од 5 година, нити на дужи од 25 година. Осигурање може закључити само пунолетна особа.

Висина премије за животно осигурање, као и дужина њеног трајања, одређује се према финансијским могућностима, па зато ове две важне чињенице треба имати у виду приликом закључења уговора о осигурању.

ЗАНИМЉИВОСТ

Животна осигурања врло су заступљена у земљама Европске уније. Интересовање за ову врсту осигурања из године у годину расте, пре свега због све веће неизвесности опстанка пензијских фондова у садашњем облику. Зато више од 70 одсто грађана Европске уније и чак 80 одсто грађана скандинавских земаља има најмање једну полису животног осигурања.

У Србији, нажалост, свега 15 одсто грађана одредило се за овакав вид личне и породичне заштите.

ИНВЕСТИЦИЈЕ

Постоји и друга врста улагања новца у очекивању остварења користи у будућности, која се назива инвестирање. Мотив због кога се инвеститори одричу потрошње у садашњости јесте очекивање да ће инвестирањем стећи средства која ће им омогућити већу потрошњу у будућности. Постоји много врста инвестиција, све се могу сврстати у једну од четири шире категорије – банкарски депозити – штедња готовине; дужничке хартије од вредности – обвезнице; власничке хартије од вредности – акције и некретнине. Оне се разликују по нивоу ризика, као и по врсти прихода. Препоручљиво је инвестирати у

различите врсте инвестиција зато што се тиме смањује укупни инвестициони ризик. То се назива диверсификација и представља једно од важних правила инвестирања. Хартијама од вредности тргује се на берзи.

Могућа питања и задаци за ученика

Истражите порекло речи *берза* и како је настала берза. Чиме се све тргује на берзи?

Поделите се у четири групе, од којих ће свака истражити предности и мане по једне од четири врсте инвестиција. Припремите се за дискусију на часу са темом *Која је најповољнија врста инвестиције?*, тако што ћете аргументовати зашто је врста инвестирања коју сте истраживали најповољнија.

ПРОЈЕКТНА ТЕМА: **ПЛАНИРАЊЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ОДЕЉЕЊСКОГ ПУТОВАЊА**

Тема пројекта	ПЛАНИРАЊЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ОДЕЉЕЊСКОГ ПУТОВАЊА
Област	ШТЕДЊА, ОСИГУРАЊЕ И ИНВЕСТИЦИЈЕ
Време реализације	Према оперативним плановима наставника (део активности се одвија на часовима, део код куће, део у локалној заједници). Активности планирања и организовања могу се спроводити у првом полугодишту, а само путовање крајем школске године, како би ученици имали довољно времена за штедњу.
Наставни предмети са којима је тема повезана	Географија, Информатика, Математика, Српски језик и књижевност, Историја, Ликовна култура, Грађанско васпитање
Циљ пројекта	Осмишљавање, планирање и организација одељењског путовања
Исходи пројекта	Ученик ће бити у стању да: • анализира податке с тржишта, уочава трендове • дискутује и аргументује своје ставове и доноси финансијске одлуке • доноси одлуку о куповини засновану на поузданим и релевантним информацијама, упоређујући неколико карактеристика више производа (цена, величина, рок трајања, карактеристике материјала од којег је производ направљен и сл.) • користи интернет да упореди цене истих производа на различитим местима • разликује скривене од приказаних трошкова • анализира и критички процењује информације прикупљене од људи који се баве одређеним занимањима • поставља краткорочне и дугорочне циљеве • планира набавку материјала и процењује добијене понуде за њихову набавку • активно учествује у прављењу финансијског плана за реализацију конкретне активности у школи или породици • разуме потребу планирања кућног и школског буџета • схвати важност и предност штедње и одговорног односа према новцу • открије могућности за зараду или уштеду у свом породичном и школском финансијском плану • гради одговоран став према окружењу и схвата важност и предности рециклаже • на основу расположивих података рачуна најисплативији начин превоза између два одредишта • израчуна добит од организоване акције сакупљања секундарних сировина и рециклирања • уређује своје финансијске циљеве по важности • уз помоћ одраслих отвара штедни рачун • развија и усавршава систем за праћење и коришћење новца којим располаже
Учесници пројекта	Ученици, наставници, локална заједница, родитељи
Методе рада	Разговор, групни рад, индивидуални рад, практичан рад, истраживачки рад, писани радови, презентације
Материјално-техничка основа	Рачунари, интернет, понуде различитих туристичких агенција, ППТ, ученички радови, фото-апарат или мобилни телефон за фотографисање и снимање
Начин праћења и евалуације	Посматрање, разговор, дискусија, фотографисање и снимање активности, ППТ презентације

Образложење пројектне теме/разлози за покретање пројектне теме

Путовања су сегмент живота који се у савременом животу упражњава у великој мери. То је само један од начина како појединац може квалитетно употпунити своје слободно време, уживати у свом хобију, сазнати и искусити нешто ново. У ученичком узрасту путовања су добра прилика за развијање самосталности код деце, социјализацију с остатком одељења, прилика за стицање искуства у одговорном трошењу новца и сл. Организацију школских екскурзија и путовања ради наставе у природи спроводе углавном школе у сарадњи с туристичким агенцијама, а према важећим законима. Међутим, одељењско путовање, излет, могу осмислити и испланирати и сами ученици, уз надзор одељењског старешине. Стога је циљ овог пројекта осмишљавање, планирање и реализација одељењског путовања, с нагласком на заради, штедњи, дугорочном планирању и инвестирању у одложени циљ, али и других активности, као што је нпр. рециклажа старог папира, које ученицима могу обезбедити одређене своте новца потребног за путовање.

Могући примери конкретизације пројектне теме кроз пројектно учење

Отварање пројекта

Ова фаза се може реализовати на више начина, с референцом на наставне садржаје различитих наставних предмета: Српски језик и књижевност, Географија, Историја, Математика, Информатика и др. Разговор о теми наставник може почети дискусијом о позоришној представи „Кирија” Б. Нушића, која је у петом разреду саставни део програма наставе и учења. Поменута комедија Бранислава Нушића на забаван начин третира тему путовања, тако да може послужити као конструктивна мотивација за даљи разговор на тему путовања. Наставник би, наравно, требало да пита ђаке о њиховим афинитетима према путовању, одређеним дестинацијама, искуствима и плановима у том погледу. Корисно је питати ученике које место би волели да посете с друговима из одељења.

Након општег разговора о путовањима, наставник може изнети предлог о планирању и организацији одељењског путовања. Као неко ко има улогу управљача овим пројектом, наставник би требало да предочи основне карактеристике замишљеног пројекта:

- пројекат ће трајати целе школске године или у зависности од могућности конкретне школе или одељења,
- у пројекту учествују сви ученици једног одељења,
- пројекат се може организовати и на нивоу разреда, али то захтева већу координацију међу одељењима једног разреда и наставницима, па је за почетак боље организовати пројекат за једно одељење,
- сарадници на пројекту су родитељи, који ће, заједно с наставником, контролисати читав ток пројекта,
- путовање треба осмислити тако да не траје више од једног дана (једнодневни излет),
- ради лакше изводљивости пројекта, као и самих трошкова, дестинација не би требало да буде удаљена више од 60 км од места у којем се налази школа,
- избор дестинације се врши гласањем, и то одлуком двотрећинске већине.

Активност: Избор дестинације

Одабир дестинације за путовање углавном је ствар личне природе путника и његових афинитета. Под претпоставком да су ученици током разговора с разредним старешином изнели индивидуалне жеље у погледу путовања, сада би наставник требало да усмери разговор на избор заједничке дестинације. У том смислу је пожељно поделити ученике за рад по групама, током којег ће свака група изнети предлог једне дестинације у околини. Потом наставник све предлоге ставља на гласање. Гласање се понавља док ученици не одлуче двотрећинском већином (корисна корелација с Математиком: ученици сами рачунају колико гласова предлог треба да добије како би био усвојен). Уколико би се јавиле потешкоће приликом избора дестинације, наставник може упутити ђаке на технике дебатовања, аргументовања, лобирања (Грађанско васпитање) и сл. Када је поступак избора дестинације обављен, приступа се даљим активностима, које одређује наставник у зависности од предвиђеног времена.

У овој фази пројекта корисно је одредити једну групу која ће имати улогу **администратора** пројекта. Задатак ове групе је вођење записника о свим фазама пројекта, документовање (архивирање промотивних материјала, дописа и саопштења, имејл кореспонденције и сл., фотографисање, снимање видео-материјала). Документација коју припреми ова група биће од користи приликом израде презентације пројекта.

Реализација пројекта

Активност: Прикуљање понуда за извођење одељењског путовања

Друга група – **оперативна** – има задатак да од локалних туристичких агенција прибави неколико понуда за извођење путовања. У овој фази пројекта важну улогу имају родитељи, који могу помоћи приликом обиласка туристичких и превозничких агенција у потрази за одговарајућим понудама. Група с родитељима осмишљава *Захтев за понуду организовања одељењског путовања*. Овај захтев треба да садржи тачан датум организације путовања, број учесника који ће учествовати у путовању, дестинацију, тачно наведене услуге које су укључене у цену (превоз, ручак у ресторану и сл.), професионалног пратиоца групе с одговарајућом лиценцом и остале специфичне захтеве. Такође, одређује се крајњи термин достављања понуда. Благовремено, група **администратори**, уз надзор наставника, бележи пристигле понуде и, по истеку термина за доставу понуда, организује активности на часу одељењског старешине које се тичу представљања понуда.

Активност: Прикуљање информација у вези с могућностима зараде новца

Трећа група – **финансијска** – добија задатак да информише одељење о могућностима зараде новца за путовање: скупљање старог папира, стаклених и пластичних флаша и метала, друге активности у складу са узрастом и могућностима ученика. У овој фази пројекта је пожељно размотрити идеју организовања школског сајма, где би се продавали ученички производи, или организовања приредбе за родитеље и грађанство. Група затим припрема извештај о могућностима и план активности за цео разред.

Активност: Бирање понуде – доношење одлуке о избору ученичке агенције

Бирање најповољније понуде организовати на часу одељењског старешине, којем ће присуствовати и родитељи. Читав пројекат најпре представља група **администратори**,

да би потом **оперативна** група информисала о прикупљеним понудама, после чега следи дискусија с учесницима пројекта и родитељима и усвајање најповољније понуде. Обавезу комуникације с изабраном агенцијом, као и прикупљање писмених сагласности родитеља у вези с изабраном понудом на себе преузима група **администратори**.

Активносћ: План финансирања заједничког путовања

На ЧОС-у **финансијска** група представља финансијски план пројекта – цену пројекта, износ појединачне рате, датум прикупљања рата. Потом износи предлог плана зараде новца и планираних активности у вези с тим. У дискусији учествују сви ученици, план се евентуално дорађује и ставља на гласање. Ученици добијају задатак да на интернету или у библиотеци пронађу занимљиве текстове и мудре изреке о штедњи, које ће читати и о којима ће разговарати на наредном часу с разредним старешином. Од разредног такође добијају задатак да за потребе одељењског путовања направе годишњи план штедње по месецима, о којем ће такође разговарати на наредном часу. У овој фази је корисно говорити и о теми планирања личног буџета. Дугорочни задатак за све може да буде вођење личног дневника штедње.

Активносћ: Организација путовања

Ову активности припрема **оперативна** група, уз учешће свих осталих ученика. У овој фази се израђује и графички дизајнира програм путовања, са свим неопходним ставкама: датум путовања, дестинација, итинерер, место поласка, трајање вожње до предвиђене дестинације, планиране паузе, разгледање дестинације, значајни подаци о дестинацији, занимљивости, ручак, слободне активности, термин планираног повратка кући. Такође, **оперативна** група води активности у вези с распоредом седења у аутобусу (од изабране агенције претходно затражити тачан број и распоред седишта у предвиђеном аутобусу).

Активносћ: Реализација одељењског путовања

Затварање пројекта

Активносћ: Евалуација (процењивање) пројекта

По повратку са заједничког путовања, на часу одељењског старешине се дискутује о путовању и процењује се успешност његове реализације. У ту сврху је корисно ученицима поделити и анонимни анкетни листић (у прилогу) и заједнички организовати израчунавање резултата анкете. На овом часу, такође, договорити задатке у вези с прављењем презентације о изведеном пројекту, у коју ће ући све фазе рада на њему. Ова презентација се може искористити за осмишљавање *Књије одељењског путовања*, коју ће, као успомену на путовање, добити сви учесници пројекта.

На родитељском састанку ученици извештавају о путовању и приказују презентацију, фотографије и видео-записе.

Анкетни листић за евалуацију пројекта

На скали од 1 до 5 оцени своје утиске о пројекту у којем си учествовао/ла:

- А) Пројекат је био успешан 1 2 3 4 5
- Б) Пројекат је био занимљив 1 2 3 4 5
- В) Пројекат је био користан 1 2 3 4 5
- Г) Током овог пројекта научио сам/научила сам нешто ново 1 2 3 4 5
- Д) Задовољан/а сам сарадњом с друговима из одељења на овом пројекту 1 2 3 4 5
- Ђ) Задовољан/а сам својим учешћем у овом пројекту 1 2 3 4 5
- Е) Задовољан сам јер сам успео да уштедим потребан новац 1 2 3 4 5
- Ж) Рад на скупљању новца потребног за путовање био је користан 1 2 3 4 5
- З) Свака група је квалитетно обавила свој задатак 1 2 3 4 5
- И) Избор дестинације је био одговарајући 1 2 3 4 5
- Ј) Организација путовања је била задовољавајућа 1 2 3 4 5
- К) Туристички програм путовања био је занимљив 1 2 3 4 5
- Л) На путовању сам стекао/стекла нова знања и искуства 1 2 3 4 5
- Љ) Дружење на путовању је било квалитетно 1 2 3 4 5
- М) Туристички водич је добро обавио свој посао 1 2 3 4 5
- Н) Квалитет аутобуса је био задовољавајући 1 2 3 4 5
- Њ) Општа оцена успешности путовања 1 2 3 4 5
- О) Општа оцена успешности пројекта 1 2 3 4 5

Три најважније ствари које сам научио/ла током овог пројекта:

ПРОЈЕКТНА ТЕМА: ПУТНО ОСИГУРАЊЕ

Тема пројекта	ПУТНО ОСИГУРАЊЕ
Област	ШТЕДЊА, ОСИГУРАЊЕ И ИНВЕСТИЦИЈЕ
Време реализације	Према оперативним плановима наставника (део активности се одвија на часовима, део код куће, део у локалној заједници)
Наставни предмети са којима је тема повезана	Географија, Српски језик и књижевност, Информатика, Математика, Биологија, Грађанско васпитање
Циљ пројекта	Оспособити ученике да користе и изаберу најповољније осигурање у односу на своје потребе
Исходи пројекта	Ученик ће бити у стању да: • користи услуге осигуравајућих кућа према својим потребама • пореди понуде различитих осигуравајућих кућа • анализира и критички процењује информације из понуде осигуравајуће куће • уочи предности штедње путем осигурања
Учесници пројекта	Ученици, наставници, родитељи, локална заједница
Методе рада	Демонстрације, писани радови, разговор, илустративна метода, практичан рад
Материјално-техничка основа	Рачунари, интернет, понуде различитих туристичких агенција, ППТ, ученички радови, фото-апарат или мобилни телефон за фотографисање и снимање
Начин праћења и евалуације	Посматрање, разговор, дискусија, фотографисање и снимање активности, ППТ презентације

Образложење пројектне теме/разлози за покретање пројектне теме

Осигурање можемо посматрати као издатак или трошак, али истовремено и као неопходну инвестицију. Редовним плаћањем осигурања осигуравамо адекватну помоћ у тешким животним ситуацијама – у случају дуже или краће болести, повреде, саобраћајне незгоде, елементарних непогода (поплаве, земљотреси, пожари и др.). Када путујемо у земљи или у иностранству, такође нам је потребно путничко здравствено осигурање.

Постоји више различитих врста осигурања, јер нас током живота, осим оних лепих, прате и ситуације за које кажемо да су ризичне. Свако би требало да се осигура тако да обезбеди довољну осигуравајућу заштиту и да у случају ризичне ситуације не мора додатно да троши новац или уштеђеним новцем плаћа насталу штету.

Уговори о осигурању су детаљни и врло често писани малим словима. Зато приликом склапања уговора о осигурању треба „широм отворити очи“. Стога је циљ овог пројекта да ученици науче да разликују параметре осигурања и стекну навику да детаљно читају уговоре о осигурању.

На примеру одељењског путовања, ученици ће кроз пројектне активности стећи више знања о појединостима склапања уговора о осигурању. Ова пројектна тема се може комбиновати с претходном темом *Организовање одељењског путовања*, као њен саставни део или пак као самосталан пројекат.

Могући примери конкретизације пројектне теме кроз пројектно учење

Отварање пројекта

Ова фаза пројекта се може реализовати на више начина. Разговор о пројекту наставник може започети питањима о томе да ли ученици знају за неку врсту осигурања, да ли су евентуално осигурани и чему то осигурање служи. Након општег разговора, наставник може ученицима поделити наставне листиће:

Петар се спремао за зимовање у иностранству. Пошто је увек био одговоран, и овог пута је одлучио да се осигура. Помислио је да је то врло једноставно – платиће путно здравствено осигурање за десет дана и спокојно кренути на пут. Код службеника из осигуравајуће куће ће за сваки случај проверити да ли осигурање покрива све што је њему потребно. Међутим, у осигуравајућој кући је схватио да и није све баш тако једноставно: у случају мање болести или бола у зубима, преглед је бесплатан. За случај повреде на скијању, морао би да доплати више. Имајући у виду да се на скијању свашта може десити, Петар је одлучио да доплати осигурање у случају повреде на скијању. Безбрижно је кренуо на пут.

Током скијања је повредио зглоб и по њега је дошла горска служба спасавања. Било му је лакше јер је знао да је осигуран. Међутим, изненађење је стигло у виду рачуна у износу од двеста педесет евра који је морао да доплати. Петар је сачувао све признанице и по повратку са зимовања отишао у осигуравајућу кућу како би наплатио осигурање. Тамо га је сачекало непријатно изненађење – ништа од накнаде! Стандардно осигурање које је платио односило се само на повреде које настану на зимовању до 2 000 метара надморске висине и на тачно обележеним скијашким стазама. Како је скијалиште у којем је Петар боравио изнад ове висине, није могао да рачуна на надокнаду. Тек тада је сазнао да постоји посебно, тзв. спортско осигурање које покрива и трошкове настале услед повреде на висинама вишим од 2 000 метара и на необележеним стазама. И то није све. И код овог осигурања, осигураник сам плаћа део трошкова насталих због повреде.

Шта је требало Петар да уради пре кривине осигурања?

Могући одговори: Пре одласка у осигуравајућу кућу, Петар је требало добро да се припреми, да размисли о свом зимовању – где ће да скија, на каквим стазама и на којој висини и шта му се евентуално на скијању може десити. Требало је, дакле, да размисли о свим могућим ризицима. Службенику, с којим је склапао уговор о осигурању требало је да постави сва конкретна питања и да тражи конкретне одговоре. Уколико их не би добио, требало је да оде у другу осигуравајућу кућу.

Порука: Уколико с припремама за зимовање почнете на време, осигурање не морате обезбедити у првој осигуравајућој кући на коју наиђете – имаћете довољно времена да пронађете осигурање чији вам услови највише одговарају.

Реализација пројекта

Активнос: *Да ли сам осигуран/осигурана за његовање?*

Пошто различите породице за своје чланове обезбеђују различите врсте осигурања и пошто често банке уз платне картице поклањају одређени вид путног здравственог осигурања, ученике најпре треба подстаћи да се код куће распитају да ли су им неко слично осигурање родитељи већ обезбедили.

Активност: Осигурање од незгоде приликом коришћења превозничких услуга

Пошто су у претходној пројектној теми ученици имали задатак да пронађу превозника с најповољнијом понудом за бјачко путовање, код истог превозника се могу распитати да ли цена превоза подразумева путно осигурање и шта конкретно оно укључује?

Активност: Пројектни задатак по групама: Прибављање понуде за пуно осигурање код различитих осигуравајућих субјеката (осигуравајуће куће, банке, туристичке агенције и др.)

У ову фазу пројекта требало би укључити и родитеље. Пре одласка у осигуравајућу кућу, било би добро организовати час одељењског старешине на којем би родитељима био предочен план пројекта и активности које се од свих учесника у пројекту очекују. На овом часу би било корисно саставити листу питања за осигураваоца, али и поразговарати о могућим ризицима на путовању – тј. шта би све требало да осигурање укључује.

Могућа питања приликом прибављања понуде за пуно осигурање

1. Шта све укључује путно осигурање?
2. Која је најјефтинија, а која најскупља варијанта путног осигурања и шта оне обухватају?
3. Каква је разлика у надокнади штете ако се осигурање закључује за један дан или више дана путовања?
4. Које конкретне случајеве покрива, а које конкретне случајеве осигурање не покрива?
5. Да ли корисник сноси део трошкова на лицу места?
6. Да ли осигурање покрива трошкове у целости или само одређене трошкове?
7. Да ли постоје посебне ставке које се односе на дестинацију (надморска висина, врста рељефа, близина вода, опасност од пожара и сл.)?
8. Да ли постоје посебне ставке које се тичу осигураника (његовог општег здравственог стања, здравствених навика и сл.)?

Листу питања је пожељно проширити на часу одељењског старешине.

У другом делу ове фазе пројекта, ученици (по групама) заједно с родитељима обилазе осигуравајуће куће (или банке, туристичке агенције и сл.) где прибављају понуде које ће касније бити предмет анализе.

Активност: Анализа и упоређивање прибављених понуда

Ова активност се изводи на часу, с тим што је пожељно да о добијеним понудама ученици поразговарају код куће с родитељима. За упоређивање понуда, било би добро користити табелу у којој ће ученици уносити предности и недостатке конкретних осигуравајућих понуда:

Врста осигурања:	
Осигуравајућа кућа:	
Предности осигурања	Недостаци осигурања

Након представљања свих понуда, ученици гласањем бирају најбољу (не нужно и нај-јефтинију!) понуду. Одлуку треба да прати и конкретно образложење, које ће ући и у каснију, заједничку презентацију пројекта.

Затварање пројекта

Активност: Представљање најбоље понуде за ишничко осигурање

У последњој фази пројекта, ученици у виду ППТ презентације извештавају о свим фазама рада на пројекту, представљају изабрану понуду и образлажу избор. После презентације (на којој су присутни и родитељи), ученици добијају анкетне листиће за евалуацију помоћу којих се процењује успешност реализације пројекта.

Анкетни листић за евалуацију пројекта:

На скали од 1 до 5 оцени своје утиске о пројекту у којем си учествовао/ла:

- А) Пројекат је био успешан 1 2 3 4 5
- Б) Пројекат је био занимљив 1 2 3 4 5
- В) Пројекат је био користан 1 2 3 4 5
- Г) Током овог пројекта научио сам/научила сам нешто ново 1 2 3 4 5
- Д) Задовољан/а сам сарадњом с друговима из одељења на овом пројекту 1 2 3 4 5
- Ђ) Задовољан/а сам својим учешћем у овом пројекту 1 2 3 4 5
- Е) Свака група је квалитетно обавила свој задатак 1 2 3 4 5
- Ж) Слажем се са избором најбоље понуде осигурања 1 2 3 4 5
- З) Општа оцена успешности пројекта 1 2 3 4 5

РЕЧНИК ТЕРМИНА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ

Речник обухвата термине који се најчешће користе у области финансијског пословања. Поред термина, укратко је описано његово значење у свету економије. Речник је тематски подељен на опште термине, оне који се односе на новац, финансијске институције, финансијске организације, банке, осигурање, заштиту потрошача и предузетништво.

Општи термини

Финансије	Финансије су научна дисциплина која проучава појаве, односе и институције, методе и процесе прикупљања, расподеле и трошења новчаних средстава, као и управљање тим средствима.
Финансијска тржишта	Тржишта на којима се нуде и потражују финансијска средства, а њихову цену одређује понуда и потражња. Могу бити тржишта капитала, тржишта новца и девизна тржишта.
Финансијско образовање	Финансијско образовање је процес који спроводе образовне, финансијске и друге институције ради повећања нивоа знања, разумевања и вештина везаних за финансијске процесе и производе, захваљујући чему грађани могу да препознају финансијске ризике и доносе исправне, утемељене одлуке, како би знали где да се обрате за помоћ, те како би предузимали друге ефикасне мере за побољшање финансијске добробити.
Финансијска писменост	Обухвата прихватљиво понашање, знање, разумевање и умеће коришћења финансијских производа, као и прихватљив однос према новцу, тј. личним, породичним и пословним финансијама.
Приходи	Сва новчана примања једног домаћинства или појединца у одређеном периоду (најчешће месечном), као што су: плата, пензија, хонорар, рента, камата, итд.
Расходи	Сви трошкови једног домаћинства у одређеном периоду (најчешће у току једног месеца), као што су: кућни трошкови (храна, пиће, средства за хигијену), фиксни трошкови (струја, комуналије, телефон, вртић), лични трошкови (гардероба, књиге, козметика и др.), аутомобил (осигурање, гориво, амортизација, поправке и сл.), остали трошкови (рате за кредите, камате, изласци, поклони и др.).
Јавни приходи	Јавни приходи су приходи државе којима она покрива јавне расходе, а евидентирају се у државном буџету или буџетима локалних самоуправа. Јавни приходи се прикупљају од пореза, царина, обавезних доприноса, такси, накнада, казни, прихода од државне имовине, новца и капитала, ванредних прихода и јавног зајма.
Јавни расходи	Јавни расходи су новчани издаци које држава чини у јавном интересу ради задовољења јавних потреба, а у складу са Уставом и законом. У јавне расходе спадају трошкови здравства, образовања, социјалне заштите, војске, полиције, заштите животне средине, спорта, културе, религије, државне управе и др. Јавни приходи и јавни расходи морају бити у равнотежи. Уколико то није случај, држава се мора задуживати да би подмирила јавне потребе или продавати имовину како би могла да избалансира буџет.
Штедња	Штедња је чување материјалних добара или новца.
Потрошња	Потрошња је процес у коме људи троше новац да би куповали производе и услуге и тако задовољили своје потребе.
Буџет	Буџет представља финансијски план располагања новцем, који садржи списак свих прихода и расхода појединца или породице током одређеног периода. Најчешће се прави на месечном нивоу, а може бити и дугорочан.

Џепарац	Џепарац је износ новца који родитељи дају деци недељно или месечно за подмирење њихових секундарних потреба.
Физичко лице	У пословном смислу, физичко лице је особа која послује у своје име и за свој рачун, обавља послове у своје име, поседује, купује, продаје, запошљава се и сл. То је особа која током свог живота све послове обавља у своје име.
Правно лице	Правно лице је организовани колектив људи који врши одређену делатност сагласно праву, тј. законима (на пример: предузећа, банке, школе, здравствене установе итд.).
Берза	Места на којима се, према строго утврђеним правилима, тргује акцијама, хартијама од вредности и другим берзанским производима представљају тзв. финансијске берзе. Робне берзе су традиционални облици организованог тржишта, где се срећу понуда и потражња за различитом робом. Прве берзе настале су у 15. и 16. веку.
Берзански крах	Ситуација кад долази до наглог пада цена на берзама у кратком временском периоду. Обично следи након периода раста цена, које често имају нереалан успон – такви периоди високог нереалног раста називају се балони. У историји је било много берзанских крахова, најпознатији су: у Холандији у 17. веку, Великој Британији почетком 18. века, пад њујоршке берзе у САД 1929. итд.
Валута	Папирни новац који штампа држава и који служи као средство плаћања у некој земљи.
Дефлација	Појава супротна инфлацији, када долази до смањења количине новца у оптицају, услед чега долази до пада цена, а вредност новца расте.
Инфлација	Општи раст цена у одређеном временском периоду, најчешће изазван великим растом новца у оптицају.
ПДВ	Порез на додатну вредност, најраспрострањенија врста пореза за коју се определило преко 130 земаља на свету, као и све земље Европске уније. Суштина овог пореза састоји се у томе да се производи и услуге опорезују у свим фазама, али тако да порез плаћен у претходној фази не улази у пореску основицу у следећој фази опорезивања. Дакле, порезом се у свакој фази опорезује само додатна вредност – у случају да нема додате вредности, нема ни плаћања пореза. Пореска основица је разлика између набавне и продајне цене роба и услуга. Према Закону о порезу на додатну вредност Републике Србије (Члан 23), општа ПДВ стопа за опорезиви промет добара и услуга или увоз добара износи 20%, а посебна (по којој се опорезује промет добара и услуга или увоз добара, нпр. хлеба и пекарских производа, млека, брашна шећера, воћа поврћа, меса, лекова, уџбеника и наставних средстава...) износи 10%.
Порез	Најзначајнија врста јавних прихода једне земље. Састоји се од плаћања у новцу пореских обвезника у корист буџета. При плаћању пореза обвезници не добијају никакве противуслуге или накнаде. Порези могу бити директни: порез на добит правних лица, порез на доходак физичких лица, порез на непокретност, порез на употребу путничких моторних возила и др. и индиректни: порез на додатну вредност, акцизе, царине, порез на промет непокретности и др.
Рецесија	Пад привредне активности у трајању од најмање шест месеци, праћен растом цена, смањењем запослености и општим падом производње.
Доприноси	Доприноси су врста јавних прихода која је намењена заштити чланова друштва услед смањења њихове економске снаге, болести, старости, инвалидитета и сл. и зато се зову доприноси за социјално осигурање. Ове доприносе плаћају сви запослени грађани из своје бруто зараде, а у њих спадају допринос за обавезно пензијско и инвалидско осигурање, допринос за обавезно здравствено осигурање и допринос за осигурање од незапослености.

Бруто домаћи производ (БДП)	Бруто домаћи производ (БДП) представља збир произведених добара и услуга у одређеном временском периоду (обично у току једне године) у једној држави, а уколико се он стави у однос са бројем становника те државе онда он представља бруто домаћи производ по глави становника.
Сива економија	Свака економска активност која се обавља ван закона, са намером да се избегне плаћање пореза и осталих намета. Суштина сиве економије је у непријављивању прихода како би се повећала зарада, иако се тако наноси штета држави, грађанима и свима који законито послују. Најчешћи облици су: неиздавање рачуна, непријављивање радника (тзв. рад на црно), исплаћивање плата „на руке“ итд. Екстремни облик сиве економије је тзв. црна економија, у коју спада пре свега деловање организованог криминала, шверцовање робе преко границе итд.
Предузетништво	Предузетништво је делатност усмерена на покретање, организовање и иновирање пословања предузећа, с основним циљем стварања новог тржишта и остваривања добити.
Предузетник	Предузетник је особа која улаже капитал и време, запошљава друге људе, осмишљава пословни пројекат, реализује га и контролише да би на крају остварила добит.
Буџет	Буџет је збирни план могућих прихода и расхода или финансијски план за једну пословну годину.
Планирање	Планирање је предвиђање, праћење и усклађивање будућих циљева предузећа.
Приход	Износ новца који оствари предузеће продајом производа, трговинске робе и материјала или обављених услуга.
Расход (трошкови)	Новчано изражено трошење средстава и рада, као и сваки издатак у вези са пословањем предузећа.
Зарада	Зарада је накнада за обављени рад. Исплаћује се запосленима на основу уговора о раду, који послодавац склапа са запосленим.
Добављачи	Добављачи су правна или физичка лица која испоручују робу купцима. То могу бити произвођачка предузећа, која продају властите производе, или увозна предузећа, која робу из иностранства продају у земљи.
Потраживања	Потраживања представљају износ који предузећу дугују правна или физичка лица по основу продатих производа, робе или услуга.
Купци	Купци су правна и физичка лица која од других предузећа купују робу или услуге.
Дуговања	Дуговања представљају износ који предузеће дугује добављачима, банкама, по основу пореза, запослених и др.
Основна средства	Обухватају средства која се користе у пословању и чији је век трајања дужи од једне године (грађевински објекти, опрема, земљиште, возила и сл.).
Обртна средства	Обртна средства обухватају средства која имају краћи век трајања од годину дана, као што су: залихе робе, производа, материјала, новац, потраживања и др.
Аконтација	Аконтација је сума новца која се исплаћује извршиоцу неког посла пре почетка извршавања посла.
Асортиман	Асортиман обухвата сву робу коју производи једно предузеће, односно у трговинским предузећима представља сву робу која се нуди на тржишту.
Цена	Цена је количина новца коју треба платити за одређену количину робе или услуга.
Дисконт	Дисконт означава попуст који може бити количински, сезонски, готовински и попуст по основу плаћања унапред.
Фактура	Фактура је документ којим продавац потврђује купцу испоруку робе или извршену услугу и на основу којег купац извршава своју обавезу плаћања за ту испоруку или извршену услугу. Она садржи ближе податке о врсти, количини и цени робе или услуге, отпреми робе, року уплате, евентуалним каматама и казнама за прекорачење рока плаћања, као и основне податке о продавцу и купцу.
Биланс успеха	Биланс успеха је извештај који показује успех пословања предузећа. Показује приходе, расходе и резултат пословања (добитак или губитак).

Биланс стања	Биланс стања је извештај који садржи податке о имовини (капиталу) и обавезама предузећа, тј. шта предузеће поседује од имовине и коме дугује.
Добитак (профит)	Добитак (профит) јесте разлика између укупних прихода и укупних расхода предузећа, а настаје када су приходи већи од расхода.
Губитак	Губитак настаје када су расходи предузећа већи од прихода.
Ризик пословања	Ризик пословања у предузетништву представља могућност доношења погрешне одлуке и губитка имовине.
Управљање предузећем (менаџмент)	Организовање рада предузећа и процес доношења одлука којима се усмерава његово пословање.
Менаџер	Менаџер је особа која поседује способности, вештине и знања да обавља послове уз помоћ и посредством других људи.
Инвестиција	Инвестиција је улагање новчаних средстава у нову имовину предузећа.
Марка производа или робна марка (бренд)	Марка производа је реч, симбол, термин, име или комбинација свега тога. Она је обележје производа одређеног произвођача или трговине, којим се издваја од других.
Маркетинг	Маркетинг је економски процес који повезује производњу и потрошњу, омогућавајући да производи и услуге иду потрошачима, а информације о потребама потрошача производјачима. Задатак маркетинга као пословне функције је да понуду предузећа усклади са потребама и захтевима потрошача. У фокусу је потрошач, његове потребе и жеље. Циљ је уочити и задовољити те потребе и жеље боље од конкуренције и остварити задовољство потрошача, а захваљујући томе и профит за предузеће. Маркетинг је интердисциплинарна наука јер се ослања на сазнања из разних области као што су области економија, математика, статистика, психологија, социологија...

Новац

Новац	Новац је средство размене, односно плаћања, али и мера вредности робе и услуга, јер се цене свих роба и услуга намењених продаји изражавају у новцу.
Ковани новац (кованице)	Метални новчић који је израђен од легуре метала, округлог је облика и користи се упоредо са новчаницама.
Папирни новац (новчанице)	Најчешће је правоугаони, двострани папир, који се издаје и штампа према закону одређене државе. Израђује се у различитим апоенима.
Апоен	Вредност кованица и папирног новца (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000, 2000, 5000).
Готов новац (готовина)	Готовину чине средства плаћања физичког или правног лица која се састоје од новчаница и кованог новца.
Депозитни новац	Депозитни новац је новац на текућим рачунима физичких и правних лица код банака.
Електронски новац	Електронски новац омогућава купопродају робе и услуга путем интернета, у брзом временском року, с било које локације. Поред плаћања производа и услуга, могуће је вршити пренос електронског новца између лица која га поседују. Дакле, електронски новац представља замену за готов новац, с том разликом што се чува у електронској или магнетној форми – на чипу, серверу или платној картици.
Валута	Валута је новчана јединица неке земље. Валута се јавља у виду папирног или кованог новца који издаје централна банка или држава и користи се на територији те државе као законито средство размене и плаћања.
Динар	Званична валута Републике Србије, али и још неких земаља – Алжира, Ирака, Јордана, Туниса, Кувајта, Либије.
Штампарија и ковница новца	Штампање новчаница и кованог новца у Србији врши се у специјализованој организацији Народне банке Србије – Заводу за израду новчаница и кованог новца „Топчидер“.

Евро (ЕУР – €)	Евро је званична валута Европске уније. Користи се у 19 земаља Евро зоне ЕУ: Аустрији, Белгији, Грчкој, Естонији, Ирској, Италији, Кипру, Летонији, Литванији, Луксембургу, Малти, Немачкој, Португалији, Словачкој, Словенији, Финској, Француској, Холандији и Шпанији. Преосталих 9 земаља чланица ЕУ су задржале своју националну валуту. Евро се користи и у неколико земаља са службеним споразумом са ЕУ, као и неким земљама и територијама које немају службени споразум са ЕУ и у неколико земаља и територија чија је валута везана за евро. Евро је друга највећа и највише коришћена валута после америчког долара.
Девизни курс	Девизни курс представља цену стране валуте изражену у домаћој валути (нпр. 1 ЕУР = 120 РСД).
Валутни пар	Када се пореде односи две валуте и једном од њих изражава вредност друге, онда се оне називају валутни пар (нпр. 1 ЕУР = 120 РСД или 1 УСД = 102 РСД).
Курсна листа	Курсна листа је тренутна вредност страних валута или девиза у односу на домаћу валуту неке земље. Она је обично изражена у валутним паровима, где је један члан страна валута неке земље, а други домаћа валута. Постоје три врсте курса, па тако и три колоне на курсној листи: • Средња колона је средњи курс који изражава курс Народне банке Србије, по коме се све остале банке и мењачнице оријентишу. • Куповни курс (обично прва или трећа колона) или откупни курс односи се на цену у домаћој валути по којој банке и мењачнице купују страну валуту (девизе). Куповни курс је увек мањи од средњег курса. • Продајни курс је цена изражена у домаћој валути по којој банке и мењачнице продају страну валуту (девизе). Продајни курс је увек већи од средњег курса.
Мењачки послови	Мењачки послови се односе на све послове продаје/куповине ефективног страног новца. Мењачке послове могу обављати искључиво банке и овлашћени мењачи.
Мењачница	Мењачки послови обављају се на продајно-откупном месту које се једноставно зове – мењачница.

Образовне установе у области економије

Економска школа	Установа средњег образовања у области економије
Висока школа струковних студија у области економије	Образовна установа у области економије
Економски факултет	Образовна и научна установа у области економије

Финансијске институције

Народна банка Србије (НБС)	Народна банка Србије је централна банка Републике Србије.
Функције НБС	Основне функције Народне банке Србије су: • да утврђује и спроводи монетарну политику, • да води политику курса динара, • да чува девизне резерве и управља њима, • да издаје новчанице и ковани новац и стара се о функционисању платног промета и финансијског система, • да издаје и одузима дозволе за рад финансијским организацијама, врши контролу пословања банака и других финансијских организација.
Гувернер НБС и његови заменици	Руководиоци Народне банке Србије

Берза	Берза је физички и пословно организован простор на коме се, по строго утврђеним правилима, тргује хартијама од вредности, новцем и девизним средствима, као и разним врстама робе (жито, нафта, злато, памук, месо, метали и др.). Зависно од тога чиме се на берзи тргује, берзе се могу поделити на финансијске и робне берзе.
Хартије од вредности	Документ који свом власнику или држаоцу даје одређена имовинска права, која може да искористи безусловно (самим власништвом или државином) или под одређеним условима. Хартијама од вредности се најмасовније тргује на финансијским тржиштима.
Акције	Хартије од вредности, чијом куповином се стиче власништво над делом капитала акционарског друштва.
Берзански брокери и дилери	Берзански брокери и дилери су посредници на тржишту капитала дефинисани Законом о тржишту капитала. Брокери раде, купују и продају на берзи за рачун клијента (физичка или правна лица) и за тај посао добијају тзв. брокерску провизију. Дилери раде само за себе, како би остварили разлику у цени између куповине и касније продаје.
Инвестициони фондови	Инвестициони фондови су најразвијенији облик берзанског посредника.

Финансијске организације

Финансијске организације	• банке • друштва за осигурање • друштва за реосигурање • брокерско-дилерска друштва • друштва за управљање добровољним пензијским фондовима • друштва за управљање инвестиционим фондовима • лизинг компаније

Банке

Банкарски систем	Скуп пословних банака и централне банке једне земље.
Банка	Специјализована финансијска организација која прикупља новчана средства, даје кредите, издаје хартије од вредности, обавља девизне послове и послове платног промета у земљи и са иностранством.
Оснивање банке	Банка се оснива као акционарско друштво оснивачким актом и обезбеђеним средствима за оснивачки капитал банке. Банку могу основати домаћа или страна правна и физичка лица. Дозволу за оснивање банке даје Народна банка Србије.
Трансакција	Извршење пословне операције преноса новца са рачуна на рачун.
Ефектива	Банкарски израз за готов новац.
Текући рачун	Текући рачун је пословни рачун грађана, отворен у банци за примање уплата и обављање исплата у границама средстава на рачуну. Преко текућег рачуна грађани могу: • примати зараду • примати пензију • плаћати рачуне • добијати платну картицу • добијати и користити чекове
Извод из банке	Извод из банке је образац који може бити дневни и месечни и представља извештај којим нас банка обавештава о променама на рачуну.

Депозит	Депозит је новац уложен на рачун у банци. Може бити депозит у националној валути (динарима) и депозит у иностраној валути (девизни).
Депозит по виђењу	Новац уложен на рачун у банци којим клијенти могу располагати по виђењу, тј. без икаквих ограничења, у свако доба и без претходне најаве.
Орочени депозит	Новац уложен на рачун у банци на одређени рок доспећа, до када клијенти не могу располагати њиме.
Камата	Камата је накнада коју банка плаћа клијентима на примљене улоге или накнада коју банка на основу уговора о кредиту наплаћује од клијената за кредите које им је дала.
Каматна стопа	Стопа по којој се плаћа камата, као накнада за привремено уступање одређене количине новца на коришћење. У ствари, представља цену новца.
Затезна камата	Камата на дуг који није подмирен у предвиђеном року.
Банкарске провизије	Банкарске провизије су цене за обављање банкарских услуга.
Кредит	Кредит је одређени износ новца који банка уступа на коришћење клијенту на одређено време и под одређеним условима, уз плаћање камате, као накнаде на коришћење тих средстава. Кредити могу бити ненаменски или готовински, тзв. „кеш“ кредити, и наменски као што су: потрошачки, стамбени или за обртна средства. Одредбама Закона о девизном пословању дозвољено је уговарање у девизама (тзв. валутна клаузула), али се плаћање по тим уговорима врши у динарима, што значи да се кредит и даје и враћа у динарима. Такође, одредбама Закона о девизном пословању прописано је да банке могу изузетно одобрити: - девизне кредите резиденту – домаћем правном лицу и предузетнику за плаћање увоза робе и услуга из иностранства, а домаћем физичком лицу за куповину непокретности у земљи, и - динарске кредите нерезиденту – правном лицу које има представништво у Републици за плаћања по основу куповине опреме за потребе тог представништва, а физичком лицу за плаћања по основу куповине роба и услуга и куповине и закупа непокретности у Републици. Треба имати у виду да банка својом пословном политиком утврђује девизне курсеве и може приликом исплате кредита, обавезно у динарима, да примењује свој куповни курс за девизе, а да приликом отплате кредита, која се врши у динарима, примењује свој продајни курс за девизе, односно да не мора да примењује званичне девизне курсеве. У оваквим случајевима сносити додатне трошкове у виду разлике између куповног и продајног курса банке и можете добити, као кредит, мање средстава у динарима од оних која су вам потребна.
Дан доспећа	Дан када нека обавеза треба да се изврши (да се врати дуг, уплати рата кредита, исплати камата).
Жирант	Жирант је особа која гарантује уредно вараћање кредита на тај начин што се обавезује да ће, уколико корисник кредита не буде испуњавао своје обавезе по основу кредита, наставити измиривање ових обавеза.
Ануитет	Ануитет (рата кредита) јесте износ којим се отплаћује кредит или зајам у одређеном временском периоду. У ануитет је укључен и део дуга и припадајуће камате, а одређује се тако да по доспећу дуг буде у потпуности исплаћен.
Хипотека	Улог непокретности као гаранција за новчану позајмицу.
Дозвољено прекорачење (дозвољени минус)	Дозвољени минус је врста константног кредитирања клијената путем текућег рачуна, које клијентима омогућава да подигну више новца него што тренутно имају на свом рачуну. Дозвољени минус служи клијентима да превазиђу краткорочни проблем недостатка новца.
Е-banking (електронско банкарство)	Савремени, електронски начин вођења рачуна у обављању платног промета. Корисници путем е-banking-а имају увид у стање на рачуну и у дневни промет, могу преузимати изводе и креирати налоге за пренос новчаних средстава. Систем је на располагању у било које време и са било ког рачунара који има приступ интернету. Омогућава плаћања без долазака у банку и под повољнијом тарифом.

M-banking	Мобилно банкарство или M-banking представља сваку новчану трансакцију која је реализована преко мобилне мреже, односно употребом мобилног телефона. Путем апликације на мобилном телефону може се проверити стање на рачуну, стање кредита, пребацивати средства између својих рачуна, плаћати рачуне без провизије, мењати новац за девизе по повољнијем курсу и др., што представља знатну уштеду у времену и новцу.
Банкомат	Уређај који омогућава клијенту банке да подиже готовину или провери стање на свом рачуну у сваком тренутку. За коришћење банкомата потребна је картица и њен ПИН код.

Осигурање

Друштва за осигурање	Осигурање обављају друштва за осигурање која су добила дозволу Народне банке Србије за обављање те делатности. Друштва за осигурање се оснивају као акционарска друштва (или друштва за узајамно осигурање) и могу да обављају само послове осигурања.
Делатност осигурања	Закључивање уговора о осигурању - неживотних и животних осигурања.
Реосигурање	Посебна делатност у оквиру система осигурања, која подразумева да осигуравач преноси на реосигуравача део ризика који је претходно преузео закључењем осигурања и за то плаћа реосигуравачу премију реосигурања.
Добровољно осигурање	Осигурање закључено слободном вољом уговарача осигурања и осигураника (иста особа може бити и уговарач и осигураник) из чисто економских разлога, а ради заштите властитих интереса. У пракси, већина осигурања спада у категорију добровољних осигурања.
Обавезно осигурање	Осигурање које се закључује независно од воље заинтересованих страна, а на основу законске принуде. Ова врста осигурања, иако покрива сразмерно мали део целокупног осигурања, присутна је у свим земљама света и углавном се односи на осигурање одговорности за штете причињене трећим лицима (осигурање ауто-одговорности), али и неке друге врсте осигурања.
Неживотна осигурања	Неживотно осигурање може бити осигурање имовине, осигурање од одговорности и осигурање од незгоде, са својим бројним подврстама.
Животна осигурања	Врста осигурања код којих је, у случају настанка осигураног случаја, доживљења или смрти, осигуравач у обавези да осигуранику или кориснику осигурања исплати осигурану суму дефинисану уговором/полисом. Осигурање живота има две функције – осигурање и дугорочну штедњу.
Осигуравач	Правно лице (Друштво за осигурање) које се уговором о осигурању обавезало на надокнаду настале штете, тј. исплату уговореног новчаног износа осигуранику/кориснику осигурања када се оствари осигурани/покривени ризик.
Уговарач осигурања	Правно или физичко лице које са осигуравачем закључује уговор о осигурању и преузима обавезу плаћања уговорене премије осигурања, при чему не мора имати и право на надокнаду из осигурања. Код осигурања за туђи рачун уговарач осигурања и осигураник су различита лица. Најчешће је осигураник истовремено и уговарач осигурања код осигурања за властити рачун.
Осигураник	1. Код осигурања имовине, представља лице које има интерес за осигурање (власник, закупац и др.) и које добија осигуравајућу заштиту. 2. У осигурању живота и у осигурању од последица несрећног случаја, то је лице које је изложено ризику, односно на чији живот је закључено осигурање. Лице коме се исплаћује накнада из осигурања не мора бити осигураник.
Корисник осигурања	Физичко или правно лице коме припада накнада из осигурања. Могуће је да постоји и више корисника за исти осигурани случај, када они деле припадајућу накнаду на основу утврђених критеријума.

Полиса осигурања	Основни писани документ који прати закључење неког осигурања и којим се дефинишу права и дужности заинтересованих страна. Полиса некада представља облик уговора о осигурању, а када то није, представља доказ о закљученом осигурању који у себи садржи битне елементе: уговорне стране, осигурано лице или осигурану ствар, ризике, трајање осигурања и време покрића, премију и своте осигурања, односно одредбу да је осигурање неограничено, датум издавања и друго. Полиса садржи или уз њу иду услови осигурања.
Услови осигурања	Скуп клаузула које детаљно уређују односе уговарача осигурања/осигураника и осигуравача, и као такви представљају саставни део уговора о осигурању. Осигуравач је у обавези да упозна уговарача осигурања/осигураника са условима осигурања и да при закључењу осигурања исте преда у писменој форми уговарачу осигурања/осигуранику, уколико већ нису одштампани на самој полиси осигурања.
Предмет осигурања	Оно што се осигурава – лице или материјална добра на којима се може остварити осигурани ризик.
Премија осигурања	Износ који је уговарач осигурања дужан да плати осигуравачу на основу уговора о осигурању. Премија је цена осигурања.
Накнада из осигурања	Вредност изражена у новцу на коју осигураник или корисник осигурања има право уколико наступи осигурани случај.
Несрећни случај	Сваки изненадни и од воље осигураника независан догађај, који, делујући нагло и изненада на осигураниково тело, узрокује његову смрт, потпуни или делимични инвалидитет, пролазну неспособност за рад или оштећење здравља које захтева медицинску помоћ.
Осигурано лице	Лице у чијем животу треба да наступи предвиђени догађај (смрт, болест, инвалидитет) како би се исплатила накнада из осигурања кориснику осигурања.
Осигурана сума	Новчани износ који се исплаћује осигуранику/кориснику осигурања уколико наступи осигурани случај и представља горњу границу основне обавезе осигуравача.
Осигурани ризик	Могући, неизвестан и будући догађај, који не зависи од искључиве воље осигураника и другог заинтересованог лица, који осигуравач преузима на себе и од чијег наступања се пружа заштита уговором о осигурању.
Осигурани случај	Догађај који представља наступање ризика који је покривен уговором о осигурању. Када наступи у осигурању имовине има за последицу настанак штете, а у осигурању живота може бити радостан догађај (доживљење). Наступањем осигураног случаја настаје обавеза осигуравача да исплати накнаду из осигурања. Могући осигурани случајеви дефинисани су у условима за сваку врсту осигурања, а у сваком уговору о осигурању појединачно су наведени сви осигурани ризици.
Трајање осигурања	Временски период у којем осигурање делује, односно обезбеђује се покриће од осигураних ризика. Према потреби, осигурање се може уговорити на одређено и неодређено време. У зависности од дужине трајања осигурања, разликује се; краткорочно осигурање - са роком трајања до једне године; вишегодишње - са дужином трајања на период дужи од једне године, и дугорочно - код кога није одређен рок трајања, већ је одређен само почетак осигурања.
Банкоосигурање	Продаја производа осигурања у банкама.
Пензијско и инвалидско осигурање	Пензијско и инвалидско осигурање може бити обавезно и добровољно. <i>Обавезно</i> пензијско и инвалидско осигурање плаћају запослени, лица која самостално обављају делатност и пољопривредници. <i>Добровољним</i> пензијским и инвалидским осигурањем се, на основу уговора, могу обезбедити права за случај старости, инвалидности, смрти и телесног оштећења.

Заштита потрошача

Потреба	Потреба представља све оно што нам је нужно за постојање и властиту добробит. Основне животне потребе су: вода, храна, ваздух, смештај (стан или кућа), одећа, здравствена заштита, образовање и хигијена.
Жеља	Жеља представља осећај жудње и тежње ка одређеним материјалним и нематеријалним стварима које не спадају у основне потребе.
Потрошња	Потрошња је процес у којем људи троше производе и услуге како би задовољили своје потребе.
Конзумеризам	Неумерена потрошња новца ради куповине материјалних добара, која временом постаје смисао живота.
Импулсивна куповина	Импулсивна куповина је непланирана одлука да се нешто купи, донесена непосредно пре саме куповине и без размишљања о финансијским последицама.
Потрошач	Потрошач је физичко лице које на тржишту купује робу или услуге ради задовољења личних потреба или жеља.
Трговац	Трговци су сва правна и физичка лица која потрошачима продају или испоручују производе, продају или пружају услуге у оквиру регистроване делатности.
Продавац	Продавац је трговац с којим је потрошач закључио уговор о продаји робе, односно пружању услуге.
Производ	Производ је коначни резултат људског рада и служи задовољењу одређених људских потреба.
Уговор о пружању услуга	Услуга је сваки уговор који није уговор о продаји, у складу са којим продавац пружа или се обавезује да пружи услугу потрошачу, као што је израда или оправка одређене ствари или извршење одређеног физичког или интелектуалног рада, а потрошач плаћа или се обавезује да плати цену за услугу.
Роба	Роба је материјално добро које се може купити на тржишту, а чије је основно својство да задовољава одређене људске потребе.
Декларација	Декларација представља податке о роби, произвођачу и увознику који се истичу на роби у складу са законом.
Одговорност за несаобразност	Трговац је дужан да испоручи робу, односно да изврши услугу која је саобразна (која одговара) уговору. Одговоран је потрошачу за несаобразност у року од 2 године од дана предаје робе, односно од обављене услуге.
Гаранција	Гаранција је посебна изјава, којом њен давалац даје обећање у вези са робом које не утиче на права потрошача која произилазе из законске одговорности трговца за саобразност. Гарантни лист садржи све податке из гаранције.
Уговор о продаји робе	Овим уговором продавац се обавезује да ствар коју продаје преда потрошачу, а потрошач се обавезује да продавцу плати цену. Свака куповина представља закључење уговора о продаји робе.
Закон о заштити потрошача	Закон о заштити потрошача уређује и штити права потрошача при куповини производа и услуга на тржишту.
Продаја на даљину	Продаја на даљину представља могућност закључења уговора о продаји између потрошача и трговца који се физички не налазе на истом месту. То може бити продаја путем каталога, телефона, ТВ продаја, продаја путем интернета.
Финансијска услуга	Финансијска услуга је банкарска услуга, услуга кредитирања, услуга осигурања, услуга добровољног пензијског фонда, услуга инвестиционог фонда.

Основна права потрошача	1) задовољавање основних потреба – доступност најнужнијих роба и услуга, као што су: храна, одећа, обућа, стамбени простор, здравствена заштита, образовање и хигијена; 2) безбедност – заштита од робе и услуга које су опасне по живот, здравље, имовину или животну средину или заштита од робе чије је поседовање или употреба забрањена; 3) обавештеност – располагање тачним подацима који су неопходни за разуман избор понуђене робе и услуга; 4) избор – могућност избора између више роба и услуга, по приступачним ценама и уз одговарајући квалитет; 5) учешће – заступљеност интереса потрошача у поступку доношења и спровођења политике заштите потрошача и могућност да преко удружења и савеза удружења за заштиту потрошача буду заступљени у поступку усвајања и спровођења политике заштите потрошача; 6) правна заштита – заштита права потрошача у законом предвиђеном поступку у случају повреде његовог права и накнада материјалне и нематеријалне штете коју му причини трговац; 7) образовање – стицање основних знања и вештина неопходних за правилан и поуздан избор производа и услуга, као и знања о основним правима и дужностима потрошача и начину њиховог остваривања; 8) здрава и одржива животна средина – живот и рад у средини која није штетна за здравље и добробит садашње и будућих генерација, правовремено и потпуно информисање о стању животне средине.

A series of horizontal dotted lines for writing, consisting of 25 rows.

Боаров, Д. (2006). *Др. Лаза Пачу, лејенда српских финансија*, Нови Сад: ЦУП.

Ватић, С., *Пајирни новац умире тамо где је рођен*

<https://startit.rs/papirni-novac-umire-tamo-gde-je-roden-kina-postaje-drustvo-bez-gotovine/> приступљено 26. 2. 2018.

Водич за кредитџе (2007) Народна банка Србије,

https://www.nbs.rs/internet/latinica/63/prospekti/500_vodic_za_kredite_brosura.pdf, приступљено 4.5.2018.

Досеговић, Д. (2015). *Томаш Баџа – човјек који је обуо ђола свијетџа*, Чешки мозаик, Загреб: Хрватско-чешко друштво, Нова стварност.

Ђорђевић, Д. (2006). *Јавне финансије и финансијско ђраво*, Нови Сад: Привредна академија.

Економски речник, (2006). Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду.

Иванов, М., Барбић, Д. и Разум А. (2017). *Мој новац, моја будућностџ: Уџбеник о особним финансијама за средње школе*, Загреб: Штедопис. <http://www.stedopis.hr/wp-content/uploads/2016/06/Мој-novac-моја-budu%С4%87nost.pdf>, приступљено 15. 2. 2018.

Илић, М., Анић, И., Варагић, Н., Иванчевић, К., Јованетић, Д., Кривокућа, М., Левков, Љ., Маринковић, Г., Мучибабић, И., Најдановић Томић Ј., Новковић, Љ. и Ђурчић, О. (2018). *Значај финансијскоџ образовања и васџиџања и модели за њеџово укључивање у ђрођраме насџаве и учења за основну школу*, Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС и Завод за унапређивање образовања и васпитања.

Митровић, М. (2009). *Посџмодерна времена – економска бележница*, Београд: НИП БИФ Прес.

OECD, *Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies*, 2005. <http://www.oecd.org/finance/financialeducation/improvingfinancialliteracyanalysisofissuesandpolicies.htm>, приступљено 14. 2. 2018.

Поповић, Д. (2006). *Економски речник за новинаре*, Београд: ЦЛДС.

Прокопијевић, М. (2010). *Слобода избора*, Београд: Завод за уџбенике.

Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness; Recommendation of the Council, July 2005.

<http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>, приступљено 15. 2. 2018.

UNICEF, *Child Social and Financial Education*, 2012. <https://www.unicef.org/publications/files/>

CSFE_module_low_res_FINAL.pdf, приступљено 15. 2. 2018.

Фабрис, Н. и Лубурић, Р. (2017). *Финансијско образовање деце и омладине*, Београд: ХЕРАеду; Подгорица: МЕДЕОН.

Forest cities': the radical plan to save China from air pollution, <https://www.theguardian.com/cities/2017/feb/17/forest-cities-radical-plan-china-air-pollution-stefano-boeri>, приступљено 27. 2. 2018.

Hesová, A., Zelendová, E. (2011). *Finanční gramotnost ve výuce, metodická příručka*. Praha: NUV.

Корисни сајтови:

www.tvojnovac.nbs.rs

www.nbs.rs

www.financial-education.org

www.mojapolisa.rs

www.sveoosiguranju.rs

www.centarzaosiguranje.com

Предлози предметних исхода и садржаја за предмете Математика, Информатика и рачунарство и Техника и технологија

Део предложеног модела односи се на укључивање исхода и садржаја којима се директно подстиче развој финансијске писмености у већ постојећим предметним областима, као и предлог за нове области у предмету Техничко и информатичко образовање.

Предлози исхода и садржаја за предмет Математика

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржаји
V	• планира активности узимајући у обзир приходе и расходе (кућни буџет, џепарац, екскурзија, итд.)	Разломци	Примена израза с децималним бројевима, обрачун прихода и расхода.
	• решава проблеме везане за међусобне односе валута (курс евра према динару и слично)	Разломци	Примена израза с децималним бројевима на решавање проблема са односом валута (размена валута у мењачници).
	• решава проблеме у трговању с појединацима, поскупљењем, бакшишом, итд.	Разломци	Примена процентног рачуна у трговању (појединацима, поскупљење, бакшиш, итд.).
VI	• решава финансијске проблеме с простим и сложеним каматним рачуном (шtedња, кредит, порез, итд.)	Цели бројеви Рационални бројеви	Појам дуга и веза с негативним бројевима. Примена напредног процентног рачуна у финансијама (појам камате, прост и сложен каматни рачун, шtedња и кредит, порез, итд.).
VII	• прикупља и уређује податке и доноси финансијске одлуке узимајући у обзир приходе, расходе, камату и порезе (на пример, анализа прихода и расхода продавнице)	Рад са подацима	Прикупљање и уређивање података. Мере централне тенденције.
VIII	• анализира податке с тржишта, уочава трендове	Рад са подацима	Анализа података.
	• дискутује и аргументује своје ставове и доноси финансијске одлуке	Линеарна функција	Линеарна зависност и линеарни тренд.
	• процењује ризике и могућности у финансијском осигурању и пословању.	Вероватноћа	Примена рачуна вероватноће у процени ризика и могућности у реалном контексту.

Предлози исхода и садржаја за предмет Информатика и рачунарство

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/ тема	Садржаји
V	користи рачунарске програме (апликације) да прати и обрачуна своје приходе и трошкове користи интернет да упореди цене истих производа на различитим местима користи интернет да упореди међусобне односе валута користи апликације за комуникацију (e-mail, viber, skype и др.) и познаје ризике од јавног дељења личних информација (матични број, број рачуна родитеља, разне шифре за апликације и сл.) израђује једноставну апликацију за праћење и обрачун властитих прихода и трошкова	ИКТ Дигитална писменост Рачунарство	Апликације за рад са подацима (Excel, статистички софтвер, финансијске апликације за телефоне, таблете и др.). Истраживање финансијских података на интернету. Апликације за комуникацију (e-mail, viber, skype и др.). Заштита података на интернету. Израда апликација за рад с подацима.
VI–VIII	користи интернет да истражи кредитне каматне стопе и каматне стопе на штедњу користи интернет да истражи податке са финансијског тржишта (кретање вредности акција, цена берзанске робе, однос валута и др.) користи апликације да планира своје финансије, укључујући и штедњу користи апликације за статистичку обраду финансијских података израђује једноставну апликацију за праћење штедње познаје технике трговине преко интернета и, на основу прикупљених информација и показатеља, уочава прекомерну потрошњу и опасност од западања у дугове штити личне податке при интернет трговини разликује типове интернет превара и зна како да се заштити од њих	ИКТ Рачунарство Дигитална писменост	Истраживање финансијских података на интернету. Провера веродостојности података на интернету. Апликације за рад са подацима (Excel, статистички софтвер, финансијске апликације за телефоне и таблете и др.). Израда апликација за обраду података. Интернет трговина. Праћење финансијског стања преко интернета. Заштита података на интернету. Интернет преваре.

Предлози исхода и садржаја за предмет *Техника и Технологија*
и *Техничко и информатичко образовање*

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржаји
V	• користи примере да повеже занимање, образовање и вештине са зарадом	Животно и радно окружење	Подручја човековог рада и производње.
	• на конкретним примерима пореди трошкове различитих врста превоза	Саобраћај	Врсте саобраћаја и саобраћајних средстава. Употреба информационих технологија у савременом саобраћају.
	• на основу расположивих података рачуна најисплативији начин превоза између два одређена места	Техничка и дигитална писменост	Интернет претрага и приступ онлајн ресурсима.
	• израчуна добит од организоване акције сакупљања секундарних сировина и рециклирања	Ресурси и производња	Управљање отпадом (рециклажа и заштита животне средине).
	• израчунава трошкове набавке моделарског материјала и могуће уштеде	Конструкторско моделовање	Врсте, својства и примена природних материјала.
VI–VIII	• разврстава елементе финансијског плана (зарада, штедња, трошкови) • уређује своје финансијске циљеве по важности • уз помоћ одраслих отвара штедни рачун • развија и усавршава систем за праћење и коришћење новца којим располаже • на примерима показује како осигурање штити од финансијског губитка • истражује видове преваре купаца (укључујући разне схеме на интернету, телефонске позиве и сл.) • користи стратегије за израду и заштиту своје лозинке на интернету • на примерима показује разлику између зарађеног и незарађеног прихода • повезује елементе друштвеног благостања с плаћањем пореза	Инвестиције Рециклажа ¹	Личне, приватне и јавне инвестиције – разлике и сличности. Рециклажа као вид штедње. Осигурање од губитака.

¹ Предлог нових области.

Предлог дидактичко-методичког упутства за остваривање програма

Теме које се тичу финансијске писмености непосредно су у вези са реалним животом и блиске су искуству ученика. Због тога су ове теме погодне за различите дидактичке методе којима се развијају компетенције повезане с финансијском писменошћу, али и критичко мишљење код ученика. Појмове треба уводити кроз бреинсторминг и дискусију на часу.

Проблемске теме из области финансија, нарочито оне у вези са буџетом, погодне су за радионичарски рад, па их тако треба и обрађивати. Наставници би требало да се потруде да рад у групама што више добије карактеристике пројектно оријентисане наставе. Ученицима не треба пружати превише инструкција, већ потенцирати оригиналност и истраживачки рад.

Специфичност ове области је у томе што су реални подаци лако доступни ученицима. Од трећег разреда ученици могу прикупљати податке и путем интернета. Обрада података у свим разредима не треба да буде „папир-оловка“, већ треба користити помагала и најразноврсније могуће изворе: путне мапе, гугл програме, редове возње превозника, ценовнике роба и услуга у саобраћају. За рад на развоју финансијске писмености треба поставити низ проблемских задатака и дилема из реалног живота, на основу података, извештаја и анализа у средствима масовне комуникације. Анализирати их, дискутовати и аргументовати, појединачно и групно. Нагласити заједничке закључке, омогућити издвајање мишљења заснованог на ваљаној аргументацији.

Једна од могућности је, на пример, организовање заједничке активности на прикупљању материјала за рециклажу и систематско праћење ефеката, извештавање о ефектима и дискутовање о целом процесу. На основу резултата можемо планирати следећу заједничку или групну активност.

Када је у питању област финансија, често не постоји само једно решење проблема или само једно објашњење феномена, што погодује развоју дискусије. Методу дискусије треба користити кад год је то могуће, а нарочито након завршених радионица, када треба потенцирати аргументовање ставова и метакогницију кроз вредновање стратегија за решавање проблема. Планирање и осмишљавање заједничких активности требало би обављати тако да ученици разумеју и прихвате предности рационалног трошења, штедљивости, одговорног поступања са својим и туђим новцем, дугорочног планирања и сл.

Свака активност планирана и усмерена на развој финансијске писмености требало би да буде окончана опипљивим, видљивим и конкретним резултатом (нпр. планом штедње и потрошње, текстуалним или сликовним приказом тока и резултата, графиконом, презентацијом и сл.). Планирање групних и индивидуалних активности требало би обављати

у циљу демистификације понашања усмереног на брзу и лаку зараду (клађење, игре на срећу, „ситне крађе“, крађе и сл.).

Предлог исхода који се односе на финансијску писменост за Час одељењског старешине (ЧОС) у другом циклусу основног образовања и васпитања

Предлози исхода и садржаја за Час одељењског старешине

Разред	Општи исходи Ученик ће бити у стању да:	Област	Садржај – примери
V	планира активности узимајући у обзир приходе и расходе (кућни буџет, џепарац, екскурзија итд.) активно учествује у прављењу финансијског плана за реализацију конкретне активности у школи или породици разуме потребу планирања кућног и школског буџета разуме везу између финансијске одлуке и последица те одлуке за живот породице и школе	Породица и школа	Ученик планира реализацију активности, узимајући у обзир приходе и расходе у реалним ситуацијама у породици и у школи и доноси финансијске одлуке (кућни буџет, џепарац, екскурзија, реализација породичног зимовања и летовања, организација рођендана, реновирање куће/школе, замена прозора и намештаја школе, кречење школе, адаптација школског дворишта...).
	анализира и критички процењује информације прикупљене од људи који се баве одређеним занимањима разуме да зарађивање и потрошња људи који се баве одређеним занимањима имају друштвене, етичке и еколошке импликације	Професионална оријентација	Ученик се упознаје са занимањима људи који се баве самосталним делатностима (нпр. пекар, аутомеханичар, пољопривредни произвођач органске хране и сл.). Групни пројекат – Ја, за 10-15 година, могу се бавити и...
	разуме важност рекламирања производа, односно маркетинга, за продају производа у раду ученичке задруге, али и у пословању предузећа, фирми и сл.	Ученичка задруга	Како функционише ученичка задруга. Упознавање с радом ученичке задруге у школи у домену финансија. Учешће у изради, осмишљавању, дистрибуцији и продаји школских новина кроз сарадњу са ученичком задругом. Истраживачки пројекат: Могућности ученичке задруге да функционише као мало предузеће.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.032:336(035)
316.74:33(035)

ФИНПИС приручник за предметне наставнике / Мирјана Илић ... [др.]. - Београд : Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије : Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2018 (Београд : Скрипта интернационал). - 105 стр : илустр. ; 27 см. - (Пилот-пројекат "Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије" (ФинПис) / аутор и координатор пилот-пројекта Гордана Степић ; супервизор пилот-пројекта Весна Недељковић)

Dostupno i na: <http://finpis.mi.sanu.ac.rs/> Dostupno i na: <https://efinpis.rs/> Dostupno i na: <https://www.odgovornozivljenje.org.rs>. - Тираж 25. - Речник термина у области финасијске писмености: стр. 87-97. - Прилози: стр. 101-105. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 99-100.

ISBN 978-86-87137-70-7 (ЗУОВ)

1. Илић, Мирјана, 1968- [аутор]

COBISS.SR-ID 264497420

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

VISA

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА